

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

**Organisatsiooni funktsioonide ja toimetaja
rollide muutumise tajumine
rahvusringhäälingus pika staažiga ajakirjanike
käsitluses**

Bakalaureusetöö

Autor: Sten Teppan
Juhendaja: Maarja Lõhmus, PhD

Tartu
2013

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad	6
1.1 Avalik-õiguslik ringhääling	6
1.1.1 Avalik-õigusliku ringhäälingu definitsioon ja olemus.....	6
1.1.2 Avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioonid ja eesmärgid.....	8
1.1.2.1 Rahvusvaheline mõõde	8
1.1.2.2 Rahvuslik mõõde.....	9
1.1.3 Avalik-õiguslik ringhääling Eestis ja Euroopas.....	12
1.1.4 Ühiskondlik struktuurimuutus ja Sztompka kultuuritrauma	14
1.2 Ajakirjaniku roll	16
1.2.1 Teoreetilisi vaateid ajakirjandusväärtustele ja ajakirjaniku tüüpidele.....	16
1.2.2 Meedia sotsiaalne vastutus	18
1.2.3 Ajakirjaniku roll avalikkuses.....	20
1.2.4 Gerbneri kultiveerimisteooria	21
2. Uurimisküsimused ja -ülesanded	24
3. Uurimismetoodika ja valim	26
3.1 Uurimismetoodika kirjeldus	26
3.2 Valim ja intervjuueeritavate tutvustus	27
4. Tulemused	29
4.1 Ringhäälingu ühiskondlike funktsioonide tajumine.....	29
4.1.1 Ringhäälingu staatuse muutumine	29
4.1.2 Avalik-õiguslikud printsiibid ja ülesanded ERR-i ajakirjanike käsitluses	33
4.1.3 Ringhääling kui ühiskondlike protsesside algataja	36
4.2 Organisatsioonisiseste muutuste tajumine.....	45
4.2.1 Meeskonnatöö <i>versus</i> konkurents	45
4.2.2 Töötajate väärtustamine	47
4.3 Ajakirjaniku rolli muutumise tajumine	49
4.3.1 Ajakirjanike isiklikud põhimõtted ja väärtused.....	49
4.3.2 Ajakirjanik kui ideoloogainstrument.....	53
4.3.2.1 Kontrollimehhanismid ja sanktsioonid.....	57
4.3.3 Professionaalsuse indikaatorite muutumine	61

4.3.4 Ringhäälingusisene ja –väline tagasiside	66
4.4 Interneti ja tehnoloogia mõjude tajumine.....	68
5. Järeldused ja diskussioon	72
5.1 Vastused uurimisküsimustele	72
5.2 Diskussioon	78
5.3 Meetodi kriitika ja edasised uurimisvõimalused	81
Kokkuvõte	83
Abstract	85
Kasutatud allikad	88
Lisa 1. Intervjuude küsimustik	91
Lisa 2. Kesköoprogrammi kavaleht aastast 1972	94
Lisa 3. Ajakirjanike kirjeldused: sanktsioonid ja keelatud autorid	95

Sissejuhatus

Eesti Rahvusringhääling tundub otsivat oma kohta ühiskonnas nagu missioonisõdur, kes enne järgmist sammu miiniotsijast puutumata maalapil loodab, ise hinge kinni hoides, et päike tõuseb talle ka homme. Maksumaksja raha on miski, mis asetab kahtluse alla peaaegu iga avalik-õigusliku institutsiooni sammu. Meelelahutusportaali avamisega käib kaasas erameedia süüdistus ebaterve konkurentsi tekitamises¹. Demokraatia kriisi nimetamine sigaduseks ERR-i eetris tõstatab valitsuserakonna poliitiku suu läbi teema avalik-õigusliku ringhäälingu kohustusest olla riigi suhtes erapoolik² (sic!). Katset tuua teadus inimestele lähemale mängulises telesaates nimetab professor hädiseks teaduse depopulariseerimiseks³. Sarnaseid näiteid on palju ja võib oletada, et mitte kõik ei jõua avalikkuse ette. Kuidas vastata ootustele, kui nende täpne ja eri huvigruppe rahuldav sõnastamine pole õnnestunud või puudub üldse?

Käesolevas bakalaureusetöös otsin vastust küsimusele, kas avalik-õiguslik ringhääling on rahva teener või rahva treener. Pärast olulisi ühiskondlikke struktuurimuutusi 1990. aastate alguses ning sellele järgnenud mitmeid struktuurireforme organisatsiooni sees, on põhjust uurida, kuidas tajuvad aastakümneid raadios ja televisioonis tööd teinud ajakirjanikud ja toimetajad avalik-õigusliku institutsiooni funktsioone, väärtusi, põhimõtteid. Samuti seda, millisena tunnetatakse ajakirjaniku rolli kõige selle juures. Uuritav periood toetub kolmele ajastule: nõukogude, taasiseseisvumise ja vabariigi aeg. Ringhäälingut on palju uuritud, aga senine kirjandus ja tööd on pigem keskendunud organisatsiooni ajaloole, meediumi eripäradele või siis mikrotasandil saateformaatidele, ametipostide defineerimisele jmt.

Minu huvi ringhäälingu vastu on ajendatud enda töökogemusest, mis algas 1996. aastal erakapitalil põhinevas lokaaljaamas Tartu Raadio. Praeguseks on esimestest eetrikatsetustest saanud umbes 15 aasta pikkune kogemus toimetajana ja saatejuhina avalik-õiguslikku programmi edastavas Raadio 2-s ja eratelevisioonis Kanal 2. Selle pinnalt moodustub mitmekihiline isiklik arusaam, kuidas erinevatel alustel toimivad meediaorganisatsioonid

¹ Kobin: ERR-i meelelahutusportaal tekitab ebatervet konkurentsi. Postimees, 22.04.2013, URL <http://www.postimees.ee/1210186/kobin-erri-meelelahutusportaal-tekitab-ebatervet-konkurentsi/> (vaadatud mais 2013)

² Igor Gräzin peab ERR-i uudiste tooni lubamatuks. Eesti Päevaleht, 28.11.2013, URL <http://www.epl.ee/news/eesti/igor-grazin-peab-err-i-uudiste-tooni-lubamatuks.d?id=65327458> (vaadatud mais 2013)

³ Madis Metsis: Bermuda kolmnurka uppunud püramiid. Postimees, 27.06.2011, URL <http://arvamus.postimees.ee/480664/madis-metsis-bermuda-kolmnurka-uppunud-puramiid> (vaadatud mais 2013)

tegevusprintsiipe defineerivad ja tähtsustavad.

Aga tähtsamgi sellest on paiknemine intervjuueeritavatena appi palutud inimestega ühel väljal. Hindan kõrgelt kolleegide professionaalsust, mis on võimaldanud ringhäälinguteed kõndida ühiskonnakorraldusest olenemata. Käesoleva töö jaoks nõustus oma vaatenurka avalik-õiguslikule ringhäälingule tutvustama 11 pika staažiga ajakirjanikku ja toimetajat. Neist ühe puhul kandub karjääri algus Eesti Raadios ligi 50 aasta taha. Nii mõnelgi korral tajusin intervjuueeritava huvi rääkida teemadel, millest mõned ei ole ringhäälingus avaliku arutelu objekt. Pean intervjuusid väärtuslikuks mitte ainult käesoleva töö vaid ka kultuuri- ja ajakirjandusloolises kontekstis. Kõik intervjuud võib leida töö lisade hulgast.

Ülesehituselt koosneb töö viiest peatükist, milles järgemööda tutvustan teoreetilisi lähenemisi avalik-õiguslikule ringhäälingule ja ajakirjaniku rollile; uurimisülesandeid; metoodikat ja valimit; analüüsi tulemusi. Lõpetuseks esitan autori järeldused ja diskussiooni.

Täna suurepäraseid kolleege raadio- ja telemajast, kelle professionaalse panuseta oleks ringhäälinguajalugu palju vaesem, ja kelle vastutulekuta poleks sündinud käesolevat uurimust. Täna Maarja Lõhmust (juhendaja) ja Teele Tammeorgu (retsensent), kelle abi töö valmimisel on hindamatu. Täna Arne Holmi ja Marta Vasarikku tehnilise abi eest. Täna oma perekonda Grethenit, Grettelit ja Erikut mõistva suhtumise ja toetuse eest raskete hetkede ületamisel.

1. Töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

1.1 Avalik-õiguslik ringhääling

1.1.1 Avalik-õigusliku ringhäälingu definitsioon ja olemus

Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) visioon arengukava⁴ alusel seisneb järgnevas: „Rahvusringhääling on usaldusväärseim ja sotsiaal-kultuuriliselt mõjukaim meediaorganisatsioon Eestis. Rahvusringhääling kajastab ja loob mitmekesisist sisu, mis peegeldab Eesti identiteeti, kannab ühiskondlikke väärtusi, teadvustab ja loomib ühiskonda. Avalik-õigusliku meedia olemus on rahvusringhääling Eesti kultuuri ja kodanikuühiskonna toetaja, arendaja ning teiste samal eesmärgil tegutsevate organisatsioonide tõhus partner.“.

Avalik-õigusliku ringhäälingu pooldajad leiavad, et meediasüsteemis, mida domineerib kasumile suunatud kommertsmeedia, on ringhäälingul mängida eriti oluline roll. Meediateoreetikud rõhutavad, et avalik-õiguslikkus kindlustab pluralistliku meediakeskkonna erinevate rahastus- ja omandivormidega, mis soodustab mitmekesisust, stimuleerib tähendusrikast konkurentsi ja avalikkuse kaasamist. Avalik-õiguslik ringhääling on justkui kompensatsioon alateenindatud vähemusgruppidele, kelle huvid võimukatele eramonopolidel korda ei lähe (Freedman 2008: 19).

Aga kindlasti on avalik-õiguslik ringhääling midagi enam kui alternatiiv kommertsmeediale. See on iseseisvana vaadeldav kultuuriinstitutsioon, mis oma ringhäälinguvisiooniga toetub väärtustele ja kohustustele. Meediateoreetik Denis McQuail on püüdnud avalik-õiguslikkust sõnastada sel moel: Avalik-õiguslik ringhääling tegutseb avaliku huvi teenimise otstarbel, rahuldades ühiskonna ja kodanike olulisi kommunikatsioonivajadusi, nii nagu demokraatlik poliitiline süsteem on seda määratlenud (2003: 140). Samas mõnab McQuail, et ühest aktsepteeritud avalik-õiguslikkuse kontseptsiooni pole välja kujunenud.

Avalik-õiguslik ringhääling ei ole lihtsalt kaupade kohale toimetaja, vaid kommunikatiivse

⁴ Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2014-2017, URL (kasutatud mai 2013)
[http://err.ee/files/ERR_arengukava_2014-2017\(kinnitatud_26.02.2013\).pdf](http://err.ee/files/ERR_arengukava_2014-2017(kinnitatud_26.02.2013).pdf)

suhte looja (Garnham 1994: 18). Selle peamine eesmärk ei saa olla auditooriumi müümine reklaamiandjatele, erahuvide teenimine. Avalik-õiguslik ringhääling peab olema avaliku huvi meedium. Ta peab kaasa aitama avalikule teadmusele. See tähendab auditooriumi, mille tunnustuseks on laiade huvidega ratsionaalsed kodanikud, kelle huvid ja vajadused peavad olema kaetud olenemata ostujõust, geograafilisest asukohast või sotsiaalsest positsioonist (Freedman 2008). Pürgides sõltumatusele erahuvidest ja valitsuse mõjudest, üritab avalik-õiguslik ringhääling edendada jagatud avalikku elu ja rahvuslike või piirkondlike kogukondade meie-tunnet, mis tasakaalustab vabaturu individualistlikku mina-tunnet (Scannell & Cardiff 1990, Freedmani kaudu).

Kui avalik-õiguslik ringhääling täidab ülaltoodud eesmärke, saab seda käsitleda kui läbinisti demokraatlikku nähtust, mis on võtmetähtsusega institutsioon avaliku arvamuse mõjutamisel. Scannell kirjeldab avalik-õiguslikku ringhäälingut kui avalikku hüve, mis aitab märkamatult demokratiseerida igapäevaelu (Scannell 1989, Freedmani kaudu). See on oluline raamistik, mida teoreetikud soovivad arvestada ka ajastul, mil avalik-õiguslik ringhääling liigub traditsioonilistelt platvormidelt edasi fragmenteerunud ja ise aktiivselt sisu loomises kaasa lööva auditooriumiga *online*-ruumi.

Kui seni on juttu olnud avalik-õiguslikust ringhäälingust, siis on oluline täiendada, et ERR ise käsitleb end juba mõnda aega kui avalik-õiguslikku multimeediaorganisatsiooni. Raadio, televisiooni ja interneti omavaheline koostöö ajakirjandusliku ja muu sisu loomisel, loodu ristikasutus ning vastastikune ristturundus on muutunud tavaliseks. Ka raadio ei ole enam pelgalt raadio vaid traditsioonilise raadiosaatega samaaegselt ootab kuulaja ekraanilt, olgu selleks arvutiekraan või nutitelefon, lisainformatsiooni (ERR arengukava 2014-2017).

Avalik missioon tähendab vastutust ja aruandekohustust. Viimase puhul eristab McQuail (2000) sisemist ja välimist aruandekohustust. Sisemise alla käib peamiselt meedia-sisene kontrolliahel, mis hõlmab näiteks toimetajaid, organisatsiooniliikmeid ja omanikke. Autor rõhutab, et igal juhul ei rahulda sisemine kontroll sotsiaalset vajadust aruandekohustuse järele, sest liigne sisemine kontroll võib muutuda enesetsensuuriks või olla suunatud ühiskonna huvide kaitsmise asemel meediaorganisatsiooni huvide kaitsmisele. Seetõttu on vajalik ja põhjendatud ka väliste tegurite poolne surve ja aruandekohustused. Väliste tegurite alla võib liigitada näites allikad, avalikkuse, meediatarbijad, aga ka reeglid ning seadused. Kõige paremini vabaduse ja demokraatiaga ühtesobiv kontroll on enesekontroll. Mida enam

meediakanalid ise professionaalselt või tööstusala siseselt omavad vabatahtlikke eetikakoodekseid ja praktikat, seda vähetõenäolisem on õiguslik või poliitiline sekkumine (Einmann 2010).

1.1.2 Avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioonid ja eesmärgid

Eesti ühiskonda iseloomustavate tendentside (rahvusriigi tähtsuse vähenemine, inimeste võõrandumine poliitikast jt) tõttu tekivad küsimused ajakirjaniku rolli ja avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioonide kohta. Ajakirjaniku rolli vaatlen peatükis 2.2. Siin käsitlen lähemalt organisatsiooni funktsioone.

1.1.2.1 Rahvusvaheline mõõde

Avalik-õigusliku meedia eesmärk on teenida avalikku huvi ning aidata kaasa ühiskonna ja demokraatia arengule, informeerides ja harides auditooriumi (Reith 1924). Kolmas peamine funktsioon BBC käivitamise juures olnud Reithi järgi on meelelahutuse pakkumine. Kui hästi ligi 90 aastat tagasi sõnastatud funktsioonid ajas vastu on pidanud?

McQuail (2000) on avalik-õigusliku ringhäälingu põhimõtteid defineerides märkinud, et programm seab esimesele kohale ühiskonna vajadused või kodanike kollektiivsed vajadused, jättes tagaplaanile individuaalsed õigused, tarbimisvabaduse või turujõu. Programm toetab juurdepääsu võimaldamise kaudu meediale demokraatlikku poliitilist süsteemi (McQuail 2000: 140). Ta rõhutab, et avalik-õiguslikku ringhäälingut rahastatakse avalikult ja see toimib kasumi mittetaotlemise põhimõttel. McQuaili esitab kuus avalik-õigusliku ringhäälingu eesmärki:

- Universaalne geograafiline katvus (nii ülekande kui ka vastuvõtu puhul)
- Mitmekesine programm lähtuvalt kõigist peamistest maitsetest, huvidest ja vajadustest; kogu arvamuste ja veendumuste spektri kajastamine
- Saated vähemuste jaoks
- Huvitumine rahvuslikust kultuurist, keelest ja identiteedist
- Poliitilise süsteemi vajaduste arvestamine; põhimõtteline tasakaalus ja erapooletus konfliktiküsimustes
- Eri viisil defineeritud kvaliteedi hoolikas jälgimine (McQuail 2000: 141).

Saksa avalik-õigusliku televisiooni uurija Jürgen Schuster toob välja tunnused nagu näiteks tasakaalukus, asjalikkus, usaldusväärsus, seaduslikkus. Saated ei tohi kedagi riivata ja peavad vastama sellistele ideaalidele nagu tolerantsus, võrdsus, vabadus ja lugupidamine teise inimese vastu; samuti toetama demokraatlikku korda ning soodustama rahva arusaamist sellest. Lõhmus ja Vihalemm täiendavad loetelu veel tõsiseltvõetavuse ja perspektiivi nägemise aspektidega (Ennok 2003).

Sotsioloogiaprofessor Karol Jakubowiczi järgi ei eksisteeri ühtset avalik-õigusliku meedia standardit, toimimise raamistikud on riigiti erinevad. Sellest hoolimata on avalik-õiguslike meediumite ühine alus ajaloolis-kultuurilisel traditsioonil tuginev ühiskonna poolt tunnustatud oluline ja roll ja tugev positsioon ühiskonnas (Jakubowicz 2008, Jõesaar 2011 kaudu).

Pessimistlike hinnangute järgi pole Euroopa avalik-õiguslik ringhääling kõiki printsiipe täita või rakendada suutnud ning on sisenenud kriisi, mis väljendub nii finantsbaasi, legaalse staatuse kui ka avaliku rolli ebamäärasuses. Avalik-õiguslikul ringhäälingul kipub kaduma kodanike arvamusi defineerivatele ja esindavatele institutsioonidele (poliitilised parteid, ametühingud jne) omane olnud elavaloomulisus. Ringhääling väidab end esindavat laiemate hulkade huve, kuigi reaalselt esindab vaid mõningaid huve ja maitseid (näiteks muusikavaliku puhul). Tekkinud on arutelu institutsiooni enda esindatuse taseme üle, sest eetri sagedusala piiratusega kaasnenud loomupärane monopol on tehnoloogiliste muutuste tõttu kadumas või täiesti kadunud (Keane 2000: 7).

Westminsteri ülikooli meedia ja kommunikatsiooni professor Jeanette Steemers (2002) leiab, et avalik-õiguslik ringhääling on konkureerivas keskkonnas üsna edukalt kohanenud, aga juhib tähelepanu sellele, et avalik-õiguslik ringhääling peab olemasoleva finantseerimise juures toimima efektiivsemalt. Kui ringhääling ei suuda tõestada laias valdkondade spektris oma unikaalsust, võib konsensus avaliku rahastamise suhtes kaduda.

1.1.2.2 Rahvuslik mõõde

Keane'i (2000) viidatud probleemid on tuttavad ka Eesti avalik-õiguslikule ringhäälingule, mis peab mõtestama adekvaatselt edasised suundumused. Üldisemas käsitluses lähtuvad meediaorganisatsiooni strateegilised põhimõtted kuuluvusest. Kui tegu on pigem

majandusliku sfääri osaga, defineerib ettevõtte eesmärgina kasumiteenimine. Kui kuulutakse pigem kultuurisfääri, panustab organisatsioon ideaalis rahva harimisse. Eesti Rahvusringhäälingu näol on tegemist osaga kultuurisfäärist, mille põhifunktsioonid Lõhmuse ja Juhanson (2011) sõnastuses on järgmised:

- Informeerimine
- Inimeste sotsiopoliitilise-kultuurilise orienteerumisvõime kindlustamine
- Sotsiopoliitilise arutluse arendamine ühiskonna protsesside ja arengute kohta
- Integreerimine, sotsiaalse sidususe ja koostegevuste toetamine
- Esteetilise keskkonna kujundamine
- Kaasaelamise pakkumine (sh sport)
- Elamuste, sh kunstielamuste andmine (kunst, kuuldemängud, kujund-tekstid jms) (Lõhmus ja Juhanson 2011).

Eesti Rahvusringhäälingu seaduse järgi on rahvusringhäälingu eesmärk kaasa aidata Eesti Vabariigi põhiseadusega sätestatud Eesti riigi ülesannete täitmisele. Selleks loob Rahvusringhääling programme, toodab ja vahendab saateid ning korraldab teisi tegevusi, mis ükshaaval või kogumis:

- Toetavad eesti keele ja kultuuri arengut
- Väärtustavad Eesti riigi ja eesti rahvuse kestmise tagatise ning osutavad asjaoludele, mis võivad ohustada Eesti riigi ja eesti rahvuse püsimist
- Aitavad kaasa Eesti ühiskonna sotsiaalse sidususe kasvule
- Aitavad kaasa Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule
- Aitavad kaasa demokraatliku riigikorralduse edendamisele
- Selgitavad looduskeskkonna säästliku kasutamise ja jätkusuutliku arendamise vajadust
- Väärtustavad perekonnal põhinevat ühiskonnamudelit
- Aitavad kaasa Eesti ajaloo ja kultuuri audiovisuaalsele jäädvustamisele
- Tagavad igatühele vabaks eneseteostuseks vajaliku informatsiooni saamise⁵.

Taolise ülesannete püstituse suhtes kriitilise Lõhmuse (2012) arvates on Eesti

⁵ Eesti Rahvusringhäälingu seadus, URL (kasutatud märts 2013)
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12786086>

rahvusringhäälingu identiteet nõrk ja enesepilt/enesemääratlemine eklektiline. Autor peab selle oletatavaks põhjuseks ringhäälingu institutsionaalse dispositsiooni nõrkust – seda, et institutsiooni pole seotud sõjaeelse perioodi identiteedi ja kultuuriga. Näiteks kui Soome ringhäälinguseaduses on lähtutud üksikisikust ja tema (informatsioonilistest) vajadustest, siis Eestis on rahvusringhäälingule antud vahendaja ja teenindaja roll. Eesti ringhäälingu eesmärgid ei sätesta inimeste enesearendamist ja ühiskonda integreerimist ega ka ühiskonna arutlusväljaks olemise rolli, mis on Yleisradio regulatsioonis absoluutselt keskne. Yleisradio loob kommunikatiivse välja — Eestis see mõtteviis täiesti puudub. Soomes on ringhääling ühiskonna funktsionaalne osa, Eestis aga ühiskonnas toimuvast informeeriv, vahendav — puudub ühiskonda loov ja kujundav lähenemine (Ibid).

Kui 1965. aastal oli Eestis raadio kuulatavuse tippaeg kella 10 paiku õhtul, siis tänapäeval kuulatakse raadiot kõige rohkem kella 8 paiku hommikul (Salupere 2004). Kui raadiokuulamise aeg on muutunud, siis kuidas on funktsioonide ja nende muutumisega? 1980. aasta küsitluses paluti kuulajatel Eesti Raadio funktsioonid enda jaoks tähtsuse järjekorda panna. Küsitluse põhjal oli raadio tähtis näiteks põhjustel, et see teatab õiget kellaega, ütleb, missugune ilm on tulemas; annab ülevaate kodu- ja välismaa sündmustest; laiendab silmaringi, jagab teadmisi maailmast; aitab paremini mõista tänapäeva sündmusi, neist aru saada; annab nõu igapäevasteks toiminguteks: majapidamiseks, aiatöödeks, lastekasvatuseks. Võib öelda, et nii nagu kogu meedias, oli ka raadios huvipakkuv nali ja meelelahutus, praktiline informatsioon ja nõuanded, silmaringi laiendamine ja lood elust enesest (Lõhmus & Vihalemm 2004).

Kui kuulajate käest on veidi teises sõnastuses uuritud, mida nad meedialt ootavad, toodi 1960., 1970. ja 1980. aastatel esimeses järjekorras välja huumor. Kui 1969. aasta küsitluse järgi ootas huumorit 77,7% raadiokuulajatest, siis 1983. aastaks oli vastav näitaja kasvanud 91,4%-ni. Pärast olulist langustrendi 1990. aastatel tõusis huumor ootustereas taas kõrgemale 2001. aastal – siis oli see 78,1% (Salupere 2004).

Kindlasti tuleb märkida raadio kui meediumi funktsioonide muutumist 1990. aastal. Institutsioon, mis seni oli eeskätt kanal uudiste edastamiseks, sai erakanalite lisandumisega meelelahutaja funktsiooni, kuigi nagu eelpool toodud, on huumor kuulajaootuste seas peaaegu alati kõrgel kohal olnud. Uudistele ja informatsioonile, samuti mingi kindla suunitlusega saadetele pandi vähem rõhku. Raadio muutus varasemast rohkem taustakanaliks, millel ühest

küljest on tähtis roll inimeste igapäevaelus, kuid teisest küljest kaotab raadio olulise osa oma informatiivsest funktsioonist (Lõhmus & Vihalemm 2004).

1.1.3 Avalik-õiguslik ringhääling Eestis ja Euroopas

Propagandaasutusena ja seega sisuliselt piiramatute ressursside tingimustes arenes ringhääling Eestis 1960-1970. aastatel jõudsalt. Tõsi, vastavalt riiklikule tellimusele kandus raskuskese ajapikku kvaliteedilt kvantiteedile. Kui Eesti Raadio ja Televisioon allutati 1970. aastal Üleliidulisele Tele- ja Raadiokomiteele, kasvasid nii info-propagandistlik suund kui ka sotsialiseeriv kultuuri-noorte suund (Lõhmus & Vihalemm 2004). Kaasnes pidev kohustuslik aruandlus üleliidulisel tasandil. Kasvavas omavahelise konkurentsi tingimustes lahutati raadio ja tele peagi eraldi üksusteks. Rivaliteet tähendas programmide täiendamist ja uue põlvkonna ajakirjanike kaasamist ülikoolist.

Ringhäälingu kõrgaeg Eestis oli 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses. Seda mitmeski mõttes. Väljakujunenud programm toimis eeskujulikult, mida kinnitab kuulajate kõrge arv. Saateid loonud inimesed, kellest suur osa oli ajakirjandusharidusega, saavutasid just selleks ajaks professionaalse küpsuse. Lisaks soosis ringhäälingu staatuse olulisust ühiskondlikult pingeline ajajärk, kui lagunes autoritaarne ja asemele tuli demokraatlik riigisüsteem.

Võib öelda, et ringhääling oli kohal alati, kui (kuulajale) oli vaja. Perioodile oli iseloomulik, et valitses ajakirjanike küllus – toimunud arvukatele sündmustele jätkus ajakirjanikke kohale saata ning vahetuse elamus tõi paljud sündmused kuulajale-vaatajale lähedale. Eesti ringhäälingus oli osaleva ajakirjanduse ajajärk (Lõhmus & Vihalemm 2004).

Samal perioodil kujunes senine ajakirjanikkond oluliselt teiseks. Suuresti just ühiskondlike struktuurimuudatuste tõttu leidsid paljud senised ringhäälingu tegevajakirjanikud väljakutse mujal – poliitikas, erameedias jne. Sotsiaalse struktuuri ja funktsioonide muutumine ning kogu meedia kommertsialiseerumine tõi kaasa ringhäälingu kiire, kuid vastuolulise arengu.

Eesti Raadiost hakati 1994. aastal kujundama uut tüüpi avalik-õiguslikku meediakanalit. Eestis tegi ringhääling paari-kolme aastaga läbi samalaadse struktuurimuutuse, mis Euroopas oli toimunud 1980.–1990. aastatel pikema perioodi jooksul. Muutus nii sisemine struktuur,

mille märksõnaks oli üleminek toimetustelt produtsendisüsteemile, aga ka ringhäälingu kui organisatsiooni struktuur, kui Eesti Raadio ja Eesti Televisioon liideti 2007. aastal Eesti rahvusringhäälinguks.

Kuigi raskeid hetki oli ka televisioonil, ilmutas kahest meediainstitutsioonist just raadio oma loominguliselt potentsiaalilt langustendentsi. Seda võimendas kanalite arvukus ning kvaliteetsete saadete hajutatus, juhuslikkus. Reformide käigus said tugevasti kannatada saadete ja kogu programmi ajakirjanduslik ja professionaalne tase (Lõhmus & Vihalemm 2004).

Eesti Raadio osakaal eestlaste raadiokuulamises langes järsult 1991–1998. Pärast seda on situatsioon raadiomaastikul stabiliseerunud ja kuulatavuses pole märkimisväärselt muutunud. ERR-i kõige värskemas arengukavas aastatel 2014-2017 esitatud telekanalite osakaalu võrdlusest ilmneb, et ERR on ainus meediaorganisatsioon, kelle telekanalite vaadatavus on alates 2008. aastast praeguseni tõusnud. Organisatsioon paneb selle mitmekülgse kõrge kvaliteediga programmi ja elanikkonna seas saavutatud kõrge usaldusväärsuse arvele (ERR 2013).

Siiski, avalik-õigusliku ringhäälingu positsioon Euroopas ja Eestis pole enam nii kaalukas kui varem. Kuigi rahvusringhäälingu arengukava analüüsist võib tajuda uhkust saavutuse üle, on Kesk- ja Ida-Euroopa (Eesti seal hulgas) avalik-õigusliku ringhäälingu tulemused (näiteks televisiooni vaadatavus) võrreldes Lääne-Euroopa tasemega nõrgad, leiab Jakubowicz (2005, Jõesaar 2011 kaudu). Suurenev kanalite arv, auditooriumi fragmenteerumine, kommertsmeedia äriline konkurents on avalik-õigusliku ringhäälingu vaadatavuse langemise väikese, aga pideva trendi põhjused. Ida- ja Kesk-Euroopa riikides 1990. aastate algusest toimunud parteipoliitilise riikliku meediasüsteemi ümberkujundamine avalik-õiguslikuks ringhäälinguks pole saavutanud neile eeskujuks olnud maade avalik-õiguslike ringhäälingute võrreldavat tulemust.

Jõesaare (2011) järgi on avalik-õiguslikul meedial Eestis täita eriline roll võrreldes Lääne-Euroopaga, kus avalikku huvi täidavad mingil määral ka rikkamad kommertskanalid. Väikeriikides keskenduvad kommertskanalid aga massitoodangu kaudu ainult kasumlikkusele saavutamisele. Sellises olukorras on vaja sõltumatu avalik-õigusliku ringhäälingu tegutsemiseks kindlat seadusandlikku raamistikku ning arengu tagamiseks piisavat

finantseerimissüsteemi (Ibid).

1.1.4 Ühiskondlik struktuurimuutus ja Sztompka kultuuritrauma

Infoajastu saabumisega kasvas tohutult informatsiooni hulk, mis esitab väljakutse tahtmisele ja oskusele orienteeruda. Lisandunud kommunikatsioonikanalid mõjutavad oluliselt autoritaarse režiimi ajal elektroonilise meediumina monopoolses seisundis olnud ja nüüd selle kaotanud avalik-õigusliku ringhäälingu olukorda. Olukorras, kus massiühiskonnast on arenenud võrguühiskond, pole domineeriv meediatüüp enam ringhääling vaid interaktiivne meedia. Ja erinevalt ringhäälingust on interaktiivset meediat palju.

Kuidas avalduvad ühiskondliku struktuurimuutuse mõjud ringhäälingu tegevuses? Siirdeühiskonna teoreetik sotsioloogiaprofessor Piotr Sztompka (2000) käsitleb mõistet kultuuritrauma, mis tema jaoks seostub kiiretest sotsiaalsetest muutustest tingitud negatiivse tulemiga. Muutused, mis iseenesest ei pruugi olla alati traumeerivad, kujunevad selliseks, kui need leiavad aset lühikese aja jooksul. Muutuste teadvustamisega kaasneb šokk, mille tagajärjed võivad ilmnedas erinevates valdkondades (perekond, sotsiaalne elu jne).

Kultuuritrauma põhjuseid võib loetleda mitmeid. Traumeerimise potentsiaal võib eri ühiskondades varieeruda. Sztompka toob näiteks Ida- ja Kesk-Euroopa riigid, kus pärast kommunismi kokkuvarisemist järgnesid potentsiaalsed traumeerivad sündmused või situatsioonid: töötus, inflatsioon, elustandardite langemine, korruptsioon, kuritegevus jne. Mõned neist on universaalse mõjuga (inflatsioon ja kuritegevus), teised pigem lokaalsed (töötus), mõjutades konkreetseid populatsiooni segmente.

Eesti ajakirjanduse perspektiivist on samuti oluline autoritaarse režiimi asendumine demokraatliku riigikorraga 1991. aastal. Kitsamalt avalik-õigusliku ringhäälingu kontekstis võib välja tuua organisatsiooni restruktureerimise, mida eri ulatuses on ajaloos ette tulnud korduvalt (koondamised, raadio ja televisiooni lahutamine ja ühendamise, toimetuste asendamine produtsendisüsteemiga). Üks radikaalsemaid Eesti Raadio reformi näiteid pärineb vahemikust 1991-2002, kui 720 töötajast jäi alles 279. Toimunud oli organisatsiooni restruktureerimine, mille tulemusel lõpetati tervete toimetuste ja institutsioonide töö ning vallandati kaader umbes 2/3 ulatuses. Ent elektrooniline ajakirjandus on valdkond, kus

professionaalsuse omandamine on aastate pikkune ja tühikuid pole võimalik kergelt taastada (Lõhmus & Vihalemm 2004).

Sztompka teoorias saab traumast selle jagamisel ja mingi kindla grupi sees levimisel kollektiivne fenomen. Inimesed tajuvad situatsiooni sarnasust, see ühendab neid, paneb edastama kuulujutte, otsima süüdlasi, põhjendusi ja lahendusi. Kui säärane šokk saab grupiliikmete tähendusliku toetuse, võib seesama tähenduste kogum saada tugevasti häiritud. Sümbolite tähendus muutub: normid sätestavad teostamatuid toiminguid, väärtustel kaob sisu või tekib nõudlus realiseerimatute eesmärkide järele, žestid ja sõnad väljendavad varasemast midagi muud jne. Kultuuritrauma on Sztompka nägemuses kõige ohtlikum trauma tüüp, mis kinnistub mitmeteks põlvkondadeks.

Riigikorra muutumisest põhjustatud kultuuritrauma puhul ilmneb pingestatus vana ja uue kultuurikorralduse (reeglid, väärtused, tähendused, sümbolid jne) vahel. Kultuurilise inertsuse ja pärandi tõttu jääb vananenud kultuur mõneks ajaks paralleelselt eksisteerima uue kultuuriga, kaotades uues süsteemis ebaadekvaatsuse tõttu funktsionaalsuse. Taoline kultuuriline ambivalentsus loob taustsüsteemi, millest võib kujuneda täieulatuslik kultuuritrauma – kultuuriliselt defineeritud haav selles samas kultuuris (Sztompka 2000).

1.2 Ajakirjaniku roll

1.2.1 Teoreetilisi vaateid ajakirjandusväärtustele ja ajakirjaniku tüüpidele

Sotsioloogilises käsitluses viitab mõiste professionaalsus teatud kindlatele (näiteks ameti kaudu seotud) gruppidele, mis muude tunnuste kõrval omavad erilist võimu ja prestiiži (Larson 1977, Singer 2007 kaudu). Enamik ajakirjanikke peab end professionaaliks, kes on lojaalsed just oma elukutse eripärastele ideaalidele ja normidele (Patterson & Wilkins 2005). Larson räägib grupi autonoomiast omaenese tegevuse üle, samuti ainuõigusest hinnata oma liikmete käitumise vastavust normidele ja rakendada vajadusel sanktsioone.

Niisiis on ajakirjaniku elukutsele omistatud eelduslik autonoomne võim, mida McCombsi ja Shaw (1972) klassikalise teooria järgi rakendatakse kõneaine kujundamise (*agenda-setting*) protsessis. Teooria tuum seisneb järelduses, et pole niivõrd tähtis, millise fookuse ja tooniga ajakirjanik teemat käsitleb, vaid mis teemasid üleüldse kajastatakse. Nii kõneaine kujundamise teooria⁶ kui ka väravavahi teooria⁷ kehtivad traditsioonilises meedias. Uus meedia esitab ajakirjaniku või toimetaja võimupositsioonile väljakutse. Osalusmeedia *online*'is tähendab määramatut hulka allikaid, auditooriumi, informatsiooni töötlejaid jne. Seetõttu puudub ajakirjanikel (osaliselt) kontroll selle üle, mida auditoorium näeb, loeb või kuuleb (Singer 2007).

Sama leiab Indiana ülikooli professor Mark Deuze (2005), kes käsitleb ajakirjandust mitte kui elukutset või tööstusharu vaid kui professionaalset ideoloogiat, mis aitab mõista, kuidas ajakirjanikud oma tööd mõtestavad. Uuringud näitavad, et demokraatlikes riikides iseloomustavad ajakirjanike igapäevatööd sarnased tunnused ja väärtused, ometi rakendatakse neid erinevalt. Deuze toob ühe põhjusena esile tehnoloogiliste arengutega seotud universaalsuse või mitmekülguse (*multi-skilling*), mida võime vaadelda ajastule iseloomuliku professionaalsuse indikaatorina. Seesama uus tehnoloogia esitab väljakutse senisele põhiteesile, mille järgi on ajakirjanik see, kes otsustab, mida auditoorium maailma kohta

⁶ McCombsi ja Shaw kõneaine kujundamise mõistet defineerib McQuail (2000) kui protsessi, kus eri teemadele antav tähelepanu uudiste kajastamisel mõjutab teemade aktuaalsuse ja olulisuse pingerida avalikus arutelus.

⁷ *Gatekeeping* – väravavahi teooria on protsess, mille käigus reporterid, ajakirjanikud, toimetajad ja meediaorganisatsioonide juhid valivad avalikkuse ette jõudva informatsiooni (Shoemaker 1991). Väravavahiks olemise protsess hõlmab kõiki aspekte sõnumite valikust, käsitlemisest ja kontrollist, olgu sõnum siis vahendatud massimeedia või interpersonaalsete kanalite kaudu. Mõiste ise on pärit ameerika psühholoog Kurt Lewinilt (1947).

näeb, kuuleb ja loeb. Kombinatsioon uudise töötlemisest, digitaalse võrgutehnoloogia integreerimisest ja ajakirjaniku-tarbija suhte ümbermõtestamisest on ajakirjandusvaldkonnale 21. sajandi üks suuremaid väljakutseid.

Professionaalse enesemääratluse võtmetunnuseid summeerides jõuab Deuze ajakirjandusele omastele ideaalelementideni. Ta pakub välja viis elementi:

- Avalik teenus (ajakirjanik kui „valvekoer“, aktiivne info koguja ja levitaja)
- Objektiivsus (ajakirjanik on erapooletu, neutraalne, objektiivne, aus ja (seega) usaldusväärne)
- Autonoomia (ajakirjanik peab oma töös olema autonoomne, vaba ja sõltumatu)
- Kohesus (ajakirjanikule on omane kohesuse-, aktuaalsuse- ja kiiruse taju, eriti uudistes)
- Eetika (ajakirjanikule on omane eetika-, tõe- ja õigsusetaju) (Deuze 2005).

Hanitzsch (2011) uurib ajakirjanike professionaalseid vaateid ja rollitunnetust eri kultuuriruumides. Autor käsitleb seda kui ajakirjanduslikku „miljööd” või „keskkonda” (*journalistic milieu*). Käesolevas töös vaatlen neid kui ajakirjanike tüüpe.

Hanitzsch toob välja neli tüüpi:

- Populistlik levitaja (*populist disseminator*) – orienteerub ülejäänutega võrreldes rohkem auditooriumile, usub erapooletusse ja püüab huvitavat informatsiooni jagades kaasata võimalikult suurt auditooriumi.
- Eemalduv valvekoer (*detached watchdog*) – peab oluliseks auditooriumile poliitilise informatsiooni pakkumist, et nad sellest lähtuvalt saaksid teadlikke ja targemaid otsuseid teha. Samas pole võtnud eesmärgiks muudatusi algatada, poliitilist agendat seada, avalikku arvamust mõjutada.
- Kriitiline muutusteagent (*critical change agent*) - on poliitilise ja ärieliidi suhtes kriitiline nagu valvekoergi, ent erapooletu vaatepunkti asemel eelistab agent ka sekkuda, püüdes mõjutada avalikku arvamust ning propageerides muutusi ühiskonnas.

Kuivõrd agendile pole oluline, kas jagatav informatsioon ka auditooriumile huvi pakub, on see grupp ka kõige vähem auditooriumile orienteeritud.

- Oportunistlik abistaja (*opportunist facilitator*) – on võimalolijate partner nii poliitilistes kui majanduslikes küsimustes, kindlustades võimu kujundamist soodsas valguses.

Hanitzschi tüüpide kategoriseerimise põhjal hinnates on antud töö keskne subjekt kriitiline muutusteagent, kellest ühiskondlike struktuurimuutuste järel on kujunenud eemalduv valvekoer.

1.2.2 Meedia sotsiaalne vastutus

Sotsiaalse vastutuse teooria juured viivad 19. sajandi lõppu ning teooria esiletõusu seostatakse ajakirjandusvabaduse kuritarvitamisega USA-s. Konkreetsemad raamid sai sotsiaalse vastutuse teooria Teise maailmasõja ajal kokku kutsutud Hutchinsi komisjoni raportis 1947. aastal. Komisjon uuris ajakirjanduse rolli modernse demokraatia toimimises. Tulemusena sõnastati paremini ajakirjanduse sotsiaalse vastutuse teooria, mille üheks viljaks on olnud ka ajakirjanduse eetikakoodeksite tähtsustumine⁸.

Hutchinsi raportis sõnastatud sotsiaalselt vastutustundliku ajakirjanduse juhtmõtted olid: a) ta peab andma täieliku, tõepärase, arusaadava ja intelligentse ülevaate päevasündmustest, avades nende tähenduse; b) ta peab olema avaliku kriitika foorum ja avaliku arvamuse kandja; c) temas peavad olema esindatud kõik ühiskonnagrupid; d) ta peab esitama ja selgitama ühiskonna eesmärke ja väärtusi⁹.

Meedia sotsiaalne vastutus tõusis mõistena tähelepanu keskmesse 1990. aastatel. Hispaania sotsioloog Manuel Castells (1996) räägib inimeksistentsi uuest vormist, nimetades seda infoühiskonnaks. Kvantitatiivsed muutused tehnoloogilises perspektiivis (rohkem arvuteid, laiem valik tele- ja raadiokanaleid) kutsuvad esile kvalitatiivseid muutusi sotsiaalses koostoimimises. Jah, see on infoühiskond, aga mõlemat – nii infot kui ühiskonda –

⁸ Raudsaar, M. (2012). Kas sõnavabadus on õigustus rumalusele? Postimees, 22.09.2012 (vaadatud mai 2013) <http://arvamus.postimees.ee/981332/mart-raudsaar-kas-sonavabadus-on-oigustus-rumalusele/>

⁹ The Commission On Freedom Of The Press (1947). A Free And Responsible Press. Chicago, The University of Chicago.

iseloomustavad praegu varasemaga võrreldes uued märksõnad. Neist tähtsaim on kiirus, seda nii sõnumi edastaja kui ka vastuvõtja poolelt. Tohtus infotulvas tuleb teha valikuid, sest kõike vastu võtta ei suuda keegi. Meedia sotsiaalse vastutuse võimaliku definitsiooni pakub meediateoreetik Denis McQuail: Meedia sotsiaalne vastutus on tasakaal vabaduste ja kohustuste, vabaduse ja vastutustunde vahel (1998).

McQuail (1998) laiendab teemat, öeldes, et ühiskond vajab meedia pakutud teavet ja arvamuste vahetamise kanaleid. Teisalt ei sunni vabas ühiskonnas keegi kindlat ajalehte või telejaama informatsiooni vahendama. Ühelt poolt toodab vaba meedia informatsiooni, kritiseerib ja loob foorumi erinevate vaadete esitamiseks ning see on demokraatlikule ühiskonnale väga vajalik. Teiselt poolt teeb meedia seda vabatahtlikult ja võib sellest loobuda. Kui meedia avaldab midagi, mis kahjustab inimeste või ühiskonna huve, peab avaldaja olema valmis kaitsma oma otsust ja teguviisi (Ibid).

Tutvustades sotsiaalse vastutuse vorme ja viisi, toob McQuail esile seadusandluse, aga ka meediaturu. Seadusandlusel on meedia käitumise suunajana vabas ühiskonnas väga piiratud roll. Seadusandlus seab piirid, mida meedia teha ei tohi, peamiselt keelab kahjustada inimeste ja ühiskonna huve. McQuaili käsitluses tähendab see, et meedia sotsiaalne vastutus tähendab valmisolekut õigustada otsust avaldada midagi vastuolulist, kriitilist või inimeste huve kahjustavat. Turg kui meedia sotsiaalse vastutuse vorm tähendab McQuaili järgi seda, et inimesed lõpetavad kuulamise, vaatamise ja ajalehtede ostmise, kui nad ei nõustu meedia arvamusega või neile ei meeldi, mida meedia teeb. Turu kaudu toimib meedia mitteametlik tasakaalustamine ühiskonna väärtushinnangute ja ootustega. Turg peegeldab ühiskonna vajadusi ning nõuab meedialt neile ootustele vastamist. Meedia pole tüüpiliselt ainult avaliku arvamuse hää, vaid ta ka kuulab avalikku arvamust.

Sibert, Peterson ja Schramm (1956) kirjeldasid sotsiaalsel vastutusel põhinevat ajakirjandust teoses *Four Theories of the Press*, millest sai ajakirjandusõpingute alusmaterjal üle maailma. Autorite jaoks on sotsiaalsel vastutustundel põhinev ajakirjandus normatiivse regulatsiooni üks neljast tüübist¹⁰. Idee, et ajakirjanike sotsiaalne vastutustunne ja eneseregulatsioon on ajakirjandusvabaduse parimaks võimalikuks garantiiks, on siitpeale olnud ajakirjanduse eneseregulatsiooni peamiseks põhjenduseks. See tähendab, et professionaalsete

¹⁰ Teose *Four Theories of the Press* autorid Fred Siebert, Theodore Peterson ja Wilbur Schramm kirjeldasid ajakirjanduse normatiivse regulatsiooni nelja tüüpi: autoritaarset, liberaalset, sotsiaalsel vastutustundel põhinevat ja nõukogude-totlitaarset.

kommunikaatorite (ajakirjanike, toimetajate) ja ühiskonna vahel sõlmitaks justkui leping: ühiskond annab ajakirjandusele teatud õigused, mitte privileegid, kaitseb ajakirjanduse vabadust nende eest, kes püüavad informatsiooni levikut takistada; ajakirjandusorganisatsioonid ja ajakirjanikud aga tunnustavad vabatahtlikult teatud kitsendusi ja kohustusi ühiskonna ees ning osalevad kriitilistes aruteludes nende üle (1956, Harro 1996: 57 kaudu).

1.2.3 Ajakirjaniku roll avalikkuses

Ajakirjaniku rolli käsitletakse kui sotsiaalselt defineeritud positsioone ja käitumismudeleid, mida iseloomustavad kindlad reeglite, normide ja ootuste kogumid, mis reguleerivad indiviidide suhtlust ja sotsiaalseid praktikaid (Franklin et al 2005, Einmann 2010 kaudu).

Eestiski on korduvalt uuritud, kuidas ja missugusena tunnetavad ajakirjanikud oma rolli. Näiteks Turu-uuringute AS-i 2000. aastal läbi viidud küsitlusest selgus, et kolm peamist rolli, milles ajakirjanikud end nägid, olid: a) puuduste ja ebakohtade kritiseerija (86%), b) uute ideede vahendaja (81%) ja c) sündmuste neutraalne vahendaja (78%) (Palmaru 2001).

Einmann (2010) jaotab oma magistritöös ajakirjaniku rollitaju mõjutavad tunnused kaheks:

Sisemised tunnused seostuvad peamiselt sotsiaal-demograafiliste karakteristikutega, nagu vanus, sugu, aga ka haridus, elukoht (linn või maapiirkond). Sisemiste rollitaju mõjutajate alla liigituvad ka ajakirjaniku isikuomadused ning ajakirjaniku personaalne eetika ja moraal.

Väliste tunnustena mõjutavad rollitaju meediainstitutsioonid meedialiigipõhiselt, meediaorganisatsioon, aga ka sotsiaal-kultuurilised mõjurid laiemalt.

Samast tööst ilmneb, et 2009. aastal oli informeerimise-levitamise funktsiooni kõrval interpreteeriv rollifunktsioon olulisel kohal – tähtsateks kohustusteks peeti uudiste selgitamist ja analüüsimist. Seega, võrreldes Turu-uuringute AS-i tulemustega sõnastasid ajakirjanikud oma rolli teisiti: kriitikust oli üheksa aastaga saanud informeerija-selgitaja. Samade uuringute põhjal võib öelda, et läbivalt oluline on olnud tõstataja roll. Kui varem olid siin objektiks üldiselt uued teemad, siis nüüd käsitletakse objekti kui sotsiaalselt ja poliitiliselt olulist

päevateemat. Sellist arengut seostatakse tehnoloogiliste muutuste, interneti ja sotsiaalmeedia väga laiaulatusliku levikuga — ajakirjanikud tunnetavad plahvatuslikult suurenenud infovooringimustes tungivat vajadust juhtida tähelepanu olulisematele teemadele (Einmann 2010).

Ajakirjanduse olulisim roll avalikkuse teenimisel on Price'i (1992) järgi valvata ja jälgida poliitilist tegevust. Uudistele orienteeritud ajakirjanduse ülesandeks on juhtida avalikkuse tähelepanu probleemidele ja teavitada auditooriumi poliitika tegemises osaleva eliidi tegutsemisest, plaanidest ja vastuoludest. Ehkki ajakirjanike tegutsemine on piiritletud mitmesuguste teguritega, näiteks ühiskondlikud, organisatsioonilised ja professionaalsed mõjutajad, luuakse oma tegevusega avalikkusele võimalus protsesse jälgida. Nii avalikkuse kui eliidi puhul on meedia funktsioon analoogne – meedia kaudu saavad mõlemad pooled teada, missugune on reaktsioon nende tegevusele. Kui eliit kasutab meediat valijaga suhtlemiseks, siis avalikkus räägib meedias ka omavahel. Meedia loob sõnumite edastamise keskkonna, sekkudes selleks mõeldud ajakirjanduslike žanrite (kommentaarisid, kolumnid jt) kaudu ka ise protsesside mõjutamisse.

Zelizer (2008) nendib, et ajakirjanduse informeeriv roll on tõrjunud ajakirjanduse kultuurilise ja kriitilise funktsiooni kõrvale. Ajakirjandust nähakse eelkõige kui neutraalset informatsiooni vahendajat. Püüdes kinni varem sätestatud standardites, olles lojaalne konventsionaalsusele, välistab ajakirjandus juba teada tunnuste laiendamise kommunikatsiooniviisides. Riske ei võeta ning taastoodetakse juba loodud ja kasutatud narratiive. Zelizer rõhutab, et informaatori roll on vaid üks ajakirjanduse komponentidest. Ta näeb ajakirjandust ka kui kultuuri ja kriitikat. Ajakirjanikud pole vaid informatsiooni neutraalsed vahendajad, tähendust lisavad ka nende töövõtted, -rutiin ja tavad. Ka ajakirjanikud ise on osa kultuurist, nad ei saa ennast protsessist välistada, kandes info edastajana ka tähenduse edastaja rolli.

1.2.4 Gerbneri kultiveerimisteooria

Kommunikatsiooni professor George Gerbneri (2002) kultiveerimisteooria demonstreerib praktiliste teleuuringute najal ajakirjanduse ja ajakirjaniku rolli kui teatud hoiakute ja igapäevasuse kultiveerimist. Kultiveerimise all võib siin mõista kui normide ja väärtuste kinnistamist auditooriumis pika aja jooksul. Oluline on märkida, et meedia ei loo uusi, vaid säilitab ja kinnistab juba varem ühiskonnas eksisteerinud väärtushinnanguid.

Kultiveerimise määr või ulatus konkreetsetes riigis sõltub erinevatest struktuurasetest faktoritest. Näiteks kanalite hulgast, eetriaaja mahust ja vaatamisele kulutatud ajast. Aga eeskätt oleneb see pakutava sisu mitmekülsusest, mis ei sõltu ilmtingimata kanalite hulgast. Väiksem hulk kanaleid mitmekülgse ja tasakaalustatud programmiga võib soodustada ja esile kutsuda mitmekesisemat vaatamist, kui sarnastel alustel ühe ja sama vaatajagrupi nimel konkureeriv suurem hulk kanaleid (Gerbner 2002: 60).

Teoreetikud eristavad kultiveerimise puhul kahe erineva taseme mõjusid. Esimese järgu mõjud tähendavad üldisi arusaamasid igapäevaelust nagu näiteks vägivald ja selle levik. Teise järgu mõjud kätkevad konkreetseid seisukohti isikliku suhestumise osas näiteks turvalisusesse. Kultiveerimisteooriasse panustanud Van Evra ütleb, et kultiveerimise efekti mõju sügavus sõltub televiisori vaatamise iseloomust. Need inimesed, kes vaatavad telerit üksi, võivad olla rohkem mõjutatud, kui inimesed, kes vaatavad televiisorit kellegagi koos (Van Evra 1990: 171).

Tähelepanuväärne on kultiveerimisteoreetikute lähenemine, mille järgi televiisori aktiivne vaatamine muudab vaatajate arvamused ühtlasemaks ja homogeensemaks võrreldes telerit harva vaatavate inimeste arvamustega. Siin tuleb kesksena sisse Gerbneri mõiste *mainstreaming*, mis tähendab hägustamise, segunemise ja painutamise protsessi, läbi mille tekib auditooriumi gruppidel televiisorist pidevalt samu kujundeid ja märgiseid vaadates maailmast ühesugune seisukoht.

Gerbneri kultiveerimisteooriat kritiseeritakse liigse lihtsustatuse tõttu, sest tõenäoliselt mõjutavad televisiooni kõrval auditooriumi vaateid teisedki massikommunikatsioonikanalid, aga ka inimesed meie ümber ja vahetud personaalsed kogemused. Võimalik, et näiteks kartlikud inimesed vaatavad rohkem televiisorit kui ülejäänud grupid. Võimalik, et televiisorivaatamine muudab inimesed kartlikuks. Seega, suhe võib tekkida mõlemapidi. Telerivaatamine võib sotsiaalse reaalsuse konstrueerimist mõjutada, kuid sotsiaalse reaalsuse konstrueerimine võib ka suunata vaatamisharjumust (Hawkins & Pingree 1983, McQuail & Windahl 1993: 101 kaudu).

Käesolev töö keskendub nii ajakirjanike rollitajule kui ka organisatsiooni, antud juhul avalik-õigusliku ringhäälingu, printsiipidele ja funktsioonidele ajakirjanike tunnetuses. Kuna analüüs

tugineb ERR-is töötavate või töötanud staažikate ajakirjanike-toimetajate isiklikel hinnangutel, kumavad analüüsist läbi eri asjaoludest tulenevad isiklikud väärtused.

2. Uurimisküsimused ja -ülesanded

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida, kuidas tajuvad pika staažiga ajakirjanikud ja toimetajad avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioone ja nende võimalikku muutumist. Ajalise raami moodustavad kolm perioodi: nõukogude aeg, taasiseseisvumine ja sellele järgnev vabariigi aeg. Institutsiooni tasandil huvitab mind veel, millisena tunnetavad inimesed, kes on avalik-õiguslikus süsteemis toimetanud 20-55 aastat, avalik-õiguslikke printsiipe ja ülesandeid. Eraldi tähelepanu saab avalik-õiguslik ringhääling ühiskondlikes protsessides osalejana. Kas ERR-i roll seal juures on algataja oma või seisneb panus milleski muus? Lisaks sellele, kuidas paistab ringhääling väljapoole, püüan intervjueeritavate abiga leida märke organisatsiooni muutumisest sissepoole. Kuidas tunnetab loominguline töötaja enda positsiooni ja selle tähtsustamist erinevatel ajastutel.

Teine telgteema on seotud ajakirjaniku ja toimetaja individuaalse tasandiga organisatsioonis. Vaatlen intervjueeritavate persoonist tulenevaid põhimõtteid ja väärtusi, mis mõjutavad sisuloomet. Püüan mõista, kas professionaalsus kui selline on ajakirjanike endi nägemuses kuidagi muutunud, samuti ajakirjaniku roll. Kuivõrd töö seisukohalt on eriti tähtis aspekt (ideaalses olukorras sõltumatu) avalik-õiguslikkus ja ajakirjanik selle raamides, käsitlen eraldi teemana ajakirjaniku kui ideoloogiainstrumendi rolli. Eesmärk on teada saada, milles väljendub see erinevatel ajastutel. Siia juurde uurin, kuidas tajuvad ringhäälingu endised ja praegused töötajad tehnoloogia ja interneti mõjusid nii toimetajatööle kui ka avalik-õigusliku ringhäälingu positsioonile meediamaaistikul. Peatüki põhirõhk on uuel meedial ehk internetil, saamaks teada, kas pikaaegse karjääri kestel mitmeid olulisi muudatusi tehnoloogias näinud ajakirjanikud ja toimetajad hindavad seda võimalusena või sammuna lähemale ringhäälingu hukule.

Lähtuvalt töö eesmärgist ja teoreetilisele raamistikule toetuvast arutelust on uurimisküsimused ja täpsustavad uurimisülesanded sõnastatud alljärgnevalt:

1. Missugusena tajuvad ajakirjanikud avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioone?

* Kirjeldada organisatsiooni kauaaegsete töötajate nägemust avalik-õigusliku meedia staatusest ajalises perspektiivis.

* Analüüsida, milles seisnevad avalik-õiguslikud printsiibid ja ülesanded ringhäälingu töötajate tunnetuses.

* Selgitada, missugune on või peaks olema avalik-õigusliku meediaorganisatsiooni roll ja ülesanded ühiskondlike protsesside juures.

* Uurida, kuidas tajuvad pika staažiga ajakirjanikud – toimetajad oma positsiooni muutumist ringhäälingu sees.

2. Missugusena tajuvad ajakirjanikud oma rolli ja selle muutumist ringhäälingus?

* Kirjeldada, missugused ajakirjaniku isiklikud põhimõtted on mõjutanud avalik-õigusliku ringhäälingu loomet.

* Vaadelda eraldiseisvalt ajakirjaniku kui ideoloogiainstrumendi olemust ajas. Samuti, milliseid sanktsioone on kaasa toonud kehtivate normide rikkumine.

* Analüüsida, kuidas on muutunud professionaalsuse indikaatorid ning millisena tajutakse tehnoloogia ja interneti mõju ajakirjanikutööle.

* Hinnata organisatsiooni suhtumist ajakirjanikku läbi tagasiside ja missugune paistab ERR-i positsioon auditooriumi tagasisidest lähtuvana.

3. Uurimismetoodika ja valim

3.1 Uurimismetoodika kirjeldus

Bakalaureusetöö tulemusteni jõudmiseks kasutasin kvalitatiivset uuringut. Andmed on kogutud semistruktureeritud intervjuude kaudu, mis meetodina võimaldab intervjuerijal ja intervjuueeritaval olla võrdsed dialogipartnerid.

Intervjuude aluseks on teemade kaupa koostatud küsitluskava, mis koosneb valdavalt avatud küsimustest. Meetod on akadeemilises sfääris hinnatud ja sageli kasutatud just oma paindlikkuse tõttu. See võimaldab intervjuerijal uuringus osaleja vastuste järel esitada täiendavaid küsimusi, täpsustamaks öeldu detaile. Teatav miinus võib seisneda selles, et kuigi lähtepositsioon kõikide intervjuude puhul diskussiooniteema mõttes on sama, sõltub tulemus intervjuueeritava isikupärast. See tähendab, et iga intervjuu on oma võimaliku kulgemise ja ülesehituse tõttu lõpuks erinev ja eraldiseisev (Roulston 2010). See siiski ei välista süstemaatilist analüüsi põhjuslike seoste leidmiseks ja seletava uuringu läbiviimiseks.

Võimalik segav faktor võib olla intervjuueeritava enda tööalane seotus nii ajakirjanduse kui valdkonnaga kui ka Eesti Rahvusringhäälingu kui organisatsiooniga. See teeb intervjuueeritavatest ja intervjuerijast kolleegid. Uurija enda sotsiaal-kultuuriline taust ja tõlgendus mängib vastuvõtu analüüsis rolli (Fiske 1990).

Lisaks viisin läbi dokumendianalüüsi, leidmaks andmeid intervjuueeritavate töö ja ametipostide kohta avalik-õiguslikus ringhäälingus.

Antud töö puhul koosneb semistruktureeritud intervjuu kava viiest üldisemast teemadegrupist: a) intervjuueeritava seotus valdkonnaga b) ringhäälingu funktsioonid ajakirjaniku ja toimetaja käsitluses c) valdkond kui selline muutuv as ühiskonnas ja eneserefleksioon d) organisatsiooni kuvand, väärtused ja roll e) toimetaja roll, auditoorium ja tagasiside. Küsimustiku koostamisel oli kaalumisel erinevate kavade koostamine, mõeldes eri valdkondadele nagu sport, poliitika jne spetsiifikale. Reaalselt läks töösse siiski ühine kava, mida julgustas teadmine meetodist tulenevalt küsimusi ja temaatikat vastavalt vajadusele kohandada. Detailse küsitluskava leiab Lisade seast töö lõpus.

3.2 Valim ja intervjuueeritavate tutvustus

Kui ajakirjandus üldiselt on seotud ühiskonna refleksiivsusega (peegeldaja, mõtete koguja), siis ajakirjanikke oma töö ja ühiskonna peegeldajana võime käsitleda eriti refleksiivsete inimestena. Nende refleksiivsuse najal püsib ja areneb ajakirjandus. Bakalaureusetöö valimisse kuulub 11 inimest, kes leidsid aega ja soovi küsimustele vastata. Kaks algselt plaanitud intervjuud jäid tegemata. Üks intervjuueeritava tervislikel põhjustel. Teise loobumise põhjuseks oli inimese enda hinnang tema mittevalmisoleku kohta nendel teemadel rääkida.

Kõik intervjuu andnud ajakirjanikud on olnud seotud avalik-õigusliku ringhäälinguga vähemalt 20 aastat. Enamuse puhul ulatub tööstaaž 1970. aastatesse või kaugemalegi. Kuus vastajat töötab Eesti Rahvusringhäälingus tänaseni (aprill 2013), ülejäänud viis on koondatud või lahkunud organisatsioonist omal soovil viimastel aastatel.

Kuna töö eesmärk on uurida ja kirjeldada ringhäälingu funktsioonide muutumise tajumist, samuti organisatsioonisiseseid muutusi ja ajakirjaniku – toimetaja rolli muutuste tajut, oli valimi koostamisel otsustavaks tunnuseks intervjuueeritavate pikk staaž. Eeldasin, et nemad suudavad kõrvutada nõukogudeaegseid põhimõtteid ja väärtusi Eesti Vabariigi aegsetega. Kõikidele intervjuueeritavatele ühe erandiga on ühistunnuseks 1990. aastate alguse üleelamine, mis on antud töös keskne ajaline murrangukoht. Nad on (olnud) ajakirjanduse professionaalid erinevates ühiskondades.

Teine eesmärk valimi koostamisel oli laiapõhjalisus valdkondade ja erialase spetsiifika mõttes. Eeldasin, et kogemused ja muutuste tunnetamine võib erinev olla raadios ja televisioonis, aga ka spordiajakirjanduses ja lastesaadetes. Nõnda soovisin leida kaks ajakirjanikku viiest valdkonnast (sport, sise- ja välispoliitika, kirjandus, lastesaated ja loodus). Kahest ajakirjanikust üks oli pigem raadio ja teine pigem televisiooni taustaga. Neile printsiipidele valim saajaprotsendiliselt siiski ei vastanud, kuna organisatsioonisiselt on väga tavaline nii toimetuste vaheline kui raadio ja televisiooni vaheline liikumine. Seega, ühe või teise ajakirjaniku ainult raadio- või teleinimeseks nimetamine oleks ebatäpne.

Kevadel 2013 läbi viidud semistruktureeritud intervjuudes osalenud saatejuhid ja toimetajad olid (ametinimetuse või staatus intervjuu toimumise ajal):

1. Peeter Kaldre	uudistetoimetuse, TV, päevatoimetaja, sise- ja välispoliitika
2. Uku Toom	raadio uudistetoimetuse, vastutav toimetaja, sise- ja välispoliitika
3. Riina Eentalu	uudistetoimetuse, raadiouudised, vastutav toimetaja, kultuur
4. Helgi Erilaid	vabakutseline ajakirjanik (endine Vikerraadio toimetaja)
5. Lembitu Kuuse	sporditoimetuse, TV, vastutav toimetaja-saatejuht-reporter
6. Tiit Karuks	vabakutseline ajakirjanik (endine sporditoimetuse juhataja)
7. Silvia Karro	elusaadete toimetuse tegevprodutsent-toimetaja-saatejuht
8. Reet Valing	Eesti Raadio endine toimetaja ja 3. programmi peatoimetaja
9. Martin Viirand	Eesti Raadio endine toimetaja, kirjandussaadet
10. Eve Viilup	Eesti Televisiooni endine toimetaja, lastesaadet
11. Õie Arusoo	haridussaadete toimetuse tegevprodutsent-toimetaja

4. Tulemused

4.1 Ringhäälingu ühiskondlike funktsioonide tajumine

Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni liitmine ühendorganisatsiooniks Eesti Rahvusringhääling 2007. aasta suvel kandis peamiselt kahte eesmärki: majanduslik säästlikkus ja sisuline sünergia. Eesti Ajakirjanike Liidu toonane esimees Allan Alaküla ütles kolm aastat enne tele ja raadio liitmist toimunud EAL-i 17. kongressil, et ETV ja ER-i ühendamise põhiväärtuseks on kahe kanali sõnumi võimendumine (Reinde 2004).

Selles peatükis uurin, kuidas pika staažiga ringhäälingutöötajad (ajakirjanikud ja toimetajad) tajuvad institutsiooni tähtsust ja rolli ühiskonnas. Milliseid muutusi positsioonis on märgatud mitte ainult rahvusringhäälingu moodustamise järel, vaid pikemal ajateljel, mis hõlmab ka radikaalseid ühiskondliku struktuuri muutusi 1990. aastate alguses. Ja missugusena nähakse organisatsiooni väärtusi.

4.1.1 Ringhäälingu staatuse muutumine

Kauaaegsete ringhäälingutöötajate käsitluses avalik-õiguslikkusest tundub olevat kaks tahku: müstifitseeriv ja praktilistele ülesannetele viitav. Teist vaatlen järgmises peatükis avalik-õiguslikkuse printsiipide ja ülesannete juures. Siin käsitlen müstifitseerimist ja muid viiteid staatusele.

Intervjueeritavate seas leidub neid, kes ringhäälingu ühiskondlikust staatusest kõneledes toovad kõigepealt esile aatelise külje. Võib öelda, et isegi teatud pühalikkuse. Nad müstifitseerivad avalik-õiguslikkuse olemust, mille tunnusteks on õilsameelsus, üllus jmt.

- *See on sama, mis suur Eesti Rahvusraamatukogu. Ta on olemas ja sa võid sinna alati minna. Võib olla sa ei käi seal iga nädal, aga sa tead, et sul on alati võimalus minna sinna ja sa leiad sealt, eks ju. Ja vot see ongi see sama avalik-õiguslik raadio ja televisioon (Valing).*

- *Ta [rahvusringhääling] peaks inimeseks olemise ja jäämise põhiväärtusi ikka kogu aeg niimoodi... et sellele nagu kindlaks jääma. Et niisugust labasust ei õilistataks (Karro).*

Teooria peatükis vaatlesin Deuze'i (2005) kirjeldatud ajakirjanike ühist professionaalset ideoloogiat, mille viis ideaalelementi on avaliku teenuse osutamine („valvekoer“), objektiivsus, autonoomia, koheesus ja eetika. Siit on näha, et ajakirjanikud peavad oma tööd tähtsaks – meedia on demokraatia alustala. Antud töö jaoks tehtud intervjuude põhjal on õigustatud küsimus avalik-õigusliku ringhäälingu ajakirjanike enesemääratluse kohta. Hooti tundub mulle, et avalik-õigusliku ringhäälingu (endistel) töötajatel on need tunded võimendatud.

Müstifitseeritud pole üksnes organisatsioon, vaid ka töötajad, kes vastavad erameedia palgal olevate kolleegidega võrreldes justkui teistsugustele standarditele. Esiteks rõhutab Karro olulise väärtusena sõltumatust ja seda, et tegijad teavad, mida nad teevad. Teiseks toob ta aga esile madala(ma) palganumbri, millest hoolimata soovivad paljud ringhäälingus töötada. Siduvaks momendiks on vastastikku teineteist (organisatsioon ja inimene) täiendav eetiline lävi.

- *Võib-olla see niiõelda sisemine eetiline lävi tuleneb küll igast tegijast, aga ikkagi seda mõjutab ka nagu kogu organisatsiooni mingisugune /---/ asi on, mis inimesi siia tõmbab, sest kõikidest ei saa ju tegijat (Karro).*

Enamik küsitletud ajakirjanikke teab, mida tähendab sisuliselt monopoolne seisund meediamaaistikul. Nõukogude ajal ilmunud perioodilistele väljaannetele vaatamata oli konkurentsivabalt tegutsenud ringhäälingu juhtpositsioon sisuliselt absoluutne ja valdav. Seejuures rõhutavad intervjuueeritavad ringhäälingu ühiskondlikku staatust mitte tulenevalt monopoolsest seisundist, vaid suhtelisest avatusest ja tagasihoidlikumast propagandast võrreldes ajalehtedega.

- *Eesti Raadio on olnud siiski usaldatav kanal. Me ei olnud Rahva Häääl, partei häälekandja, kuigi seda meile jälle rõhutati ülemuste poolt (Viirand).*

Tähelepanek on huvitav, kui kõrvutada McQuaili (2000) väitega, et raadio ja televisioon pole

peaaegu kusagil saavutanud sama suurt vabadust oma vaadete väljendamiseks ja poliitiliselt sõltumatuks tegutsemiseks kui trükiajakirjandus. Intervjueeritava öeldu võib viidata, et ENSV-s oli McQuaili öeldule vastupidi.

Ringhäälingu tänase staatuse küsimuses jagunevad inimesed üldisemas plaanis kaheks. Ühed soovivad uskuda, et organisatsiooni avalik positsioon pole märkimisväärselt muutunud.

- *Nõudlikuma auditooriumi jaoks on nad number üks. Nii raadio oma valdkonnas kui ka ETV oma kahe kanaliga televisiooni valdkonnas. Selles pole kahtlustki (Viirand).*

Ja teised leiavad, et paratamatutel asjaoludel nagu ringhäälingumaastikul tekkinud konkurents on kunagine staatus kadunud.

- *Siis [enne taasiseseisvumist] oligi üksainus ER ja üksainus ETV. Ja siis see oli ikka väga tähtis inimestele. Nüüd on valikuid rohkem ja ma ei teagi. Võib-olla see [avalik-õiguslik ringhääling] enam pole inimestele nii tähtis (Eentalu).*

Avalik-õigusliku ringhäälingu positsiooni nõrgenemist seletavad ajakirjanikud – toimetajad peamiselt kolme asjaoluga: a) ühiskond ise on muutunud (ehk aeg on teine); b) monopoolne domineeriv positsioon on asendunud vabaturu ja konkureeriva erameediaga; c) tehnoloogia (peamiselt interneti) areng, mis juba iseenesest mitmekesistab meediumite valikut tarbijale. Harvem mainitakse põhjusena kvaliteedi kaotust. Kui kvaliteedi kaotust mainitakse, siis teevad seda pigem endised töötajad.

Torkab silma, et murelikumad on raadio taustaga inimesed. Raadio eripärana tuuakse esile sõna tähtsuse marginaliseerumist. Kui vahetult iseseisvuse taastamise eel ja järel oli raadio justkui iseenesestmõistetav tribüün kõige olulisematele mõtetele, siis praegu eelistavad tundliku informatsiooni „tilgutajad“ trükimeediat. Raadios kipub sõna õhku haihtuma, must-valgel paberil tõuseb teema tähtsus ja efektsus märgatavalt.

- *Raadiouudistes sa võid öelda midagi väga olulist ja kaks päeva hiljem ilmub see sama asi ajalehes ja siis tsiteerivad seda kõik nagu uut asja. Nii et selles mõttes on ta...ütleme nii et... kohati ta [raadio] ei tundu inimestele nii tähtis (Toom).*

Samasugust arengut on märganud ka Valing, kes leiab, et raadio on kaotajaks jäänud mitte ainult konkurentsivõimeka trükimeediaga, vaid ka rahvusringhäälingu teise poole, televisiooniga. Tema hinnangul tegutsevad inimesed suursugususe kaotanud raadios „tagasihoidlikult ja eesmärgiga mitte ärritada ringhäälingunõukogu“.

- *Eesti Raadio on orienteeritud mahakäinud inimestele. Sellele põlvkonnale, kes tahabki stabiilsust, kes ei taha enam niisugust.. prahmakaid enam. Kes tahab vaikselt ja märkamatuks oma elupäevakesed veeta ütleme järgmise palgapäevani, jumala eest, et keegi mind ei vallandaks ja kui pension hakkab tiksuma, no las ta siis tiksub. /---/ Mul on kurb meel, et Eesti Raadiol ei ole praegu, ütleme aastal 2013, niisugust arvamusiidri rolli. Et Eesti Raadiot ei tsiteerita mitte ülearu sageli ju. /---/ Autoriteet puudub täiesti (Valing).*

Karro hinnangul võttis televisioon teatepulga üle 2000. aastate alguses, kui raadiojuhina lõpetas Ain Saarna ja telejuhina alustas Ilmar Raag.

- *Ain kuidagi erilisel oskas hoida raadioinimesi. Palgad olid väikesed, võimalused olid väikesed, aga kuidagi nagu hoiti kokku ja midagi ei lagunenu. Televisioon nagu sellel hetkel ei olnud nii tugev kui raadio. Aga siis televisioon hakkas arenema. Kui mina sinna läksin, oli Ilmar Raag näiteks juht, et siis, kui televisioon muutus tugevamaks, siis raadio jäi alguses nagu natuke varju. Et televisioon, ma arvan, et on praegu ikkagi number üks (Karro).*

Mõndagi võib oletada auditooriumi tagasiside põhjal. Eentalu tõdeb, et toimetusse helistavad inimesed on praegusel ajal palju kurjemad kui vanasti. Võimalik, et kirjeldatav suhtlemislaad pole ainult ajakirjaniku ja tarbija vahelise kommunikatsiooni tunnus, vaid laieneb kogu ühiskonna mentaliteedile. Aga ei saa kõrvale heita ka võimalust, et jõulises ja robustses stiilis kajastub avalikkuse suhtumine organisatsiooni ja selle töötajatesse. See tähendab, et kehtiv staatus pole see, mis ta oli kunagi.

- *Praegu tuleb sagedamini ette, et enne sõimab ta sul näo korralikult täis, enne kui saad talle seletada, et see ei ole üldse mina, kellele te peate seda rääkima (Eentalu).*

Kui raadio tähtsuse vähenemine annab ajakirjanike käsitlele paiguti lausa eksistentsiaalse

puute, siis televisiooni rolli küsimärgi alla ei seata. Nagu raadiogi puhul, on spetsiifilised, süvitsi valdkonda katvad saated hääbunud, aga televisioon kui tervik jääb oluliseks ka internetiajastul, usub Arusoo.

- *Ta annab kultuurimaailmast pildi, ta annab poliitikamaailmast pildi, ta annab loodusest pildi. Ta ikkagi kajastab kõiki valdkondi. See ongi tema roll. See vorm, kuidas seda tehakse, see ajas muutub. On ju inimesi siiani ja ilmselt jääb neid eluaeg, kes ei kasuta internetti. Kelle jaoks ongi televisioon infoallikas (Arusoo).*

4.1.2 Avalik-õiguslikud printsiibid ja ülesanded ERR-i ajakirjanike käsitluses

Müstifitseerimise kõrval tajuvad süsteemis kaua töötanud inimesed avalik-õiguslikkust ka praktilisemast küljest, mis eelkõige tähendab konkreetsete ülesannete ja funktsioonide täitmist. Nende hulgas tuuakse eraldi esile näiteks informeerimine, silmaringi laiendamine, sotsiaal- ja tervisehariduse andmine, eesti keele hoidmine, samuti (kultuuri)väärtuste säilitamine, aga ka sõltumatus (vaata Tabel 2 lk. 74-75).

Et tekiks parem ülevaade ajakirjanike isikliku taju ja organisatsiooni lähenemise kattuvusest, olgu võrdluseks esitatud ringhäälingu rollid, mida on ringhäälingujuht Margus Allikmaa konverentsidel ja esitlustel korduvalt presenteerinud: uudiste vahendaja; informeerija (hoiataja, selgitaja); meelelahutaja; kultuuriloo taasjutustaja; demokraatia edendaja; ilusa emakeele tutvustaja; lepitaja (usaldus või sallivus) (Allikmaa 2012).

Toom ütleb, et raadio kui meedium saab tänapäeval oluliseks ainult kriisisituatsioonides. Ta toob näiteks 2005. aasta jaanuaritormi ja veeuputuse Pärnus, kui kohalike jaoks katkema kippunud kommunikatsiooni muu maailmaga võimaldas auto- või transistorraadio.

- *Selles mõttes on raadio seniajani operatiivsem, aga ta säilivus on nõrgem. Ta ongi oluliste sündmuste asi. Kui on mingi korralik action, just ja praegu, siis on raadio etem igasugustest asjadest (Toom).*

Sellises olukorras on paslik küsida, mida me raadiolt tegelikult ootame? Kui see on

turvatunde andmine kuulajale, positsioneerib avalik-õiguslik ringhääling end ümbritseva suhtes õigesti, leiab Erilaid, ja toob näite murrangulistest 1990. aastate algusest.

- *Mäletan ühte ööd, kui olid Riia sündmused ja kardeti, et Tallinnasse tulevad tankid. Öösel olid inimesed kogu aeg stuudios, kogu aeg saade käis, kogu aeg oldi valvel. /---/ Raadio oli nagu mingi staap, kes korjas kokku teateid, mis kuskil inimesed tähele panid (Erilaid).*

Seega, pidades silmas meediumispetsiifilist rolli, peab raadio olema valmis automaatselt kohanema ja kajastama, peab olema reageerimisvõimeline. Kui neid ülesandeid ei täideta, on põhjendatud küsimus eksistentsi möödapääsmatusest. Lähiminevikus vähemalt korra on avalik-õigusliku ringhäälingu tõsiseltvõetavus kannatada saanud. See juhtus 2007. aasta kevadel, kui pronksiöö kajastamisel täitis avalik-õigusliku ringhäälingu rolli Kanal 2. Toom siiski usub, et kaugeleulatuvaid mõjusid toonasel alareageerimisel ei ole.

- *Ma arvan, et kui praegu Ansip tahaks öelda midagi väga tõsist, siis ta ikkagi tuleb Eesti Televisiooni või Eesti Raudiosse, ta ei lähe Kanal 2-e või TV3-e (Toom).*

Gerbner (2002) kirjeldab oma kultiveerimisteoorias ajakirjanikku kui väärtuste ja normide kinnistajat. Muuhulgas väidab Gerbner, et kultiveerimise määr oleneb eetrimahust ja teistest struktuurilistest faktoritest ning seda, et ajakirjanik ei loo uusi, vaid säilitab ja kinnistab ühiskonnas juba olemas olevaid väärtushinnanguid. Kaldre laiendab sama funktsiooni ajakirjanikult organisatsioonile, öeldes, et põhiväärtuste järgmisest üksi tänapäeval ei piisa. Kaldre usub, et olukorras, kus infokanalite hulk on hoomamatult avardunud, kasvab avalik-õigusliku missioonina teatud kindlate hoiakute ja vaadete kultiveerimine varasemast tähtsamale kohale. Ta nimetab seda inimeste „õigel rajal hoidmiseks“.

- *Võiks olla sellise eluterve, pragmaatilise, konservatiivrahvusliku mõttelaadi kasvatamine või arendamine või kinnistamine (Kaldre).*

Seega, kas saame rääkida ERR-ist kui meie „elunõunikust“? Eentalu märgib, et põhiväärtused ei ole avalik-õiguslikus ringhäälingus aastakümnete jooksul muutunud, kuid suhe avalikkusega on. Tema hinnangul hõlmab suhte muutumine avalikkusega kogu meediat.

- *Ajakirjandus kipub tulema väga kergelt vastu madalamale maitsele. Selle asemel, et teda tõsta enda järel ülespoole, pigem laskutakse tema juurde alla, et tal oleks lihtsam seda seedida (Eentalu).*

Siit võib välja lugeda viidet, et ajakirjanik peab ERR-i ja üldisemalt kogu meedia puhul oluliseks eelkõige harivat funktsiooni. Sarnasele järeldusele jõuab ka Karuks, kelle arvates vajub avalik-õiguslik missioon vildakaks, kui spetsiaalsete meelelahutussaadete hulk kasvab.

- *Rahvustelevisioon ja avalik-õiguslik raadio võiksid ikka olla tõsiste valdkondade käsitlejad (Karuks).*

Tõsiste valdkondade all peab ajakirjanik silmas „avalik-õiguslikke põhifunktsioonide täitmist poliitikast olme ja kultuurini. Erilaid möönab, et meelelahutuse hulk on tänapäeval avalik-õiguslikus ringhäälingus „kohe päris suur“, aga ei käsitle seda miinusena või avalik-õigusliku ringhäälingu põhimõtetega vastuolus olevana.

- *Me elame nüüd teises ajas. Inimestel on nii palju võimalusi saada infot ja saada meelelahutust mujalt. Et parem, kui meie suudame seda neile pakkuda ja et nad seda vastu võtavad (Erilaid).*

Karro kahtleb, kas saateid saabki teha nii nagu “vanasti”. Tõsistest asjadest rääkimine ei ole meelelahutusevoos lootusetult lahustunud tegevus, aga veendumust, et räägitu adressaadini jõuab ja efekti annab, ei ole.

- *Inimene ei viitsi enam eriti kuulata ja, ma ei tea, talle peabki kuidagi niimoodi suhteliselt ära nämmutama või kuidagi, noh, niimoodi (Karro).*

Erinevalt kolleegidest tunnistab Erilaid, et tema ei tea päris täpselt, mis on avalik-õiguslikkus. Ta ütleb, et tema jaoks pole ERR-i väljakujunenud hoiakud ja lähenemine piisavalt eristuvad erameediast, et selle põhjal ära tunda avalik-õiguslikkus.

- *Ma ei ole tähele pannud, et oleks põhimõttelisi erinevusi. Kui ma kuulan uudiseid - ühed ja samad uudised igal pool. Kõik arutavad asju, mis on valupunktid (Erilaid).*

Organisatsioonist väljapoole paistab kaasajal avalik-õiguslikkusest lihtsustatud pilt, leiab Toom. Ta tunnetab, et ERR tähendab laialt levinud arvamuse järgi riigiraadiot või riigitelevisiooni. Et tegu on riiklikult finantseeritud asutusega, võetakse rahvusringhäälingut osana riigist. Suhtumises ERR-i võib täheldada eelarvamuslikkust. See on samal ajal nii positiivne kui ka negatiivne.

- *Kui sa võtad riiki tõsiselt, siis sa võtad ka seda [rahvusringhäälingut] tõsiselt. Me ju kogu aeg ütleme, et ärge ütlege riigiraadio, me avalik-õiguslik oleme ja me ei ole õukonnameedia. See on see miinus, mida peetakse, et te peate rääkima seda, mida ette öeldakse (Toom).*

4.1.3 Ringhääling kui ühiskondlike protsesside algataja

Avalik-õigusliku ringhäälingu roll ühiskonnas paistab paremini silma murdelistel hetkedel, teen järeltule intervjuueeritavate mõttekäikudest. See hoiak sarnaneb eelpool kõlama jäänud võrdlusele rahvusraamatukoguga – organisatsioon on alati inimeste jaoks olemas, kuid tema väärtus ja funktsioon saab tõeliselt selgeks alles ühiskonna alustalasid kõigutavates protsessides. Küsimus on, millisena tajuvad ajakirjanikud ja toimetajad sisu loojatena organisatsiooni rolli nende protsesside juures. On see kõrvaltvaataja, vahendaja, algataja või mõni muu roll?

Kuigi mõiste „algatama“ kannab vastajate jaoks erinevat tähendust, saab kokkuvõtvalt öelda, et avalik-õiguslik ringhääling ei ole protsesside algataja ega peagi seda olema. Kõikidest pakutud protsessidest ühe puhul kuulub algataja roll rahvusringhäälingule. See on Kaldre pakutud „Jõulutunnel“¹¹, millest on arenenud selgelt markeeritav, kaugemale kui konkreetne projekt ulatuvate mõjudega heategevuslik traditsioon. Võib öelda, et see pani aluse uuele mõistmisele ja arusaamale heategevusest Eestis.

Ajades ringhäälingu järgi ühiskondlikes protsessides, kirjeldasid ajakirjanikud panust aktiivsete ja passiivsete rollide kaudu.

¹¹ „Jõulutunnel“ on ETV heategevuslik saade, mis kogub alates 1999. aastast jõulude paiku heategevuslikke annetusi. Näiteks 2012. aastal olid saate partneriks Maarja Päikesekodu rajajad, kes soovivad ehitada täisealiseks saavatele sügava või raske vaimupuudega lastele Tartumaale Haaslava valda kodu.

Aktiivsed rollid:

- a) Lükkamine [*Ma arvan, et raadio ja televisioon on paljude protsesside lükkaja (Karro)*].
- b) Diskussiooni käivitamine [*Ta võib käivitada dispuute ja tõstatada küsimusi ja neid õhku visata (Viirand)*].

Passiivsed rollid:

- a) Peegeldamine, kaasa aitamine [*On peegeldanud pigem protsesse, aga et käivitanud... Peaks aitama käivitada ühiskondlikke protsesse. Peaks kaasa aitama sellele (Karuks)*].
- b) Foorumi, tribüüni võimaldamine [*Anda võimalust, et küsimuste üle räägitakse ja nende üle diskuteeritakse ja minu arvates ta teeb seda küll (Viirand)*].

Karuks on ringhäälingu kui protsesside algataja rolli suhtes kriitiline. Samas arvab ta, et ringhäälingule polegi tähtis niivõrd initsiaatori roll, vaid algatusele kaasa aitamine. Viirand leiab samuti, et protsesside algatamist ringhäälingult ei maksagi oodata.

- *See on nüüd liiga palju nõutud, et raadio viskab mingi idee õhku ja see muudab maailma, tähendab Eestit, seda vist ei maksa arvata (Viirand).*

Enamasti seostasid ringhäälinguinimesed organisatsiooni ühiskondlikes protsessides osalemist iseseisvuse taastamisega seotud sündmuste puhul. Olgu selleks siis Balti kett, saated Loominguliste liitude tund ja Mõtleme veel jne. Samas on praegune ühiskond hoopis teine isegi paarikümne aasta taguse ajaga võrreldes, mis tõttu pole protsessides kontrolliva rolli hoidmine ja mõju mastaapsuse garanteerimine nii lihtne. Eentalu tunnetab läbi igapäevase töö, et Claude Shannoni klassikalise kommunikatsioonimudeli¹² komponent – sõnumit mõjutav müra – kasvab pidevalt ning auditooriumini jõudmine on raskem kui kunagi varem.

¹² Claude E. Shannon ja Warren Weaver kirjeldavad teoses „*The Mathematical Theory of Communication*“ (1963), kuidas saatja kodeerib teate signaaliks, mille vastuvõtja pöördprotsessina tagasi teateks dekodeerib. Vahepealses faasis avaldab infole mõju keskkond, milles signaali edastatakse, sealhulgas müra.

- *Et kui mitu korda peab rääkima asja ja seletama seda ühte asja või rääkima millestki, mis tundub oluline, ja ikka ei lähe kohale. See tähendab, et inimestel on taustamüra nii suur (Eentalu).*

Tabel 1: Ringhäälingu funktsioonid ja ajakirjanike rollid intervjuueeritavate käsitluses.

RINGHÄÄLING >1990<	Reet Valing	Silvia Karro	Helgi Eri laid	Martin Viirand	Õie Arusoo	Eve Viilup
Funktsioonide, ülesannete tajumine	<p>Avalik-õiguslik on sama mis Rahvusraamatukogu. Ta on olemas ja sa võid sinna alati minna. Ülski teine raadio ei pea hoolitsema eesti rahva kõnekeele eest, kui seda Eesti Raadio. Eesti Raadiol ei ole praegu arvamusiidri rolli.</p>	<p>Sa ei pea tegema kommertsi, sa ei sõltu nii palju. Tegijate sõltumatus väga palju loeb. See n-ö sisemine eetilise lävi tuleneb küll igast tegijast, aga ikkagi seda mõjutab ka nagu organisatsioon, nad on omavahel ju sõltuvuses.</p>	<p>Keegi peaks tött rääkima. Ma pole aru saanud, mis pagana asi õieti see avalik-õiguslik on. Kas ühel pool on avalik-õiguslik ja teisel pool on era? Ma ei ole tähele pannud, et oleks põhimõtetlisi erinevusi.</p>	<p>Mina olen avalik-õigusliku meedia tuline pooldaja. Et vältida ühe või teise huvigrupi liiga suurt domineerimist meedias. Nii poliitilist kui rahalist. Ja finantshuvide mõju ringhäälingule.</p>	<p>ERR-il on mingi oma kontseptsioon. Ta kajastab kõiki valdkondi. See ongi tema roll. See vorm, kuidas seda tehakse, see ajas muutub. Elu tõene kajastatus. Ta peaks rääkima elust enesest.</p>	<p>Tasakaalus ja usaldusväärne. Esmane ülesanne inimeste igapäevaeluga kursis hoidmine. Aga sellele lisaks kogu väärtuse säilitamine, mis meie riigis luakse.</p>
Väärtused	<p>Ma olen ainult jäänud Aktuaalse Kaamera peale, ma saan sealt kõik kätte. Tahaksin väga, et Eesti Raadio oleks niisugune keda tsiteeritakse ja ta on usaldusväärne.</p>	<p>Et labasust ei õilistataks. Et ikka see teadmine, tolerantsus, lai silmaring. Seda avalik-õiguslik jagabki. Raadio ja tv on paljude protsesside lükkaja.</p>	<p>Kriteerium võiks olla ausus. Et sa räägid asjadest nii nagu nad on. Võib-olla julgus. Ja kvaliteet ka vahest. Meie töö kvaliteet. Siin ei tohiks alla hinnata asju.</p>	<p>Ta võib käivitada dispuute. Anda võimalust, et nende üle diskuteeritakse ja minu arvates ta teeb seda täitsa hästi.</p>	<p>Seoses interneti tulekuga, kus sa informatsiooni hangid kiiresti ootad pigem päevakajalist ja aktuaalset, see on tähtis. Ja see antakse sulle pehmes vormis. Emotsioon on tähtis.</p>	<p>Usaldus ERR-il on väga kõrge ja see on ainuvõimalik tegelikult sellises positsioonis nagu ta Eesti riigis on.</p>
	<p>Salareklaam või sotsiaalne reklaam. Eesti raadios peaks</p>	<p>Meie tundsin siin raadios, et igaüks, kes midagi tegi, et</p>	<p>Kas meil saab kõigest ausalt ja julgelt rääkida?</p>	<p>Üks asi on, millest praegu ei räägita,</p>	<p>Televisioon võiks olla veel operatiivsem.</p>	<p>Täitsa mõtetu on lasteprogrammi</p>

Kriitika	olema kiirem haritud põlvkondade vahetus tegijate vahel. Eesti Raadio on orienteeritud mahakäinud inimestele.	ta oli väärtsulik. Kolleegide poolt, aga ka kuskilt juhtide poolt. Praegu on väärtsustatud miski muu.	Mõnikord mul jääb mulje, et vanad ajad hakkavad tagasi tulema. On asju, millest me ei räägi.	enesetsensuur. Inimesed peavad mõtlema, mis mulje jätab tema kirjutis või esinemine parteipoliitilisel maastikul.	Me oleme digiajastul, aga me teeme saateid ikka nädal aega ette	planeerida mingiks selliseks ajaks kui lapsed ja vanemad on teel lasteaiast koju või koolist koju.
Valdkond. Eriala iseloomustus	Meelelahutus. Kultuur. Ma olen teinud põhiliselt kultuuri selle laiemas mõttes mitte kirjandust eks, poliitikat olen teinud küll, kui ma olen olnud Loominguliste liitude tunni toimetaja.	Laste- ja haridussated. Lastesated olid privileeritud olukorras. Tase oli lihtsalt nii kõrge. Ta lõppes nendel üleminekuaegadel, kui Raadio 2 tuli eraldi. Pean seda suureks tragöödiaks, et tulid juhid, kes otsustasid, et lastele ei ole saateid vaja.	Vikerraadio tulekuga paisus meelelahutuslik osa. Praegu ta on kohe päris suur. Elame teises ajas. Inimestel on palju võimalusi saada infot ja meelelahutust mujalt. Parem, kui meie suudame seda neile pakkuda.	Kultuur. Kirjandus Eesti Raadios on kaotanud oma tähtsuse. Arvan, et juhtkond ei pea seda vajalikuks. Ja üldse kirjanduse tähtsus on ju langenud. Ühiskonnas. Aeg on kiireks, pinnapalseks läinud.	Mis puudutab looduse asja, siis see roll on kasvanud aastatega, seda rõhutab ka juhtkond. Saate olulisuse määrab ka see, missugune on tema eetriaeg. Kui sa oled <i>prime time</i> 'is, siis sa oled televisiooni visiitkaart.	Lastesated on nagu suure tv minimudel. Eriti oluliseks ta muutus 90ndatel. Meie missioon oli ruttu lapsele põnevas ja nii atraktiivses vormis kui võimalik ära rääkida, mis asi see elu on.
Toimetaja ja ajakirjaniku rolli muutus	Hirm nn parteipoliitilise tasakaalu pärast. Kardame rohkem kui meie omal ajal. Ma ei näe siin mingisugust vastupanuvaimu.	Raadio nagu korraldas elu lausa. Mingitel hetkedel oli raadiomajas hästi palju eetilist vabadust. Sest et see sõltus sinust	Toimetaja oli nõukogude ajal kui padi, kuhu mõlemalt poolt tulevad need nätsud. Ühelt poolt autor, teiselt	Siis oli kunstiline sõna tähtsamal kohal kui ta on praegu. Praegu tundub nagu see oleks mittevajalik	Kõigepealt struktuurimuutused. Olid toimetused, siis projektipõhised. See polnud päris õige. Nii	Lasteekraanist kõneldes oli minu arust mega, ja on siamaani, et kuidas üks toimetust suutis,

	Aastad '76-'90 on see, kus aluseks oli meeskond või tiim või mõttekaaslased. 90ndatel struktuuri muudatused, inimesed muutusid suletuiks. Enese-kesksedeks. Suurenes oluliselt üksteise peale kaebamine. Rollid: Et asi laabuks.. et saatejuhiga oleks hea klapp.	endast, mida sa lasid ja kuidas sa tegid.	poolt ülemus. Inimeseks olemine siin majas kuigi lihtne ei olnud. Mäletan Ivar Trikkeli sõnu: oleme kõik prostituudid. Ta mõtles seda, et me räägime seda, mida me peame rääkima, mitte seda, mida me tahame rääkida.	luksus. Kõik need päevased saated, Uudis plussid jne, kutsutakse inimene kohale või tehakse telefoni teel. See ei nõua nii palju aega, energiat, raha. Neid ei lindistata, neid ei töödelda.	pea kui asi muutus projekti-põhiseks, siis see ring läks väga kitsaks, sest kõik olid kõigile konkurendid.	ja suundab praegu ka, kui me karussellist räägime, korraldada kogu Eesti elu. Televisioon, läbi lastesadete, võitis korraldamise rolli.
Isiklik areng	1976–90 Stereoradi o toimetaja, 1990–93 III programmi peatoimetaja, 1993-96 meelelahutussadete peatoimetaja, 1996-98 Vikerradio vastutav sekretär ja 1998–2007 toimetaja.	1975- ER/ETV/ERR toimetaja (laste- ja noortesaadet, haridustoimetus, elusaated)	1965-2010 ER/ERR toimetaja- saatejuht (Päevakaja, Keskööprogramm Laupäevamosaiik jt) 2010-..... lepinguline autor (saade Aja jälg kivis)	1967-2008 ER toimetaja (kultuurisadete toimetus, saade Maailmapilt jt.)	1970-1993 ETV toimetaja (Laste- ja noortesadete toimetus, Haridus- toimetus) 1993-..... produtsent- toimetaja (loodussaade Osoon)	1976-2000 ETV toimetaja (Laste- ja noortesadete toimetus) 2000-..... produtsent- toimetaja (saated Tähed muusikas, Perepidu, Laulukarussell)

RINGHÄÄLING ≥1990<	Riina Eentalu	Uku Toom	Peeter Kaldre	Tiit Karuks	Lembitu Kuuse
Funktsioonide, ülesannete tajumine	Eesti keele ja kultuuri säilitamine	Normaalselt asju kajastada. Mitte üle pingutada emotsioonidega	Informeerimine. Eluterve, pragmaatilise ja konservatiivrahvusliku mõttelaadi kasvatamine või arendamine või kinnistamine.	Laiendada inimeste maailmapilti, süvendada nende haritust, kultuurilist silmaringi.	Objektiivne info. Kasvatav mõju. Need on paar kõige olulisemat momenti, mille peal kogu ülejäänud tegevus peab põhinema.
Väärtused	Usaldusväärsus, tasakaalustatus	Operatiivsus.	Rahvusringhääling on siamaani olnud see oas, kus saab veel välispoliitikat teha.		Inimeste professionaalsus väga paljudes valdkondades on väga palju tõusnud.
Kriitika	Odava populaarsuse püüdlus, poliitika domineerimine, selle asemel, et rääkida inimestega	Nõrk säilivus.	Originaalloodiseid meil tegelikult enam ei tehta.	Võiks vähem olla spetsiaalseid meelelahutussaateid. Kui Eesti Raadio ja Eesti Televisioon inimesid Eesti rahvusringhäälingu lipu alla, alates sellest aastast minu meelest ei ole organisatsioonis enam kõik endine. Bürokratia kasv.	Tv ei peaks olema ametnike asutus, vaid ikkagi nende, kes seda teevad. Mingi aeg tagasi oli ta selles mõttes professionaalsem, et iga ameti peale oli inimesi. Näüd on, see puudutab rohkem televisiooni, mitte raadiot. Näüd võib-olla on ametiinimesi ehk vähem, aga ma ei ütleks, et see alati võit on.

Valdkond. Eriala iseloomustus	Uudised. Kultuur. Süsteem pole palju muutunud. päevatoimetaja ja koosolek otsustab. Kultuur kui valdkond kajastatud samadel alustel. Praegu tehakse saateid rohkem, tempo on suurem. Maht on suurem.	Uudised. Poliitika. Eesmärk on rääkida olulistest asjadest inimestele. Raadio ei ole kunagi olnud... uudistetoimetuse selline uuriv ajakirjandus. Raadio on ju selline kaduv nähe. Kohati ta ei tundu inimestele nii tähtis.	Uudised. Poliitika. On läinud rutiinsemaks ja igavamaks. Eesti kipub sinna igava põhjamaa poole nii ka eesti ajakirjandus ja rahvusringhääling samamoodi.	Uudised. Sport. Sport on ju selline valdkond, mis on väga konkreetne selles mõttes, et kui ikka lääne sportlane hüppas rohkem kaugust või jooksis sadat meetrit kiiremini, siis ei saanud kuidagi tõestada, et nõukogude sportlane tugevam on. Teistes ideoloogiavaldkondades sai tõestada täiesti absurdseid asju.	Tartu toimetuse. Sport. Iga endast lugupidav telejuht, televisioon peaks olema õnnelik, kui vaadatav ja üle maailma huvi pakkuv võistlus on tema ekraniil. Mis sest, et keegi võib sulle öelda, et see on kommentarkanali teema, võib-olla.
Toimetaja ja ajakirjaniku rolli muutus	Kui varem toimus spetsialiseerumine, siis nüüd tuleb teha kõike. Varem oli lihtsam teha, sest niisugust infotulva kui praegu ei olnud. Mis oli, see läks. Varem oli sisenine tsensuur. Meil on viis saadet täita päevas, uudistesateid, lugudega ja reporterina pole sugugi harv kui sul tuleb teha kolm,	Multifunktsionaalsete oskustega inimesed, kes peavad oskama orienteeruda poliitikas, käsitlema arvuüti, olema reporter ja olema raadiohäälega.	80ndate lõpus 90ndate alguses väga paljud ajakirjanikud muutusid ideoloogiaröövajaks ja hakkasid töötama Eesti riigi nimel. Heites kõrvale objektiivse kriiteeriumi. Tänapäeval pead sa toimetajana olema ikka neutraalne. Sa ei tohi kellelegi liiga teha. 2000. aastad sarnanevad mingis mõttes 80. esimesele	No 70ndad aastad oli suhteliselt vaba öhkond, ma julgeksin öelda. Väga tugevat ideoloogilist survet ei olnud. 80ndatest ma võin rääkida esimesest kahest aastast. Siis see surve kõvasti tugevne. 1991, siis sel ajal sündis juba Eesti Vabariik, siis sai vabalt oma arvamust välja öelda. Vabalt kõike teha.	Internet. Kui sa ka õhtul uudiseid teed, siis sa pead sellega arvestama, et sina pead suutma õhtul sinna mingit lisaväärtust pakkuda juba. Sa pead asiast rohkem teadma kui ainult see fakt. See kindlasti. See on jällegi see, mis sunnib sind lati kõrgemale tõstma.

	mõnikord neli. Ja õhtul ei ole sa ise millegagi rahul, sest kõik läks pinnapealselt		poolele, kus sa pidiid rohkem enesetsensuuriga tegelema.		
Isiklik areng	1971-..... ER/ERR toimetaja-saatejuht (uudistetoimetus)	1992-..... ER/ERR toimetaja (ja endine peatoimetaja) uudistetoimetus	1980-1985 ER tõlk-toimetaja 1985-2011 Hommikuleht, Eesti Aeg, Luup, TV1 2001-..... ETV/ERR toimetaja (Aktuaalne Kaamera, Välisilm, Rahva teenrid, Reporteritund)	1970-1982 Eesti Raadio (noortesaad, Keskööprogramm, Päevakaja, propagandatoimetus) 1982-1991 Spordileht 1991-1996 Eesti Raadio (sporditoimetus) 1996-2003 Raadio Kuku 2003-2004 Postimees (arvamustoimetus) 2004-2012 Eesti Raadio/Eesti Rahvusringhääling (sporditoimetus)	1981-1988 kaasautor (ETV Tartu stuudio) 1988-..... ETV/ERR toimetaja-saatejuht (sporditoimetus)

4.2 Organisatsioonisiseste muutuste tajumine

Pika staažiga ringhäälingutöötajad, kelle isiklik kogemus võimaldab kõrvuti panna iseseisvuse taastamise eelse ja järgse aja, tajuvad organisatsioonisiselt mitmeid muutusi. Need tulenevad peamiselt kolmest olulisest reformist: a) ühiskondlik struktuurimuutus ja ringhäälingu põhimõtteline muutus koos sellega 1990. aastate alguses; b) toimetuste struktuurimuutus 1990. aastate lõpus b) Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni liitmine ühendorganisatsiooniks Eesti Rahvusringhääling 2007. aastal.

4.2.1 Meeskonnatöö *versus* konkurents

Ühe olulise muutusena tuuakse esile meeskonnatöö asendumine konkurentsiga. Arusoo seostab seda põhiliselt televisiooni puudutanud struktuurimuutusega 1999. aastal, kui mindi toimetusepõhiselt süsteemilt üle projektipõhisele. Kui varem kattis kindla koosseisuga toimetust kindlat valdkonda, jagades ülesandeid toimetusesiseselt, siis uues süsteemis konkureerivad produtsendid projektidele, mille teostamiseks palgatakse meeskond või toimetust. Kuni struktuurimuutuseni oli toimetustele iseloomulik ühine arutelu töösse puutuvate valikute üle. Paralleelselt sellega rõhutavad intervjuueeritavad tihedat isiklikku läbikäimist, mis tugevdas üldist meeskonnavaimu. Struktuurireformi käigus vähenes mõlema roll tuntavalt.

- *Niipea kui asi muutus projektipõhiseks, siis see ring läks väga kitsaks, sest kõik olid kõigile konkurendid. Mõnele on ta hea – paneb mõtte liikuma, sa töötad selle nimel. Aga samas sa ka klammerdud – jumala eest üks kinni, et keegi ei kuuleks, mis me räägime (Arusoo).*

Praegu silmame märke, mis viitavad toimetuste süsteemi osalisele taastumisele. Arusoo hinnangul näitab see, et otsus vana süsteem lammutada ei olnud päris õige. Valing toob välja veel ühe struktuurimuutusega seotud arengu. Toimetuste süsteemis kehtinud ametialane hierarhia sätestas teatud reeglid ja see pakkus loomingulisele autorile vajadusel kaitset tippjuhi eest. Tsensuuri tingimustes oli toimetaja roll tegutseda n-ö lepitajana. Teisisõnu tähendas see võimalike pingete maandamist ja konfliktide lahendamist. Toimetuste lõhkumise järel muutusid autorite-saatejuhtide ja toimetajate positsioonid võrdseks, mis lõi eeldused

konkurentsi teravnemiseks. Inimesed on muutunud tundlikuks hierarhiate ja positsioonide suhtes, mis soosib töösuhete pingestumist.

- *Inimesed muutusid suletuiks, oma eest seismine üks, et ma seisan ainult iseenda eest, mitte kellegi teise eest. Enesekeskseteks. Suurenes oluliselt üksteise peale kaebamine, avalik ja mitte avalik (Valing).*

Ringhäälingurahva reageeringutest ühiskondlikele ja organisatsioonisisestele struktuurimuutustele võib välja lugeda seoseid Sztompka (2000) teooriaga kultuuritraumast. Sztompka kirjeldab šokki, mis kaasneb lühikese aja jooksul toimuvate sotsiaalsete muutustega. Ühe kindla grupi sees levimisel saab kultuuritraumast kollektiivne fenomen, mis ühendab inimesi ja paneb neid edastama kuulujutte, otsima süüdlasi jne. Võib arvata, et tõenäoliselt polnud kultuuritraumale viitavad ilmingud nagu kaebamine ja enesekesksus ainuomased ainult ringhäälinguorganisatsioonile vaid ühiskonnale tervikuna. Arusoo oletab seda saadete põhjal, mille sisuloomet mõjutab otseselt auditoorium. Üks selliseid on looduseteemaline „Osoon“.

- *Nõukogude aja lõpp ja taasiseseisvumise algul, siis hakati hästi palju probleeme tooma. Neid juba kuhjus, neid probleeme. Ja probleeme nähti seal, kus neid tegelikult ei olnud. /---/ Hakati hirmsasti üksteise peale kaebama ja reostust otsima sealt, kus seda ei olnudki (Arusoo).*

Loomingulisel ringhäälingupõllul on konkurentsi ajendiks peamiselt info, teemad, allikad ja eetriaeg. Intervjueeritav tunnetab, et kompromissivalmidus organisatsiooni sees on vähenenud.

- *Kui mina tuli tööle, siis esimese asjana küsiti toimetuse koosolekul, mis su järgmise nädala teema on. Räägin teema ära. Kes sul esineja on? Räägin selle ära. Ja siis ütlevad, aa, ära seda võta, võta see, see on parem, räägib huvitavamini. Vanad kolleegid, kellel olid kogemused, soovitasid. Nüüd ei tule seda iialgi ette. Miks ma annan oma hea esineja? Ei anna, teen ise! (Arusoo).*

Selle põhjal tundub mulle, et kollektiivse arutelu ja otsustamise protsessi (osaline) asendumine individuaalsega tõi kaasa väiksemate üksuste (produtsent ja tema meeskond)

kaugenemise üksteisest ja organisatsiooni kui terviku nõrgenemise.

4.2.2 Töötajate väärtustamine

Struktuurimuutus, mille eesmärk oli organisatsiooni konkurentsivõimelisemaks muutmine läbi kulude optimeerimise, tähendas töötajate drastilist koondamist. Ainuüksi televisiooni poolel jäi 1986. aastal tööl olnud 1150 inimesest reformide käigus 2001. aastaks alles 360 (Vaitmaa, 2007). Kuuse märgib, et kuigi inimeste professionaalsus ringhäälingus on paljudes valdkondades tõusnud, ei pruugi see ära hoida tööjõu üldisest nappusest tingitud tagasilööke kvaliteedis.

- *Võib-olla mingi aeg tagasi oli ta [ringhäälingu tegemine] selles mõttes professionaalsem, et iga ameti peale oli inimesi. Nüüd on – see puudutab rohkem televisiooni, mitte raadiot – ametiinimesi ehk vähem, aga ma ei ütleks, et see alati võit on (Kuuse).*

Sarnaselt mõnele teisele endisele kolleegile leiab Karuks, et ringhääling ei väärtusta töötajaid. Karro nendib, et kahe ajastu võrdluses on tajutav töötaja staatuse muutumine ringhäälingus. Loominguliste inimeste panust hinnatakse varasemast erinevalt, väärtustamata seda tänapäeval piisaval määral.

- *Ma ei mõtle seda rahalises mõttes, ma mõtlen seda kuidagi inimlikus mõttes. See, mida meie tundime siin raadios, et igaüks, kes midagi tegi, et ta oli väärtuslik. Kolleegide poolt, aga ka kuskilt juhtide poolt. Sa tegid mingit väikest asja, aga kui sa tegid seda hästi, siis sa said sellest teada ka. Praegu on väärtustatud miski muu (Karro).*

Valing leiab, et iga inimese panuse väärtustamine on (kasutamata) moodus meeskonnatöö arendamiseks ja kultiveerimiseks. Inimliku tunnustamise kõrval on oluline ka rahaline külg.

- *Meeskonnatöö tähendab seda, et samavõrd, kui isegi mitte rohkem, saavad sinu taustajõud /---/ Et ka nemad oleksid rahaliselt motiveeritud, mitte ainult see, et oi, meil oli koos nii tore (Valing).*

Pärast Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni koondumist Eesti Rahvusringhäälingu lipu alla pole organisatsioonis enam kõik endine, arwab Karuks. Formaalselt sai kahest asutusest üks, mille puhul kõneldakse avalik-õiguslikkusest lähtumisest, kuid mitme erineva organisatsioonistruktuuri kogemusega Karuks tunnetab bürokraatia suurenemist.

- *Oli Eesti Raadio eraldi organisatsioon, siis olid paljud toimingud palju lihtsamad. Aga bürokraatia masinavärk on ERR-is minu hinnangul suurenenud (Karuks).*

Karuksi ütleb, et ERR-is olema rohkem „mõistmist ja inimeste arvamuse kuulamist“ ning vähem „arrogantsust“. Kuuse lisab, et loominguliste töötajate asemel on esiplaanile tõusnud ametnikud.

- *Televisioon ei peaks olema ametnike asutus. See ei ole mitte ametnike televisioon, vaid ikkagi nende televisioon, kes televisiooni teevad. Ametnike ülesanne on luua kõik tingimused, et televisiooni saaks teha (Kuuse).*

Rahvusringhäälingu arengukava näeb reformide jätkuna ette uudistetoimetuste lõpliku ühendamise 2015. aastaks. Esimesed sammud selles suunas on tehtud. Intervjuude põhjal hinnates reforme üheselt õnnestunuks lugeda ei saa.

- *Ma ei näe seda lisaväärtust, mida on andnud uudistetoimetuste ühendamine ja ma ei näe ka seda lisaväärtust, mida on andnud sporditoimetuste ühendamine. Ma ise tunnetasin seda viimastel aastatel (Karuks).*

Kokkuvõtvalt võib intervjuueeritavate vastustes täheldada teatud heitumust organisatsiooni ja selle töötajate vahel suurenenud distantist. Inimesed, kes teevad reaalselt televisiooni ja raadiot, näevad ringhäälingu kesksete figuuridena esile tõusnuna hoopis ERR-i juhtkonda.

4.3 Ajakirjaniku rolli muutumise tajumine

4.3.1 Ajakirjanike isiklikud põhimõtted ja väärtused

Täiustatud väravavahi – teoorias (Shoemaker ja Reese 1997) räägitakse sisu mõjutavatest faktoritest nagu isiklikud väärtused, tööritiimid, meediaorganisatsioon, välised huvigrupid ja ideoloogia üldiselt. Siin peatükis uurin faktorite hierarhia primaarseimat osa, isiklikke põhimõtteid ja väärtusi ERR-i endiste ja praeguste ajakirjanike – toimetajate käsitluses.

Rahvusinghääling sõnastab oma arengukavas (ERR 2013) kuus olulisemat organisatsiooni tervikuna iseloomustavat väärtust: usaldusväarsus, sõltumatus, professionaalsus, avatus, otsingulisus ja tõhusus. Usaldusväarsus, sõltumatus (mida võib siduda loomingulise vabadusega) ja professionaalsus on need kolm väärtust, mida ajakirjanikud isikliku tunnetuse põhjal esile toovad.

Jagaksin intervjuudes välja toodud peamised põhimõtted ja väärtused kahte üldisesse kategooriasse: a) loominguline vabadus b) usaldusväarsus, mille tunnustena võib käsitleda objektiivsust, ausust, eetikat ja vastutust.

Karuks ütleb, et ajakirjaniku vaatepunktist on loominguline vabadus põhiline.

- *See võimaldab inimesel teha oma tööd nii, et [ta] sellega rahul on ise (Karuks).*

Arusoo lisab, et ühele meeskonnale on väga oluline, et ei dikteerita ette, mida see tegema peab. See puudutab mitmeid valdkondi, loodus nende hulgas, kus oma mõju avaldab avalik tellimus kas riigilt või Euroopa Liidult. Nii näiteks on teadussaateid „Püramiidi tipus“ ja „Rakett 69“, aga ka loodussaadet „Osoon“ rahastanud Euroopa Sotsiaalfond vastavalt läbi TeaMe projekti ja Keskkonnainvesteeringute Keskuse. Arusoo ütleb, et „Osoon“ suudab tellimusele vaatamata tegutseda sisulises plaanis sõltumatuna.

- *Meid aktsepteeritakse kui tõsiselt võetavaid tegijaid ja meile ei kirjutata ette, et peate kajastama seda või seda (Arusoo).*

Loomingulise vabaduse tajumine on tunnetuslik ja olnud aegade jooksul sõltuv ka toimetusest ja valdkonnast, milles ajakirjanik tegutseb. Tartu studios töötanud Kuuse võrdleb 1980. aastaid pealinna tingimustega.

- *Me olime siiski piisavalt palju kaugemal, et mitte igal hetkel meile ette dikteerida või öelda saaks. Meil olid palju rohkem vabad käed kui Tallinnas (Kuuse).*

1980. aastatel ainult välispoliitikale spetsialiseerunud Kaldre ütleb, et nõukogude ajal tänapäevases mõistes sõltumatust polnud. See-eest kuulus ajakirjanike toonaste ametioskuste hulka võime informatsiooni peita. Et paremini mõista stiili, kuidas teadlikult informatsiooniga manipuleeriti, toob Kaldre konkreetse näite.

- *Kunagi oli ju jutt sellest, et atentaadi taga Rooma paavstile on bulgaarlased. Et kuidas sa said kirjutada nii, et Bulgaaria eriteenistused teevad midagi sellist. Ja siis oli klassikaline võte see, et... No ma toon lihtsalt näite, kuidas see võis kõlada mingisugune lõik selles kommentaaris: Lääne agentuurid millegipärast väidavad, et Bulgaaria on selle asja taga. Siis sai veel panna kolm-neli lauset, et mida lääne agentuurid siis tegelikult väidavad, mis need bulgaarlased on teinud kõik. Siis võis olla seal kuues lause, et loomulikult TASS-i teatel see asi ei ole võimalik, see asi ei olnud niimoodi, see oli hoopis naamoodi. Aga see, mis lääne agentuurid olid öelnud, see oli sul ära öeldud. Ja see, kes oskas kuulata, see sai aru sellest, et see kuues lause, mis lükkab eelmised viit lauset ümber, see on jama (Kaldre).*

Kaldre toodud stiilinäide kirjeldab ilmekalt toimetajate kohanemisvajadust autoritaarses süsteemis, kui eesmärk oli esitada parteiliselt kallutamata informatsiooni. See polnud võimatu, kuid eeldas piiride proovimist ja mänguruumi head tajumist. Manipulatsioon pole demokraatlikus ühiskonnas märk ajakirjanduslikust kvaliteedist. Nõukogude perioodil sel moel manipuleerimine aga just kvaliteeti ja objektiivsust taotleski, sest geograafilise asendi tõttu teadis teemast huvitunud auditoorium tegelikku tõde niikuinii. Et kuulaja – vaataja silmis ausaks jääda ja usaldusväarsus säilitada, ei saanud ajakirjanik tegeleda lausvale edastamisega. Mõistagi peab propagandatoimetust eeltoodust eraldi käsitlema.

Teise üldisema kategooriana räägivad ajakirjanikud sageli usaldusväarsusest, mis hõlmab mitmeid väärtusi: objektiivsus, vastutus, eetilisus.

- *Usaldusväärusega mängimine on hull asi. Meie küll oleme püüdnud, vähemasti mina olen püüdnud, et ma ei riku seda usaldust, mida mul kuulajaga on. See tähendab seda, et ma ei valeta ja ei vassi talle. Ja ma püüan seista tema eest seal, kuhu tema ise ei ulatu. Vahendada teda sinna, kus ta ise küsida ei saa või kohal olla ei saa (Eentalu).*

Tundub, et mõned väärtused – näiteks objektiivsus, tolerants ja eetilisus – ilmnevad eriti kontrastselt raskete teemade puhul. Värskema näitena võib tuua rahvuskangelase dopingujuhtumi. Karuks mainib näiteks „*ausust iseenda ja kuulaja suhtes*“. Nagu praktika kinnitab, pole kõigi jaoks aktsepteeritav piir maha märgitud kaugeltki samale kohale.

- *Mulle ei meeldinud järgmise päeva lehtede esikaanepildid, kus oli näidatud nutvat Veerpalu. /---/ sellist pisarate väljakiskumist, mulle see on absoluutselt vastuvõetamatu. /---/ Kui ma teisele inimesele haiget teen, kordan – haiget teen sellega, siis ma seda sensitiivset materjali ei kasuta (Karuks).*

Emotsionaalse ja hästi isikliku puutega valdkond nagu sport asetab ajakirjaniku ja allika muude valdkondadega võrreldes teistsugusesse olukorda. Seetõttu on sporti või sportlast puudutavates kriisisituatsioonides tavaline, et teemat kajastab mitte liiga lähedane ja suhete rikkumist pelgav spordiajakirjanik, vaid mõne muu toimetuse esindaja. Siiski pole see alati nõnda.

- *See on probleem ja võib-olla valusam probleem kui teiste alade ajakirjanikel see ongi, sest spordi puhul me räägime ju meie rahva iidolitest. /--/ Jah, üks siis tuli seda võimalikult kiretult, aga võimalikult objektiivselt edasi anda. /---/ Kusjuures on selge, et kogu tõde ei avalda ilmselt üksi pool (Kuuse).*

Intervjuudest ajakirjanikega selgub, et usaldusväärsus võib löögi alla sattuda seoses ootustega, mille kontekst või taustsüsteem võib olla väga erinev. Üks näiteks tuleb juba mainitud lähedusest, mis on omane pehmematele ja emotsionaalsetele valdkondadele.

- *Ajakirjaniku ja sportlase suhetes on üks oht – see ei tohi minna liiga semulikuks (Karuks).*

Pidev samade allikatega töötamine võib suhte familiaarseks muuta. See esitab ajakirjanikutööle väljakutse, sest fookus võib kaduda. Ajakirjanik ei oska küsida õigeid küsimusi või käitub saadud infoga valesti – liiga heldelt või liiga kitsilt. Usaldusväärsus loeb auditooriumi kõrval ka allikate suhtes.

- *Ühte ajakirjanikku võib usaldada, teist mitte. Kui mulle räägitakse off the record, et sa ei kasutaks seda kuskil, vaid see oleks sul tagataskus see teadmine, siis ma seda kunagi ei kasuta. Aga ma tean ajakirjanikke, kes ei suuda sellest kinni pidada. Ja nendega edaspidi sportlane käitub teistmoodi (Karuks).*

Toom ütleb, et ootused võivad olla ka poliitilise või kommertsliku tagamõttega.

- *Ootusi olen tajunud, et kõik tahavad, et nendest räägitakse. Ja head. Need on mitte ainult poliitikute, vaid igasuguste inimeste ootused, kes midagi teevad. Eelkajastus, eelreklaam (Toom).*

Ehkki kohati ajakirjaniku ja toimetaja rollide vaatlus antud töös kattub, toon siin eraldi esile toimetaja funktsioonid nõukogudeaegses ringhäälingus, mis polnud pelgalt ajakirjandusliku sisu loomisega seotud. Siin kirjeldab neid Valing.

a) *Et asi laabuks. Et saatejuhiga oleks hea klapp* (kõige üldisemas mõttes)

b) *Mul oli õnn olla selle asja toimetaja ja hoolitseda, et autor tunneks ennast siis maksimaalselt hästi. Eks see on see toimetaja põhirõõm* (loodussaated Fred Jüssiga)

c) *Et inimesed, kes tulevad, tunneksid ennast turvaliselt siin majas. Ühesõnaga umbes nii et kui on vaja, siis toimetaja on see, kes ütleb, et vaat varuväljapääs on seal, mine sealt* (ühiskondlik-poliitiliselt heitlikul ajal Loomeliitude tunni juures).

Seega oli toimetaja üks funktsioone puhtalt organisatoorne, et kindlustada koostöö tõrgeteta sujumine. Toimetaja amet mahtus hierarhiliselt peatoimetaja/direktori ja autori vahele. Helgi Erilaid nimetab seda „vastikuks“.

- *Toimetaja oli nõukogude ajal kui padi, kuhu mõlemalt poolt tulevad need nätsud. Ühelt poolt autor, teiselt poolt ülemus (Erilaid).*

Organisatorsete ülesannete kõrval puutus toimetaja esimese ülevaatajana sisulisse loomesse. Tema oli see, kes tekste parandas ning seejärel kõrgemate ülemustega kooskõlastas (viis viseerimisele). Et autorite näol oli üldjuhul tegemist tõeliste spetsialistide ja isiksustega, piirdus toimetaja reaalne panus tekstimaterjali töötlemisse pisiasjadega.

- *Kuna need olid isiksused, kes saadet tegid, ja teadsid, mida nad võivad ja mida nad ei või, tol ajal, siis ma nagu eriti ei... Ma ei tahtnud neid lühendada. Võib-olla mõni üksik asi. Mitte et ma hakkaks siin sõnu ümber tõstma või muutma midagi. Kui mulle tundus, et mõni mõte võiks olemata olla, siis ma võtsin julguse kätte ja... Aga ega nad endaga eriti vaielda ei lasknud. Kõik olid niisugused staarid tollal (Erilaid).*

4.3.2 Ajakirjanik kui ideoloogiainstrument

Sõnumitooja rolliga kaasneb ajakirjanikutöös potentsiaal kujundada avalikku arvamust. Olenemata riigikorrast rakendatakse seda potentsiaali vähemal või rohkemal määral igal ajastul. Nii ka ringhäälingus kolmel perioodil, mida käesolevas töös võrdlevalt uurin: nõukogude süsteem, taasiseseisvumine ja vabariigi aeg. Konkreetsemalt on tähelepanu all poliitilise agenda kandavõtmine rahvusringhäälingu töötajate poolt, selle pealesurutus või vabatahtlikkus ajakirjanike käsitluses.

Nõukogude periood

Kuigi nõukogude perioodil tegutses ringhäälingus eraldi propagandatoimetuse, eeldas partei nõu oma inimese olemasolu igas toimetuses. Viirand meenutab, kuidas kutsega asuda tööle Eesti Raadio kultuuritoimetusse kaasnes muude tingimuste kõrval soovituslik parteipilet.

- *Küsimus oli selles, et meil ei olnud ühtegi partei liiget toimetuses, mitte ühtegi. Üks pidi olema, sellepärast loodeti, et see uus ikka astub või on (Viirand).*

Toodud näitele vaatamata saab nõukogude perioodil rääkida parteisse kuulumise eeldusest,

mitte kohustusest. Tõsi, edutamisele pretendeerides sai eeldusest kohustus, aga „lihttöölisena“ polnud parteipilet vältimatu, kinnitab Erilaid.

- *Ma sain suhteliselt ausalt rääkida inimestega. Mul ei olnud sellist sundi peal, et ma pean ilmtingimata kiitma meie ilusat elu. Ma võisin paljudest asjadest mööda minna ja seda ei pandud mulle pahaks (Erilaid).*

Karuks kirjeldab tööülesannet uudistetoimetuses, mis viis ta naissaadikukandidaadi jutule trikotaaživabrikusse Marat. Niisuguste lugude eesmärk oli kasvatada riigitruudust ja lojaalsust kehtivale võimule.

- *See naine rääkis, et teda saadikukandidaadiks seati tema tahtmise vastu. Ma sellise loo tegingi. Ma ei mäleta, kes oli viseerija [kooskõlastaja nõukogude ringhäälingus, kes jälgis ideoloogilist kurssi], see vaatas mind nagu lolli. Aga hiljem ma sain tänu sellele neist lugudest lahti (Karuks).*

Televisioon oli kujundlikult väljendudes „alasti“, sest pilt kõneles rohkem kui hääl. Survet tajuti seetõttu rohkem, aga vaikimisi püüti leida vahendeid iseenda ja vaataja ees ausaks jäämiseks. Viilup kirjeldab, et näiteks lastesaadete puhul said vahenditeks vorm ja žanr.

- *70ndate-80ndate aeg oli sellise märksõnaga, et ainus võimalus rääkida lapsele elust nii nagu ta on, on teha seda läbi muinasjutu. Et mitte öelda, et me pidime põgenema muinasjuttu kõikide nende sadade tegelaste kaudu (Viilup).*

Kahepalgelises ühiskonnas ja kollektiivis oli töötajate hoiak üldjuhul teada. Meelestatusest sõltus edenemine karjääriredelil ning see, mis teemade või valdkondade kajastamisega üks või teine ajakirjanik tegeleb. Parteitud suunati „raudbetoon“ (ideoloogiast tugevasti kantud) lugude juurest, nagu Karuks ütleb, kultuuri, teaduse ja hariduse juurde. Ringhäälingu mõnevõrra lõdvemat vahekorda propagandaga kirjeldab ka Kaldre, kes toob välja ühe võimaliku põhjuse, miks auditoorium hindas ringhäälingut, ja eriti raadiot, kõrgemalt kui trükimeediat.

- *Ega see, mida meie ju raadios tegime, ei erinenud sellest, mida kogu ühiskond tegi.*

Ehk siis, saunaõhtutel räägiti üht juttu ja ametlikes kohtades räägiti teist juttu. /---/ Et ega selles mõttes see raadios esinemine ei erinenud üldisest kahemeelsusest, mis oli 80ndate alguses, ma mõtlen, ühiskonnas (Kaldre).

Iseseisvuse taastamise periood

Huvitav on jälgida, kuidas muutus ajakirjanike suhtumine ideoloogiasse ja propagandasse vahetult Eesti taasiseseisvumise eel, ajal ja järel. Kaldre hinnangul muutusid ajakirjanikud 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses „ideoloogiatöötajateks, kes hakkasid tööle Eesti riigi nimel“. Kui nõukogude ajal suruti ideoloogia ajakirjanikule peale, siis nüüd võttis ta selle vabatahtlikult kanda. Seda isegi nii innukalt, et kohalike poliitiliste liidrite tegevust käsitleti kriitikavabalt.

- *Kui ka meie vennad siin keerasid midagi kokku, siis peeti vajalikuks mitte sellest rääkida või sellele tähelepanu tõmmata. Meile oli tähtis, et me saaksime sellest monstrumist vabaks, et saaksime vene väed välja ja et me saame oma julgeolekut kindlustada (Kaldre).*

Üleminekuperioodil oli säärane initsiatiiv mõneti riskantne, sest punavõim polnud veel lõplikult langenud. Samas tunnetasid ajakirjanikud, et teisiti oleks mõeldamatu, sest auditooriumil olid tekkinud kindlad ootused, mida ei saanud usaldusväärsuse säilitamise nimel petta. Eentalu ütleb, et materjali eetrisse minemise nimel tuli toimetuses võidelda, kuna otsesed ülemused soovisid radikaalseid väljaütlemisi tsenseerida. Näiteks toob ta Toompeal toimunud loominguliste liitude pleenumi.

- *Toimetaja kuulas selle ära ja ütles, et see tuleb teha lühemaks – selle võtame välja ja selle võtame välja. Ja siis ütlesin mina niimoodi, et ei võta. Ja kui see ei lähe nii nagu ta on mul tehtud, siis ei lähe see üldse. Ja sul tuleb homme selgitada, kuhu see jäi. Sest terve Eesti rääkis järgmisel päeval nendest asjadest (Eentalu).*

Nagu kogu ühiskonnas, oli kõnealune aeg põnev ja muutusterohke ka ringhäälingu toimetustes. Toimus reageerimine ja kohanemine, millega kaugeltki kõik võrdselt kaasa ei soovinud või ei suutnud tulla.

- *Omamoodi naljakas oli ka see, kuidas see sisemiselt tekitas pingeid selles mõttes, et kui kiiresti keegi reageeris muutuva ajaga. Kes jäi paigale ja kes reageeris. Ja kuidas siis põrkusid need seisukohad (Eentalu).*

Tänapäev

Poliitilise võimu ja ringhäälingu suhte tajumine tänapäevases kontekstis on ajakirjanike käsitluses vastandlik. Ise uudistetoimetuses praktiseeriv Toom nendib, et oma sõltumatust tuleb ikka ja jälle tõestada, sest keegi ei usu, et poliitilise taustaga rahvusringhäälingu juhi tõttu toimeetus põhimõtteliselt mõjutustest vabana saaks eksisteerida.

- *Tegelikult siin keegi ikka survet ei ole avaldanud ega saagi avaldada. /---/ Ma ei tea, kuidas on ajalehtedes, ajalehed kinnitavad ka, et meile keegi survet ei avalda. Raadio suhtes ju keegi ei usu, et mis te nüüd jamate, kuidas siis ei avaldata survet, Allikmaa kui tuntud reformierakondlane (Toom).*

Staažikad kolleegid kahtlevad, kas uudised saavad olla ideoloogiavarjust päris priid. Küsimus pole selles, et keegi avaldab toimetusele või ajakirjanikele otseselt survet. Pigem paistab ideoloogia välja käsituslaadist. Erilaid toob näiteks „Aktuaalse Kaamera“, kus uudiseid Edgar Savisaarest edastatakse naeruvääristavas toonis. Kõnekas on ka uudiste valik, mida näidata ja mis näitamata jätta.

- *Kas meil saab kõigest ausalt ja julgelt rääkida? Vot see on küsimus. Mina ei tea. Mõnikord mul jääb mulje, et vanad ajad hakkavad tagasi tulema. /---/ On asju, millest me ei räägi (Erilaid).*

Erilaid ilmestab väidet pehmema näitega (kevadine lillenäitus Tornide väljakul) sellest, kuidas mitte ainult ringhääling vaid meedia laiemalt, jätab kajastamata või „vaikib maha“ sündmusi seetõttu, et neid korraldab Tallinna linn, mida juhib Edgar Savisaar. Viirand nõustub, et rahvusringhäälingus ja meedias laiemalt kehtib enesetsensuur, millest parema meelega ei räägita.

- *Praeguses ajakirjanduses töötavad inimesed, nad peavad väga mõtlema, missuguse*

mulje jätab üks või teine tema kirjutis või esinemine parteipoliitilisel maastikul (Viirand).

Nii nagu Eesti riik, nii kipub ka eesti ajakirjandus ja rahvusringhääling igavate Põhjamaade hulka, leiab Kaldre. Ta lisab, et riiklikust seisukohast on see hea, aga kui mõelda ajakirjaniku töö peale, siis pigem rutiinne ja igavavõitu. Viidates Viirandi moodi enesetsensuurile, tõmbab Kaldre paralleeli tänapäeva ja sügava nõukogude perioodiga.

- *Nii kummaline kui see ei tundu, aga 2000ndad aastad sarnanevad mingis mõttes 80ndate esimesele poolele, kus sa pidid rohkem enesetsensuuriga tegelema, kui 80ndate lõpus – 90ndatel, kus sa said ikka vaba lõuaga rääkida. Aga nüüd sa pead ikka vaatama, et sa siin ühiskonnas kellelegi liiga ei tee oma „Aktuaalse Kaamera“ saatega näiteks (Kaldre).*

Seega saame ringhäälingu tänases päevas rääkida enesetsensuurist, seda nii parteilises kui ühiskondlikus tähenduses, tajuvad ajakirjanikud. Ajakirjanikud teadvustavad vajadust enesetsensuuri järele, aga ei põhjenda ega seleta täpsemalt hirmu tagamaad ega võimalikke tagajärgi. Viirand viitab meedia kui terviku ühekülgsel politiseeritusele.

- *Poliitilise suunitluse põhjal võttes on kõik eesti päevalehed ühte nägu. Inimesed siiski väga teavad, ajakirjanikud, mida nad kirjutavad ja mida ütlevad (Viirand).*

Seega, tekib küsimus, kas ajakirjanikud tajuvad teatud valitsusemeelsust eesti meedias ja enesetsensuuri võib tõlgendada hirmuna ametikoha kaotamise ees?

4.3.2.1 Kontrollimehhanismid ja sanktsioonid

Vaatlen kontrollimehhanisme ja sanktsioone avalik-õiguslikus ringhäälingus ajastupõhiselt eraldiseisvalt, jagades need nõukogudeaegseks ja iseseisvusaegseks praktikaks.

Nõukogudeaegne praktika

Nõukogude ajal oli kontroll sisu üle märgatavalt rangem. Siin on aga tähtis rõhutada, et seda

rakendati väga suures ulatuses tsensuuri eesmärgil ja propagandamaterjalide edastamiseks. Antud töö tarvis tehtud intervjuude põhjal pole alust väita, et kontroll ajakirjanduslike üldprintsipide osas eri ajastutel märkimisväärselt erineks. Nõukogude ajale omane rutiin saate ettevalmistusprotsessis oli tekstide koostööstamine toimetaja, peatoimetaja ning tsensuuriorganiga.

- *Ma pidin talle [toimetaja, koostööstajaja] andma kõik oma teksti viimse sõnani. Kõik tekstid, mis ma olin juurde vaadanud, kõik uudised. Kõik linnid kuulati üle (Eentalu).*

1980. aastate venestamise süvenedes kontrollis kõiki tekste raadio direktor isiklikult. Kui saates kasutati muusikat, tuli see eraldi koostööstada muusikatoimetusega. Lubatu ja lubamatu piiri kehtestavaid detailseid ja üheselt mõistetavaid reegleid ei olnud, aga tänu töö käigus tekkinud tunnetusele tajusid ajakirjanikud ja toimetajad ideoloogilist mänguruumi üsna täpselt.

- *Liiga avameelne, liiga vabameelne, liiga läänesõbralik ja venelaste vastu ei tohtinud midagi öelda. Üldiselt me teadsime neid asju. Osa asju jäeti meelega sisse, et siis ehk mõni asi jääb välja võtmata. See oli väga levinud taktika, et siis võib-olla kõike ei märka (Viirand).*

Kirjeldatud kord kehtis peaaegu kõikidele toimetustele. Erandiks olid laste- ja noortesaated, keda tsensuur ei puudutanud ja oma saated viseeriti ise. Suhtelise autonoomia põhjuseid pole täpselt teada, kuid toimetajad oletavad, et see tulenes lastesaadete kaalukast traditsioonist ringhäälingus ja ideoloogilise ohu mitte tunnetamist nende puhul.

- *Me olime kogu aeg natuke vabamad, kui paljud teised, kaasa arvatud kas või „Päevakaja“, kes ei saanud nii. Ma arvan, et seda tunnet sai kantud ja kuna ka eelkäijad olid väga tugevad, oli oluline ausalt ja selgelt lastega ja noortega rääkida (Karro).*
- *Ma arvan, et mõeldi, et mis need põrsad ja jänesed nüüd ikka korraldavad. Ilmselt vaadati ka mõned asjad lihtsalt läbi sõrmede (Viilup).*

Nõukogude periood jaguneb kontrollimehhanismide tunnetamise osas kaheks. Enne 1980. aastaid valitsenud tsensuuri hinnatakse järgnevaga võrreldes vabamaks. Karuks mäletab, et „70ndatel sai kõike teha“, pidades silmas põhiliselt muusikavalikut „Keskööprogrammis“, millega ta toona ametis oli. Eentalu tajus samasugust meeleolu uudistetoimetuses.

- *80ndate algus tundus võib-olla isegi veel hullem. 70ndad kui ma tulin, need tundusid kuidagi leebemad või ei olnud need rihtmad nii pingul (Eentalu).*

Märgatav kursimuutus toimus seoses Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni jalgpallimatšiga Kadrioru staadionil 1980. aasta sügisel, millest kasvasid välja massirahutused. Tekstid võeti enne uudise või saate eetrisse lubamist palju põhjalikumalt tsenseerida. Moodustati eraldi osakond inimestest, kelle ülesanne oli saadete teksti lindi pealt mahakirjutamine. Selle taga oli partei astmeline kontrollimehhanism.

- *Seal on ju hierarhia – kõik kardavad järgmist etappi. Direktor kartis partei keskkomiteed, sest et sealt võis välk sisse lüüa mingi asja pärast. Ja meie keskkomitee kartis Moskvat. Sest et kui oleks liiga liberaalne olnud, siis nad oleks saanud Moskvast mööda päid ja jalgu (Viirand).*

N-ö kraanide kinnikeeramisega 1980. aastate alguses võttis organisatsioon jõuliselt kasutusele sanktsioonid. Konkreetset karistussüsteemi intervjuueeritavad ei mäleta, aga põhimõtteliselt koosnes see kolmest tasemest: noomitus, käskkiri (võis kaasneda palga kinnipidamine) ja eetrikeeld. Kõige kurikuulsamad on jalgpallimängule järgnenud sanktsioonid, mille tagajärjel kõrvaldati eetrist Tiit Karuks, Mart Ummelas ning ise taandus Olav Osolin. Süsteemi kahepalgelisusele viitas asjaolu, et ajakirjanikud jäeti organisatsiooni tööle, kuid oma häälega neid enam eetrisse ei lubatud. Rakendati n-ö ümberkasvatuslikku meetet nagu tööle suunamine propagandatoimetusse.

- *Oma häälega eetris ei tohtinud olla. Siis see surve kõvasti tugevnes. Mind ei kutsutud isegi KGB-sse ülekuulamisele, aga prokuratuuri küll. Uuri ja, kellega ma kohtusin, see ütles, et teile tahetakse väänata täiega, aga väga suurt põhjust ei ole (Karuks).*

Eetrikeeldu rakendati nii koosseisulistele toimetajatele kui kaasautoritele. Väidetavalt ei eksisteerinud reaalselt nimekirja inimestest, keda eetrisse lubada ei tohtinud, aga taas olid

keelatud autorite isikud tunnetuslikult teada. Detailseid kirjeldusi ebasoosingusse sattunud autoritest ja tsenseerimise põhjustest pakub tööga kaasas olev Lisa 3.

Iseseisvusaegne praktika

Kõige segasemad ajad lubatu ja lubamatu vahelise piiri tajumisel saabusid ajakirjanike hinnangul iseseisvuse taastamise eel, see oli 1980. aastate lõpuperiood. Poliitiline olukord muutus peaaegu iga päevaga ja võis juhtuda, et eile käskkirja tähendanud tegu või sõna homme hukkamõistu kaasa ei toonud. Seni toiminud enesetsensuur sai uue tähenduse. Eentalu kirjeldab uudiskajastust, mida partei keskkomitee püüdis mõjutada. Toimetaja vastuhakk ei lõppenud enam sanktsioonidega, mis veidi varem oleks tõenäoliselt iseenesestmõistetavad olnud.

- *Ma olin „Päevakaja“ toimetaja. Väga vähe oli jäänud saate alguseni aega, kui mu lauale toodi tekst, kuidas keskkomitee interpreteeris Hirvepargi sündmust. Kui kurjalt ta selle hukka mõistis ja mis kõike... See oli jube jõle tekst. Ma teadsin ka, kes selle kirjutanud oli ja ütlesin, et meil on tavaliselt ikka raadios kommentaarid olnud ja kommentaator on ise oma teksti sisse lugenud. Las loeb seekord ka. Õeldi: ei, sina loed. Ma ütlesin, et ei loe. Ja kui ma pean seda lugema, siis ma ütlen, kuidas see minu kätte juhtus. Seal oli peatoimetaja. Seal oli vist ka raadiodirektor. Ja siis ma vaatasin kella ja ütlesin, et mul ei ole enam aega, ma pean minema stuudiosse. Ma võtsin selle teksti kaasa, andsin diktori kätte ja ütlesin, kuidas see toodi. Aga pärast seda läks väga kõvaks tantsuks. Ma käisin kohvil [ideoloogilistes „järeleaitamistundides“] ikka väga kaua aega. Aga kuna ajad olid juba muutunud siis, mind solgutati ikka väga pikka aega, lahti ei lastud (Eentalu).*

1990. aastate alguses kadus ideoloogiline surve ja ajakirjanikest said enne erameedia saabumisega kehtestatud reeglistikku paljuski iseenda peremehed. Nõukogudeaegse tsensuuriorgani GLAVLIT sarnast formaalset kontrollimehhanismi enam polnud ja samal perioodil ringhäälingus tööd alustanud Toom tunnetab sõnavabadust üheselt.

- *Ma olen koguaeg täitsa ühtemoodi olnud, mitte keegi Sind ei kontrolli. Ainult ise vastutad, mida sa räägid (Toom).*

Otsese kontrolliva institutsiooni puudumine ei tähendanud kriitikavaba kulgemist ühesuunalisel teel. Vähemalt kahel korral (Ene Veiksaar 1990. aastatel ja Vallo Kelmsaar 2000. aastatel) on avalik-õigusliku ringhäälingu uudistesse sekkunud toimetaja vallandamisega küsitavuse tõttu valikupädevuse suhtes. Mõlema juhtumi puhul jätsid toimetajad uudistest välja teema, mida ülemus pidas tähtsaks.

4.3.3 Professionaalsuse indikaatorite muutumine

Kõrvutades ajakirjanike professionaalsust kui sellist ringhäälingu eri perioodidel, tundub mulle möödapääsmatu uurida mõningate indikaatorite muutumist.

Tööstaaž

Neist üks väga selgelt märgatavaid on ajakirjaniku ja toimetaja tööstaaži käsitlemine organisatsioonis. Kui varem niisugust mõtlemist polnud, siis tänapäeval võib pikaajaline püsimine ühel kindlal ametipostil töötaja positsiooni kahjustada.

- *Vene ajal oli nii, et kui sa istusid oma posti otsas, siis polnud see halb näitaja, kui sa olid seal kaua. See oli hea näitaja. Saad oma tööga hakkama. Praegu kui sa oled viiskümmen aastat ühe koha peal, siis öeldakse, et juured kasvavad alla (Viirand).*

Üldjuhul on kauem valdkonnas või konkreetsel ametipostil töötanud inimesel uue tulija ees mitu eelist: ekspertiis, laiem kontaktide võrgustik jne. Siin on teatav vastuolu, aga ühest hinnangut ei saa anda, kui pole kaalutud uue tulija eeliseid ja kvaliteete võrdluses vana olijaga.

Eruditsioon

Mitmed intervjuueeritavad on märganud põlvkondade vahelist eruditsiooni erinevust tänaste noorte kahjuks. Harituse tase meediatöötajate seas langes Valingu hinnangul järsult meediaturu avanemisega eraomandile, kui massiliselt tekkinud jaamad, kanalid, väljaanded vajasisid kiiresti ja palju töökäsi. Kvaliteetse tööjõu puudus avaldus ka ringhäälingueetris.

- *90ndate päris alguses tuli nagu paisu tagant lahti neid, kes olid kas viletsasti õppinud oma akadeemilises stuudiumis ja otsustasid, et no hää! kannab ja tulen teen midagi. Ja kuna siis oli vaja rohkem uusi hääli ja nad kulusid ka kiiremini, sest tehti pikki päevi. Siis nende nagu niisuguse, noh jõhkralt öeldud aga ilma kultuurilise ja haridusliku taustata, inimeste hulk eetris on ju päris jube (Valing).*

Osaliselt on sama häda kandunud kaasaega, kui teha järeldusi Eentalu kirjeldatud katsetest ametikoha täitmiseks uudistetoimetuses.

- *Nad ei tunne huvi meie praeguse elu vastu ja eelmisest ka ei tea mitte midagi. Kui hakata küsima, et mis meil Eestis toimub, teha mõnda kontrollküsimust, siis ei teata ministreid (Eentalu).*

Valing on veelgi radikaalsem, küsides otse raadio positsioonilt:

- *Kas meie hulka on tulnud uusi haritud ajakirjanikke? Ma ei saa aru, kuhu nad lähevad? Miks nad ei taha tulla Eesti Raadiosse? Sest praegu no meile tulevad mingid niisugused, ma ei tea, isehakanud kuliibinid (Valing).*

Vastuseid Valingu küsimustele võib vaid oletada. Võimalik, et siin on omajagu süüd ringhäälingu või meedia kui terviku kuvandis, mis peibutab pisema potentsiaaliga tegijaid. Lisaks see, et haritud inimesi ei motiveeri ajakirjandussfääri pigem keskpärane töötasu ning väljakutseid otsitakse mujalt.

Multiskilling

Toomi hinnangul on üks professionaalsuse indikaatoreid *multiskilling*. Nõue ajakirjaniku universaalsuse suurenemisele tuleneb peamiselt majanduslikest teguritest. Kui organisatsioonil pole suutlikkust palgata spetsialiseerunud valdkonnapõhist tööjõudu piisaval arvul, peab üks inimene ära tegema mitme inimese töö. See tähendab lisakoormust nii sisuliselt (näiteks poliitika valdkonna katmisele lisaks kultuur) kui tehniliselt (näiteks intervjuu sooritamisele lisaks selle töötlemine ja edastamine).

- *Kui raha on vähe nagu taas on, siis sellised tohutu multifunktsionaalsete oskustega inimesi tööle võtta, kes peavad oskama orienteeruda poliitikas, käsitlema arvutit, olema reporter, olema raadiohäälega ja veel ja veel ja veel, neid tööle saada on ka suhteliselt keeruline ja valida välja (Toom).*

Ahelreaktsiooniga vähe raha – tööjõu nappus – kvaliteedi säilitamine kaasneb toimetaja rolli teisenemine. Siin sõltub konkreetsest valdkonnast, aga näiteks uudiste puhul on pärast taasiseseisvumist kannatada saanud põhjalikkus ja korrektsus, leiab Kaldre.

Loojast vahendajaks

Uued majandussuhted, millega siginesid igapäevasesse kõnepruuki mõisted nagu eraomand ja kasumiootus, lõid pinnase pealiskaudsusele, pehmetele teemadele ja võidujooksule, ütleb Kaldre. Rahvusringhääling on suutnud seda mingil määral vältida, kuid mitte täielikult.

- *Nüüd on ju uudis niimoodi, et võetakse BNS-i välisuudis, tõlgitud uudis, ja see loetakse ka veel kirjavigadega ette, kui BNS on kirjavea teinud. Või siis võetakse uudis, tõlgitakse inglise keelest ära ja põrutatakse eetrisse. Kogu moos. Originaaluudiseid meil tegelikult enam ei tehta. Kui sul on raadios iga tunni aja tagant saade, siis kes see jõuab neid juurde otsida ja ilmselt pole ka vajadust (Kaldre).*

Selle põhjal võib järeldada, et ringhäälingu uudiseajakirjanike puhul on looja roll kahanenud ja vahendaja roll kasvanud. Olemuslikult ei saa üht teisest halvemaks pidada, kuid Eentalu mõjub ränga koormusega kaasnev masinlikkus ja pinnapealsus loomingulisele inimesele rusuvalt.

- *Pead pilku kellal, teed ruttu valmis, ja jooksed järgmisele [sündmusele, loole]. Ja õhtul ei ole sa ise millegagi rahul, sest kõik läks pinnapealselt. Aga igal inimesel on soov mõne asjaga natukese sügavuti tegeleda. Et ta ise ka sisemise rahulduse saaks (Eentalu).*

Mõju avaldab sündmuste rohkus. Täna on toimetaja roll valikutegijana märgatavalt suurem kui varasematel aegadel.

- *Seda oli lihtsam teha, sest niisugust infotulva kui praegu ju ei olnud. Mis oli, see läks (Eentalu).*

Uudise neutraalsus

Võimalik, et professionaalsuse indikaatorina on ajas muutunud ka meedia põhikriteeriumite hulka kuuluv neutraalsus. Valitsenud ideoloogilise surve tõttu ei saa me neutraalsust nõukogude ajal käsitleda võrdväärseena tänase neutraalsusega. Mis aga tähelepanu äratav, on see, et neutraalsus kui kriteerium on leidnud erinevat käsitlemist ka viimase 25 aasta vältel.

- *Kui tänapäeval öeldakse, et sai ei tohi uudistes kommentaari öelda, noh, sa pead olema täiesti neutraalne, siis ma arvan, et kuna me häälega kandsime ise oma uudiseid ette, siis sinna tuli kas hääletoon sisse. Lause tuli kindlasti sisse, mis ei olnud kooskõlas selle uudise neutraalsusega. See oli ikka selline, et no tahaks ikka ära panna. Sõnavabaduse mõttes oli see üks paremaid aegu (Kaldre).*

Inimlikult on mõistetav, miks taasiseseisvumise ajal uudise neutraalsus püha polnud. Intrigeerivalt kõlab Kaldre poolne „ärapanemise“ ja „sõnavabaduse“ mingil määral samastamine. Viitest „...oli üks paremaid aegu“ võib välja lugeda, et ajakirjanik peab praegust aega jälle mingil moel piiravaks. Võimalik, et Kaldre repliik ühtib tema mõttega peatükis „Ajakirjanik kui ideoloogiainstrument“: „...pead ikka vaatama, et sa siin ühiskonnas kellelegi liiga ei tee“. Sarnase viite teeb 1990. aastate algusele ka Karro.

- *Mingitel hetkedel oli minu arvates raadiomajas hästi palju eetilist vabadust. Sest et see sõltus sinust endast, mida sa lasid ja kuidas sa tegid (Karro).*

Toom eristab objektiivsust rangelt, rõhutades, et uudistetoimetaja pole eetris hindaja, kas valitsus on süüdi väikses pensionis.

- *Mina edastan seisukohti (Toom).*

Sõna kvaliteedi langus

Koos Eesti vabanemisega saabus 1990. aastate alguses ringhäälingusse hulk uusi tegijaid, kelle puhul võis täheldada erinevat valmisolekut ja taset. Ühed olid vana mentaliteedi poolt rikkumata julged „murdjad“.

- *Võeti ette teemasid, mis ei olnud nagu tavaliselt, ütleme paberkanjal ilmuvad ajakirjanduse teemad. Õpiti ja osati kasutada julgeid otseütlemissi, julgeid paralleele, aga kõik ka tänu sellele - minu meelest -, et need ütlevad oskasid sõna kasutada (Valing).*

Ajastute erinevusi mõõtes võis märgata labasemaks muutunud teksti, tõdeb Valing. Sellest, 90ndate alguses saabunud ajakirjanike laine teisest poolest, puuduliku haritusega juhuseotsijatest, oli eespool juttu. Täienduseks võib lisada, et tekstide kvaliteedi languse põhjuseks võis olla kehvalt haritud meediatöötajatele võimaldatud absoluutne vabadus. Erinevalt nõukogude ajast puudus sõnaga ümber käimise treenitus, käsitööoskus teksti kultiveeritumalt edasi anda.

- *Ridade vahele mõtte peitmine, see ei ole ainult seotud tsensuurile meeldivusega või ülemusele meeldivusega. See näitab ka seda, kuidas sa suudad sõna vallata, et sul on ka oskus rääkida asjadest mitte otse lahtise tekstiga (Valing).*

Siin hinnanguid andvad ajakirjanikud lähtuvad eeskätt isiklikust Vikerraadio kogemusest. ERR-i raadiokanalitele eraldi lähenemine ei ole antud töö eesmärk. Intervjueeritavatest ainsana on nooremale sihtgrupile suunatud Raadio 2-s töötanud Erilaid, kes märkab vahet suhtumises sõnasse, mis tuleneb arvatavasti nii põlvkondade kui jaama profiili erinevustest.

- *Võib-olla ta [sõnaga ümber käimine] on natuke kergemaks läinud. Mulle tundus, kui ma olin Raadio 2-s, et oli saateid, kus sõna kaalus väga vähe. Võib-olla see pidigi niimoodi olema. Ma ei ole siin hindaja. Ma saan siin vaid oma arusaamise võtta. Mina olen õppinud, et sõna on väga oluline ja et tuleb mõelda, enne kui ma ütlen. Et mul ei oleks pärast piinlik (Erilaid).*

Viirand peab tervikpildis praegusi ajakirjanikke professionaalsemateks.

- *Nad on sõnaosavamad, nad väljendavad ennast kindlamini ja oskuslikumalt, targemalt (Viirand).*

4.3.4 Ringhäälingusisene ja –väline tagasiside

Antud töös vaatlen kahte tüüpi tagasisidet: toimetuse- või organisatsioonisisene tagasiside ja auditooriumilt laekuv väline tagasiside. Mõtestatud ja organiseeritud tagasiside olemasolu või puudumine organisatsioonis võib peegeldada suhtumist töötajasse, aga päris kindlasti on see viis kontrollida kvaliteeti. Väline tagasiside võib aga pakkuda viiteid muutustele ja institutsiooni rollile ühiskonnas.

Intervjueeritavate räägitu põhjal tundub, et kaasajal on ringhäälingusisene tagasiside pigem juhuslikku laadi ja mitteformaalne (isiklikud tähelepanekud, äramärkimised juhtide koosolekutel jmt). Nõukogude perioodil esitati tagasisidet korrastatud kujul ja mitmes vormis. Esiteks organisatsiooni tagasiside pärast tsensuuri, mille väärtust kahandas küsitavus ideoloogilisest taustsüsteemist. Teiseks on n-õ metoodiline valvekuulamine 1970. ja 1980. aastatel, kui toimetajad ise pidid kohustuslikus korras kolleegide tööd hindama.

- *Igal hommikul kell 10 oli valitud seltskond peatoimetajaid raadiodirektori kabinetis laua taga ja üks õnnetu inimene, kes pidi eelmise päeva raadiosaateid kuulama. Ja neid hindama. Ja nende kohta ütlema, mis tema nendest arvab (Erilaid).*

Tõsi, toimetajad ise ei hinnanud ka sedalaadi tagasisidet Erilaidi sõnul kuigi kõrgelt („*See oli ühe inimese hinnang. See ei anna ju mitte midagi.*“). Süsteemiga kokkupuutunud toimetajad ei mäleta kolleegide saadete arvustamisest inspireeritud motivatsiooni, pigem negatiivset mõju suhetele.

- *Siis jälle tekkis küsimusi, et kas sa väga pahasti kellegi kohta kirjutad või ütled, siis on suhted rikutud mõneks ajaks (Viirand).*

Ehkki „valvekuulamine“ kestis aastaid, võib säärase tagasiside konstruktiivsuses kahelda. Kuna kuulamine polnud anonüümne, võis asjatundlik kriitika üldse andmata jääda või siis

taanduda isiklikule kättemaksule.

- *Ma peaaegu kunagi ei öelnud halvasti. Aga kui ikka tundus, et see on nüüd päris tobe või rumal või mis sinna on kokku pandud, siis ma vist natukene virisesin ka selle kallal. Aga inimene, kes seda saadet tegi ja järgmine kord kuulaja oli, siis võis arvata, et talle minu saade ei istunud kuigi hästi (Erilaid).*

Auditooriumi tagasisidesse suhtub ringhäälingurahvas kahtlevalt ja skepsisega, kuna sellest leiab harva midagi konstruktiivset. Kuulajalt-vaatajalt tulnud kriitika kipub olema üldsõnaline, ebakonkreetne ja (vaenulikult) emotsioonipõhine. Pigem on eelistatud samas valdkonnas pädevate tuttavate arvamused. Kuna suhe kuulaja/vaatajaga on ajakirjaniku jaoks vältimatult primaarne, esitan siin ajakirjanike parema mõistmise huvides mitu tsitaati suhtumise kohta tagasisidesse.

- *Minu auditoorium on natukene üle keskmise kultuuritasemega. Nad ei pea kõik olema kõrgharidusega, võivad olla huvilised, kes loevad raamatuid. Jälgivad ajakirjandust. Need inimesed ei kirjuta raadiosse. Raadiosse kirjutasid siis mutid, kellel korsten laskis läbi või ajas suitsu välja või katus tilkus läbi või ei tehtud remonti tema majas. Meie puhul, kui ma oleksin kellegi käest küsinud, et mida sa meilt, meie raadiolt või meie toimetuselt ootad, siis oleks keskmine raadiokuulaja öelnud: ootan huvitavaid saateid. See peaks olema juba natuke süvenenum (Viirand).*
- *Auditooriumi tagasiside on minu arvates see, kui arukas ja mõtlemisevõimeline inimene on, keda sinu teema on puudutanud. Ütleb ahah, kuulge seda võiks vaadata selle kandi pealt, mind huvitavaks veel, kui te uuriksite natuke midagi niisugust ka veel. Aga selline tavaline, kes ütleb polnud ju viga, kui ta käest küsitakse, teeb oma linnukese kusagile. See ei ole auditooriumi reageering (Valing).*
- *Üks asi, mis absoluutselt mingit tagasisidet ei anna ja millest ma olen täielikult loobunud, on netikommentaaride lugemine. /---/ Sellepärast, et ma ei saa sealt tagasisidet. Ma võin sealt saada ohtralt sõimu oma isiku või kellegi teise saate koostaja isiku aadressil, aga objektiivset tagasisidet saate kohta, mis seal inimestele korda on läinud, ma saan väga harva (Kaldre).*

4.4 Interneti ja tehnoloogia mõjude tajumine

Keane (2000) leiab avaliku sfääri struktuurimuutusi analüüses, et Euroopa avalik-õiguslik ringhääling ei suuda täita kõiki printsiipe ja on sisenenud kriisi. Lisaks põhjustele nagu ringhäälingu ebakindel rahastamine ja poliitiliselt ebamäärane roll, toob Keane välja tehnoloogiliste muutuste rolli, pidades kolmest just seda kõige olulisemaks. Alustades kaabeltelevisioonist ja lõpetades internetiga, on avalik-õigusliku ringhäälingu sagedusala piiratud kasutada olnud eelisolukord kaasajaks sisuliselt kadunud. Kuidas tajuvad muutusi tehnoloogias, konkreetsemalt interneti levikut, ringhäälingu ajakirjanikud ja toimetajad?

Tehnoloogia arengut nähakse ringhäälingurahva seas üldjuhul positiivsena: ajakirjanik on tänu sellele mobiilsem, info jõuab temani väiksema vaevaga ja kiiremini kui varem. Aga mõju ei piirdu ainult tehnilise teostusega. Intervjueeritavad tajuvad interneti levimise tulemusena muutusi ka sisus. Auditooriumi elu *online*'is seab õhtusele uudistesaaatele uued kriteeriumid ja asetab ringhäälinguprogrammid mõneti muutunud ülesannete ette. See puudutab peale uudiste ka teisi saateid.

Auditooriumile on tekkinud sisulised alternatiivid. Sama käib operatiivsuse kohta. On väga tõenäoline, et *online*'is elav inimene teab õhtuse uudistesaaate eetrijaks sama palju kui saatejuht või toimetaja. See tähendab, et uudise faktiväärtus ajas langeb iga sekundiga. Ei tee kahju, kui eesmärgile päev kokku võtta luua lisaväärtus.

- *Kui sa õhtul uudiseid teed, siis sa pead sellega arvestama, et sina pead suutma õhtul sinna mingit lisaväärtust pakkuda juba. Sa pead asjast rohkem teadma kui ainult see fakt (Kuuse).*

Meelelahutuse roll meedias, avalik-õiguslikus ringhäälingus seal hulgas, on järjekindlalt kasvanud. Siin võib märgata teatud põhimõttelist vastuolu. Ühed leiavad, et internet toob meelelahutuse potentsiaalsele auditooriumile kätte ja televisioon ei peaks „võidurelvastuma“. Teised usuvad, et ka kaaluka info edastamisel peab vaatajat köitma emotsiooniga.

- *Nüüd seoses interneti tulekuga, kui on maailm lahti, kus sa informatsiooni hangid väga kiiresti ja operatiivselt, ja keegi enam ei ootagi, et televisioonist tuleb. Pigem on*

päevakajalist ja aktuaalset sa saad kuulda, see on tähtis. Ja teine, et see antakse sulle pehmes vormis. Emotsioon on tähtis (Arusoo).

Pealegi, kui meelelahutus on tõesti oluline ja vältimatu, siis las tarbija saab selle (korraldatud ja kvaliteetsemal kujul) kätte rahvusringhäälingust.

- *Inimestel on nii palju võimalusi saada infot ja saada meelelahutust mujalt. Et parem, kui meie suudame seda neile pakkuda ja et nad seda vastu võtavad. Nad saavad seda igalt poolt (Erilaid).*

Viirand leiab, et tänu tehnoloogiale on raadio tulnud kuulajale lähemale.

- *Niisugune vaba vestlus ja mitte ettevalmistatud teksti esitamine, see on igapäevane. Suhtlus on toonud raadiot kuulajale lähemale (Viirand).*

Kõige üldisemalt lähenedes on tehnoloogia ja interneti arenguga suurenenud ringhäälingu mobiilsus ja kiirenenud info liikumine. Esimese üks värvikamaid näiteid on loodussaadete olemuse põhimõtteline muutumine. Kui varem näidati stuudiovestluse juurde fotot loomast, siis tänapäeval minnakse loomale kaameraga urguga järgi ja stuudiovestlust asendab reportaaž metsast. Erilaid kirjeldab info hankimise sama olulist muutumist.

- *Oli kartoteek. Pidin helistama kõiksugu paiku läbi ja küsima, mis teil juhtub! Ega siis ei olnud nii nagu praegu, et võtame arvuti lahti ja ollallaa – kõik on olemas! Ei olnud. See käis kõik tunduvalt keerulisemalt (Erilaid).*

Uus põlvkond ei kujuta ette montaaži mujal kui arvutis, mis asendab kääre ja liimi, millega materjali monteerimine veel 1990. aastate esimeses pooles käis. Valing kirjeldab käsitööd raadiomontaažis arvutieelsel ajastul.

- *Ja siis hakkasin teda ise ka monteerima ja siis lõikasin ära Bolšoi teatrilt tähe „b“ ja mul oli olšoi teater ja siis ma otsisin seda „b“ tähte ja lõikasin kokku ja polnud häda midagi (Valing).*

Teatud miinused tehnoloogiliste arengutega meediatöös siiski kaasnevad. Näiteks pidev ja paratamatu vajadus tehnikat ümber õppida ning masinate tõrkumine.

- *Ta on ka väga haavatav. Ma pean silmas, et kui miski kokku jookseb, siis ta jookseb ikka nii põhjalikult, et siis ongi nii (Eentalu).*

Kui „robotite mäss“ kõrvale jätta, nähakse tulevikus eelkõige positiivset. Pigem heidetakse organisatsioonile ette suutmatust ajaga ühte sammu käia. Tänapäevane ülioperatiivne maailm esitab uusi nõudmisi ja vajadusest kiiresti reageerida oli juttu ka eespool. Arusoo toob praktilise näite, kuidas digitaalsel ajastul elamisest hoolimata käib saadete ettetegemine nädalases tsüklis ja kuidas see usaldusväärsuse kahtluse alla võib asetada.

- *Me rääkisime võõrliikidest, kuna keskkonnaministeeriumist tuli teade, et tuleb ära keelata punakõrv-ilukilpkonnade ja pesukarude sissetoomine, sest et nad satuvad loodusesse ja siis nad on võõrliigid ja tekitavad kahju loodusele. Aga kuna meil oli tehtud saade kolm päeva varem valmis, ja siis tuli nädalavahetus ja tuli šaakaliuudis. Puhtalt võõrliik ja veel missugune. Nüüd siss tekkis rumal olukord, et meie räägime ka võõrliigist, aga räägime mingist süütust pesukarukesest ja šaakal on siinsamas metsas, et siis tekib vaataja, et oi-oi-oi, kus nad siis nüüd on. Selles mõttes ta võiks olla operatiivsem (Arusoo).*

Intervjueeritavad ei taju (täna veel) internetis konkurenti ringhäälingule. Pigem käsitletakse internetti koos selle miinuste ja plussidega kui täiendavat koostööpartnerit, sest parimagi pingutuse korral ei suuda ringhääling rahuldada kõiki vajadusi.

- *Ma loodan, et vaatajad ja kuulajad, välispoliitika huvilised, saavad ka sealt [internetist] infot kätte, kui ka raadios või televisioonis seda välispoliitika mahtu väga palju ei ole (Kaldre).*

Interneti suur eelis, eriti televisiooni ees, on mobiilsus. Niinimetatud kaasavõtmise efekt, olgu siis telefonis või arvutis. Aga mitte alati ei pea nimetatud efekt töötama ringhäälingu kahjuks.

- *Inimeste suhtlemine raadioga või...ta ei pea istuma raadio juures siis, kui ta seda*

parasjagu ei saa. Ta kuulab järele. See on terve uus maailm (Eentalu).

Kaasaegne avalik-õiguslik meedia pole ka ise enam kitsalt ringhääling, vaid kasutab järjest laiemalt võimalust pakkuda sisu otseülekandes läbi interneti. Olgu selleks pressikonverentsid, spordivõistlused, auhinnatseremooniad või muud taolised sündmused, mis avaliku huvi, eelarve piiratuse või mõne muu põhjuse tõttu eetrikünnist ei ületa. Eraldi teema on järelkuulamine või –vaatamine. Hoolimata mobiilsusest ei pea ajakirjanikud veebiväljundi muutumist tähtsamaks kui ringhääling ise tõenäoliseks. Põhiargument on portaalide kahjuks rääkiv kvaliteet.

- *Selge see, et portaalid ei suuda niisugusel tasemel teleülekannet teha. Aga kui meil on otseülekanne, siis ei ole portaalil seal midagi teha (Kuuse).*

Mulle tundub, et see, millisena nähakse raadio ja televisiooni tulevikku ajal, kui internet meediumina köidab aina suuremat auditooriumi ja mõjutab tugevalt inimeste eelistusi, sõltub vastaja vanusest. Antud töös küsitletud inimesed on staažikad ja kogemusega meediatöötajad, kes usuvad, et ringhääling ei jää kaotajaks.

- *Ma ei ole internetiajakirjanduse usku. Mulle meeldib siiski see, et ma lülitan oma raadio, mitte ma ei lülita arvuti ja ma loen uudiseid paberkandjalt, kuigi need on üleeilsed uudised. Ma ei ole seda usku, et ajakirjandus kolib internetti. Ma ei saa lihtsalt, televisiooni ilmumisega ei kadunud kino kusagile, ta lihtsalt muutus teistmoodi (Valing).*

Võib ainult oletada, kuidas näeb seda vastasseisu interneti eksistentsi ajal sündinud põlvkond. Raamat ja vinüülplaat on tehnoloogilise revolutsiooni üle elanud, aga eitada nende positsioonide kaotust pole võimalik. Missugune on ringhäälingu perspektiiv?

5. Järeldused ja diskussioon

5.1 Vastused uurimisküsimustele

Järgnevalt esitan käesoleva uurimuse empiirilise materjali analüüsil põhinevad järeldused püstitatud uurimisküsimuste kaupa.

- *Missugusena tajuvad ajakirjanikud avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioone? Kirjeldada organisatsiooni kauaaegsete töötajate nägemust avalik-õigusliku meedia staatusest ajalises perspektiivis. Analüüsida, milles seisnevad avalik-õiguslikud printsiibid ja ülesanded ringhäälingu töötajate tunnetuses. Selgitada, missugune on või peaks olema avalik-õigusliku meediaorganisatsiooni roll ja ülesanded ühiskondlike protsesside juures. Uurida, kuidas tajuvad pika staažiga ajakirjanikud – toimetajad oma positsiooni muutumist ringhäälingu sees.*

Esimese asjana ajakirjanike käsitluses avalik-õigusliku ringhäälingu staatusest hakkab silma institutsiooni tugev müstifitseerimine. Seda võrreldakse rahvusraamatukoguga, kui millegi kõrge ja eetilise. Ringhäälingut seostatakse tõrääkimisega ja usutakse rahva jaoks alati olemas olevat. Väidan, et taoline tõlgendusviis on omane antud töö konkreetsele valimile – ajakirjanikele ja toimetajatele, kelle ühistunnuseks tööandjale lisaks on ühiskondlike struktuurimuutuste üleelamine 1990. aastate alguses. Teine tõlgendusviis avalik-õiguslikule ringhäälingule on normatiivne – kuidas peaks meedia andma oma panuse demokraatliku ühiskonna toimimisse? Vastusena pakutakse harimist ja seda kahes tähenduses: esiteks silmaringi laiendamine, ja teiseks teatud kindla mõtteviisi arendamine, n-ö õigel rajal hoidmine. Neile lisaks tuuakse esile ootusi ja ülesandeid, millest mõni (näiteks eesti keele ja kultuuriväärtuste säilitamine) on pigem rahvusringhäälingu täita, mõni aga (näiteks informeerimine) laiendatav meediale üldiselt.

USA-s teleuudiste tabloidiseerumist vaadelnud Bird (1998) märkas personifitseerimise ja dramatiseerimise trendi uudistes, mis muudab uudise vaataja jaoks lähedasemaks. Samas muutus see, mida inimesed uudistest omandavad, triviaalsemaks. Eskapismile viitavat suundumust on märganud ka inimesed rahvusringhäälingus, kuigi sellest rääkides peetakse silmas mitte uudiseid vaid programmi kui tervikut. Eesti avalikus ruumis ulatuslikult, kuid

väheviljakalt käsitletud meelelahutaja funktsiooni suhtub valdav hulk intervjueeritavaid skeptiliselt, eelistades näha avalik-õiguslikku ringhäälingut tõsiste valdkondade kajastajana. Ometi leidub teisitimõtlejaid, kes viitavad uue meedia ajastule. Kuna auditoorium saab info ja meelelahutuse igal juhul ka mujalt kätte, siis miks mitte pakkuda seda ise – viisil ja kvaliteedis, mis kohane rahvusringhäälingule.

Mitmete pakutud üldiste väärtuste seast tõusevad ringhäälingu pikaajaste töötajate käsitluses esile usaldusväarsus ja operatiivsus. Esimest rõhutab eriliselt ka ringhääling oma arengukavas – usaldusväarsus on meediaorganisatsiooni kõige olulisem väärtus¹³. Põhjust oma tugevust rõhutada on, sest 2012. aasta lõpus Turu-uuringute AS-i tehtud uuring näitab, et 79% Eesti elanikest usaldab rahvusringhäälingut. Seejuures on usaldusväarsus viimastel aastatel olnud tõusutrendis. Eraringhäälingu puhul on vastav näitaja 66% ja trükiajakirjandusel 63%¹⁴. Operatiivsuse küsimuse esiletõstmist julgen seostada tegijate mõningase mure või isegi hirmuga meediale fundamentaalselt olulise kriteeriumi pärast. Otseses kõnes ei kasuta intervjueeritavad sõna hirm, ometi võib tajuda ärevust. Raadiorahvas näib tunnetavat, et raadio pole inimestele enam nii oluline ja selle kui meediumi tähtsus ilmneb (ainult) kriisisituatsioonides. Raadiosõna nõrga säilivuse tõttu eelistavad intrigeeriva ja skandaalse informatsiooni valdajad avalikustamiseks ajalehte või televisiooni. Lisaks tõdemus, et kui varem oli raadio see, mis suutis luua läheduse ja isikliku seotuse tunnet, siis praegusel ajal näib distants raadio ja kuulaja vahel olevat kasvanud. Ehk isegi nii suureks, et pole põhjust rääkida kuulajast vaid kuuljast. Siin tuleb taas meelde tuletada mõnede ajakirjanike tähelepanekut, et ajastu on teine ja auditoorium saab erinevalt internetieelsest perioodist kõiki vajadusi rahuldada muude kanalite kaudu. Konkurentsist ja auditooriumi süvenemisvõime hajumisest tulenevalt jääb mulle mulje, et raadioajakirjanikud ei tunne end (igapäevaselt) vajalikuna. Vähemalt mitte sel määral nagu varasematel aegadel.

Võimalik, et ebaselgust raadio funktsiooni ja tähtsuse suhtes ühiskonnas võimendab inimeste teistsugune väärtustamine organisatsiooni sees. Mitmed intervjueeritavad toovad olulise muutusena esile juhtkonna ja bürokraatia esiplaanile tõusmise loojate asemel. Seda arusaama väljendatakse otse, aga samale tendentsile viitab ka ajakirjanike kuvand ringhäälingust 1960. ja 1970. aastatel. Kui praegu on kuvand pigem ametnikukeskne, siis pool sajandit tagasi

¹³ ERR arengukava 2013-2016, URL http://err.ee/files/ERR_arengukava_2013-2016.pdf

¹⁴ Eesti elanikud usaldavad enim päästeametit ja kõige vähem erakondi. Postimees, 03.01.2013, URL <http://www.postimees.ee/1091820/eesti-elanikud-usaldavad-enim-paasteametit-ja-koige-vahem-erakondi/> (vaadatud mais 2013)

ülivõimsalt autorikeskne. Inimeste väärtustamisel tuntakse puudust nii tunnustusest kui kõrgemast töötasust, seal hulgas taustajõudude proportsionaalsemast tasustamisest võrdluses autoritega tugevama meeskonnavaimu hüvanguks. Võib tunda inimeste ülitundlikkust hierarhiliste positsioonide (muutumise) suhtes. Ringhäälingust lahkunud või koondatud ja (ehk just seetõttu) avameelsemad intervjuueeritavad kritiseerivad tugevalt raadio ja televisiooni liitmist Eesti Rahvusringhäälinguks 2007. aastal. Nende hinnangul pealesurutud sünergia ei toimi ja ühendamisest loodetud kasu pole tõusnud.

Ringhäälingu funktsiooni ühiskondlike protsesside juures tajuvad intervjuueeritavad ühte viisi. Küsimus sai püstitatud avalik-õiguslikust ringhäälingust kui ühiskondlike protsesside algatajast, aga niisugust rolli pole vastajad märganud ega pea seda ka vajalikuks. Üldiselt nähakse ringhäälingut kui protsesside peegeldajat ja vahendajat, kes pakub foorumi aruteludeks. Seda funktsiooni kirjeldatakse kõige sagedamini loominguliste liitude vahendamise näitega 1980. aastate lõpus. McQuail (2000) loetleb meedia vahendaja-rolle: aken, peegel, väravavaht (filter), tee viit, foorum või platvorm, kaasrääkija. Ajakirjanike käsitus rahvusringhäälingust kattub täies mahus McQuaili omaga.

Tabel 2: Ajakirjanike sõnastatud ringhäälingu tugevused, nõrkused, võimalused ja ohud.

Nõukogude periood

TUGEVUSED	NÕRKUSED
Inimeste elu korraldav roll Hariv roll (Telekool jne) Mahukas lasteprogramm Tugev kaasamise funktsioon Suur majanduslik ressurss Tugev ja mitmekülgne meeskond Lähedane suhe auditooriumiga Sündmustega kaasas käimine Ühiskonnas silmapaistvad persoonid Kunstilise sõna tähtsus suur Uuenduslik Teksti andmine oli kultiveeritum Väga täpne žanrimääratlus	Tsensuur sõnale ja muusikale Ideoloogiline surve, venestamine Piiratud tehnilised võimalused
VÕIMALUSED	OHUD
Avastamise, uudistamise ja mõtlemise aeg Otse-eetri võimaluse tekkimine Tartus vähem ideoloogilist survet Väiksem ideoloogiline surve kui muul meedial Kajastada kohti, kuhu tavainimene ei pääse	Valvekuulamine Aususe olemine auditooriumi ja enda ees Kahepalgeline kriitika Sanktsioonid nagu eetrikeeld

Inimeste suhted sõbralikud Noorte potentsiaali jälgimine	
---	--

Vabariigi periood

TUGEVUSED	NÕRKUSED
Kultuuriväärtuste säilitamine Eesti autorite jäädvustamine Avaramad tehnilised võimalused Asjatundlikumad reportaažid Kvaliteet võrreldes internetiga Objektiivsus on suurenenud Inimeste professionaalsus on kasvanud Kõrge reputatsioon Tasakaalus programm Kõige tõsiseltvõetavam Sisemise konkurentsi teke	Poliitiline ebamäärasus Vaikimisi enesetsensuur Piiratud majanduslik ressurss Toimetuste likvideerimine Hingeline kalkus (ühiskonnas) Lastesaadete planeerimine programmis Digitaalse ajastu võimaluste mittekasutamine Esiplaanil ametnikud, juhtkond Kasvatav mõju vähenenud Liiga vähe inimesi tagasilööb kvaliteedile Vähenenud roll kultuurielus Ohvriks toodud põhjalikkus Looja rolli asendumine vahendaja rolliga Püüd meeldida ringhäälingu nõukogule Arvamusliidri rolli kadumine Raadio orienteeritud mahakäinud inimestele Meeskonnatöö soikumine, mittearendamine Tegijaid ei väärtustata
VÕIMALUSED	OHUD
Rääkida kõigest ja ausalt Reisid välismaale, kohaloleku efekt On rohkem infot kasutada ETV 2 lisandumine Ühiskondlike arutelude peegeldamine Vabatahtlikud ideoloogiataajad 90. alguses Kommentaari kui žanri esiletõus Vabariigi valvuri roll Konservatiivrahvusliku mõttelaadi arendus Lähtumine rahvuslikust murest ja ohkusest	Vähenen mõju laste kasvatamisel Raadio kui meediumi tähtsuse vähenemine Seriaalide üleküllus Meelelahutuse domineerimine Tugev konkurents meediaturul Sõnaga käiakse kergemini ümber Saadete kvaliteedi langemine Spordi kui integreeriva valdkonna hääbumine Kogenud ja staažikate töötajate tõrjumine Reitingusurve Absoluutne neutraalsus, ei tohi liiga teha Tagasihoidlik korrespondentide võrk Ajakirjanduse igav „põhjamaastumine“ Ühiskonna vaenulikkus Töötajate muutumine suletuiks, enesekesksus Liiga pisike roll protsesside lükkamisel Palju arrogantsust, vähe inimeste kuulamist Sisemise konkurentsi teke

- **Missugusena tajuvad ajakirjanikud oma rolli ja selle muutumist ringhäälingus?**
Kirjeldada, missugused ajakirjaniku isiklikud põhimõtted on mõjutanud avalik-õigusliku ringhäälingu loomet. Vaadelda eraldiseisvalt ajakirjaniku kui ideoloogiainstrumendi olemust ajas. Samuti, milliseid sanktsioone on kaasa toonud kehtivate normide rikkumine. Analüüsida, kuidas on muutunud professionaalsuse indikaatorid ning millisena tajutakse tehnoloogia ja interneti mõju ajakirjanikutööle. Hinnata organisatsiooni suhtumist ajakirjanikku läbi tagasiside ja missugune paistab ERR-i positsioon auditooriumi tagasisidest lähtuvana.

Käsitledes isiklikke väärtusi, mis iseloomustavad ajakirjaniku tööd ringhäälingus, kirjeldavad intervjueeritavad peamiselt põhimõtteid nagu usaldusväarsus ja loominguline vabadus. Mõlemad on ajastuülesed väärtused, kuigi seotud erineva kontekstiga. Nagu eelpool organisatsiooni väärtusenagi esile toodud, kätkeb usaldusväarsus personaalses plaanis samu tunnuseid: ausus, objektiivsus, eetika jne. Võrreldes tänapäevaga, rõhutatakse sovetiaegset erilist vajadust jääda ausaks iseenda ees. Loomingulise vabaduse tunnetamist võib kirjeldada sinusoidina, mille lainehari kerkis autoritaarsele režiimile ja tsensuurile iseloomulikust madalseisust kõrgpunkti 1990. aastate alguses, kui taasiseseisvumise tingimustes oli ajakirjanikule lubatud peaaegu kõik. Erameedia saabumisega ümberstruktureeritud turul on kehtestatud aga uued normid ja loomingulisest vabadusest 25 aasta taguses tähenduses rääkida ei saa. Nagu üks vastajatest märkis, sarnaneb tänapäev enesetsensuuri mõttes nõukogude ajale. Tuleb pidevalt jälgida, et oma saatega kellelegi liiga ei tee.

Totalitaarse süsteemi võimu kindlustamise ja valitsemise vahendiks oli utopistliku idee – kommunistliku maailmapildi – kehtestamine ning nõukogude inimeste mõtlemise töötlemine vastavalt sellele (Lõhmus 1999: 7). Seega võime vaadelda ajakirjanikku kui ideoloogiainstrumenti. On tähelepanuväärne, et Nõukogude Liidu lagunedes kandsid ajakirjanikud sama rolli edasi, aga kui varem oli maailmapildi kehtestamise roll neile pandud, siis iseseisvuse taastamise ajal võtsid nad ideoloogiatöötaja rolli endale ise. Viidates päevapoliitikale kahtlevad mõned intervjueeritavad, kas ajakirjanikud ka tänapäeval ikka saavad kõigest ja vabalt rääkida. Mida konkreetselt nad seejuures kartma peavad, jääb selgusetuks. Tekib küsimus, kas ajakirjanikud tajuvad teatud valitsusemeelsust ringhäälingus ja enesetsensuuri võib tõlgendada hirmuna ametikoha kaotamise ees.

Taoliste kahtluste põhjendatust on raske hinnata, sest teiste intervjueeritavate hinnang viitab

sõltumatusle. Formaalne eelkontroll ajakirjandusliku sisu üle puudub ja kogu vastutus lasub ajakirjaniku õlgadel. Kui nõukogude ajal tekkisid võimalikud probleemid ideoloogilisel pinnal, siis tänapäevaste praktiliste näidete varal võib öelda, et vastuolud tulenevad eelkõige uudiskriteeriumite erinevast tõlgendamisest. Ajakirjanike arvates esineb sanktsioone praegusel ajal vähem, samas on need rangemad ja väljenduvad ka inimeste vallandamises. Nõukogude perioodil vallandamisi ei mäletata. Kõige karmim karistus oli eetrikeeld, millega kaasnes n-ö ümberkasvatuslik meede ehk tööle suunamine propagandatoimetusse.

Ajakirjanikud tajuvad professionaalsuse indikaatorite muutumist ringhäälingus. Muutused on toimunud kahel tasandil: a) persoon ja ootused tema suhtes; b) sisulise töö olemuses ja kvaliteet. Üks intervjueeritav märgib, et suhtumine staažikatesse ja pikka aega ühel ametipostil olnud inimestesse on muutunud. Varem loeti seda tugevuseks, enam mitte. Mitmed vastajad täheldavad põlvkondade võrdluses üldise eruditsiooni langust. Eriti paistis silma taasiseseisvumise järgne aeg, kui laienenud meediaturg kaasas hulgaliselt madalama kvaliteediga tööjõudu. Kolmas muutunud professionaalsuse indikaator ringhäälingus on universaalsuse avarumise ehk *multiskilling*. Ootused ajakirjaniku võimekuse suhtes on märgatavalt laienenud ja sisulise ajakirjandusliku töö kõrval eeldatakse tehnoloogia tundmist, samuti oskusi materjali töödelda ja edastada. Sisulise töö olemuse ja kvaliteedi muutustena toovad intervjueeritavad esile nõudmiste vähenemist sõna kvaliteedi suhtes, mida tajutakse eetrist. Tohutult kasvanud töötempo kahandab sisulist kvaliteeti ja uudistetoimetuse ajakirjanik pole enam niivõrd looja kui vahendaja, kes loeb ette teiste toimetatud tekste, mitte ei koosta neid ise.

Interneti (ja muu tehnoloogia) levikusse suhtuvad suure osa karjäärast tänapäevases mõistes algeliste töövahenditega läbi ajanud ajakirjanikud soosivalt – see kiirendab ja lihtsustab oluliselt info hankimist. Intervjueeritavad märkavad interneti mõju sisule. Kuna suur osa auditooriumist hoiab end sündmustega kursis interneti kaudu, tuleb pakkuda (juba teada) faktidele lisaväärtust. Arvamusele, et lisaväärtus seisneb pehmemas lähenemises ja emotsioonides, leidub ajakirjanike seas nii pooldajaid kui vastaseid. Konkurenti ja ringhäälingule ohtlikku alternatiivi intervjueeritavad internetis ja portaaliajakirjanduses ei näe. Pigem käsitletakse seda lisavõimalusena kuulajale-vaatajale olla ajast ja kohast sõltumata kursis ringhäälingu sisuga.

Intervjueeritavate räägitu põhjal tundub, et tänapäeval on ringhäälingusisene tagasiside pigem

juhuslikku laadi ja mitteformaalne. Nõukogude perioodil esitati tagasisidet korrastatud kujul ja mitmes vormis. Muuhulgas teostati n-ö valvekuulamist. Toimetajad pidid kohustuslikus korras jälgima terveid saatepäevi ja andma tagasisidet. Toimetajad ei hinda toonast süsteemi siiski konstruktiivseks, kuna isiklike suhete võimaliku rikkumise ohus puudus motivatsioon arvustamisse tõsiselt suhtuda. Auditooriumi tagasisidesse suhtuvad ajakirjanikud väga suure eelarvamusega, pidades seda ebakonkreetselt ja vaenulikuks. Märgatakse tooni muutumist, inimeste muutumist kurjemaks. Võimalik, et see on märk ühiskonnast ja praegusest ajast, aga pole välistatud, et selles peegeldub üldine suhtumine ringhäälingusse või meediasse laiemalt.

5.2 Diskussioon

Väidan, et alarahastamise tõttu on avalik-õiguslik programm muutunud vaesemaks. Mul on seda lihtne teha, sest küsimusele, milliseid muutusi soovitakse ringhäälingus näha, vastasid kolleegid väga sageli, et nende soovitud muutused põrkuvad rahapuudusega. Vaesus ei pruugi ilmtingimata väljenduda saadete hulgas või sisus. Selle all võib mõista žanrilist üheülbalisust, loomingulisuse uppumist võimete piiril töömahtu jne. See on avalik-õigusliku ringhäälingu ja tema rahastaja ehk riigi strateegiline otsus, kuidas vaesumisele reageerida. Aktuaalsena on päevakorda tõusnud sponsorteabe edastamise korra karmistamine ringhäälingunõukogu otsusega. Spordiülekannete puhul ärritab säärane uudis aina vähem inimesi. Tehnoloogiateadlikuma osana auditooriumist asendavad nad rahvusringhäälingu erameedia või internetiga. Nii lihtne see ongi. Süvamuusika auditooriumi suhtes ma nii kindel ei oleks. Aga isegi kui nende jaoks eksisteerib mõistlik alternatiiv, tuleb varsti küsida: mis saab avalik-õiguslikule organisatsioonile seadusega asetatud ülesannetest?

Ringhäälingut tuleb mõista. Kasinuse tingimustes taanduvad otsused ja valikud sundolukorrale jagada ümber sisemisi ressursse. Praktikas seda ilmselt kuigi tihti ei juhtu, kuid *lose-lose* olukorrad näivad enam kui reaalsed. Ma ei vaidlusta siin ringhäälingu nõukogu põhimõttelist ettekirjutust, vaid ringhäälingu peremehe elementaarse vastutusvõime puudumist, vältimaks kindlatele ideedele rajatud programmi kärsemist. Alguses natuke siit vähemaks, siis natuke seal.

Andres Jõesaar (2011) on juhtinud tähelepanu, et usaldusväärse, avalikku huvi teeniva meediainstitutsiooni vajalikkust demokraatliku ühiskonna arengu tagamisel on raske üle

hinnata. Euroopalikus meediasüsteemis kannavad seda rolli avalik-õiguslikud ringhäälingud, kes peavad nüüdisaegse, kiiresti areneva meedia muutumisega kaasas käimiseks jõuliselt laiendama oma tegevust ka uutele tehnoloogilistele platvormidele. Eriti oluline roll on avalik-õiguslikel meediatel kanda väiksemate, globaliseerumise ja kommertsialiseerumise mõjudest kergesti haavatavate unikaalsete rahvuskultuuride ja -keelte kaitsel (Jõesaar 2011).

Ajakirjanike üldise positiivse suhtumise taustal interneti jäi silma suhteline fantaasiapiiratus tehnoloogiliste arengutega kaasnevate eeliste enda heaks rakendamise osas. Mõeldi kitsas raamis lähtuvalt tööülesannetest, mis on seotud informatsiooni kogumise ja edastamisega. Laiemaid tähendusi ja võimalusi internetile ei omistatud. Heatahtliku suhtumise varjust paistnud umbusu oskan asetada põlvkonnast tulenevale suhtumisele. Töö tarvis intervjueeritud inimesed on mitmekümne aasta jooksul tehnoloogiat korduvalt uuesti õppinud ja kohanenud. Karjääri hilises faasis iseloomustab neid tehnoloogiline konservatiivsus ja motivatsioonipuudus, kuid võimalik, et ootan liiga palju ja pole nende ülesanne selles valdkonnas eesrindlikkust või initsiatiivi ilmutada.

Lõhmus ja Juhanson (2011) toovad rahvusringhäälingu põhifunktsioone sõnastades välja momendi nagu „koostegevuste toetamine“. Nõustun, et just see tahk vääraks sügavamasisulist arutelu, kuidas koostegevusi soodustada ja milles need täpselt seisnevad. Kahjuks pole tänaseid õnnestumisi palju näiteks tuua. Ehk „Jõulutunnel“. Mõtestatud ja eesmärgipärase lähenemisega võib ühteist ära teha.

Kui uurida, mida elektrooniline meedia tänapäeval näitab, saab ühe suundumusena välja tuua meelelahutusfunktsiooni täitvate saadete mahu kasvu nii raadio- kui telekanalites, mis viitab üldiselt programmide meelelahutuslikumaks muutumisele ning kergema sisu pealetungile. Selle tendentsi puhul ei ole erandiks ka ERR-i kanalid (Gross 2012). Pea eranditult tegid käesoleva töö jaoks intervjueeritud ajakirjanikud sama tähelepaneku. Tõsi, hinnangud sellele vastandusid.

McQuaili (1998) arvates ei saa ajakirjandus tegeliku elu peegeldajana olla parem kui inimesed. Seda võib tõlgendada nii, et meelelahutuslik tonaalsus üldises infovoos on meedia sundkäik. Meelelahutust kasutatakse võttena auditooriumi tähelepanu saavutamiseks. ETV panustab viimastel aastatel jõuliselt televiisori vaatamise tippaega, mis on kell 18:30-22. Info-, publitsistika- ja meelelahutussaadetest koostatud võõnd toimib hästi ja ETV-st sai 2012.

aastal esmakordselt pärast 1999. aastat vaadatuim telekanal Eestis (üle 4-aastaste puhul 16,1% telerivaatamise ajast, Kanal 2 oli sama näitaja 15,2 ja TV 3 11,6).

Benjamin (1935) leiab oma essees „Kunstiteos oma tehnilise reprodutseeritavuse ajastul“, et „meelelahutus ja keskendumine on vastuolus“. Meedia puhul ei pruugi see nii olla, ehkki Eestiski on leitud, et avalik-õiguslik ringhäälingu missioon peaks olema midagi õilsamat kui meelelahutus. Või kui, siis peaks meelelahutus olema ergastavam, võrreldes kasumi maksimeerimisele keskendunud kommertskanalitega. Nii sõnastab avalik-õigusliku meelelahutuse olemuse Soome ringhäälingu Yle eesmärged väljendav seadus.

Ringvaade näitas 2010. aastal meelelahutusliku kallakuga välisuudiste rubriigis, kuidas naine kividega surnuks loobitakse. Järgnes avalikkuse valulik reaktsioon, mille käigus mõisteti ETV üheselt hukka. Ajakirjanik Vilja Kiisler (2010) analüüsis Eesti Päevalehes: „Kui Eesti meediat šokeerib naise kividega surnuks loopimise video, siis ei ehmata ajakirjanikke mitte see, et naine sellisel võikal moel tapeti, vaid see, et seda julges näidata avalik-õiguslik telekanal. Purjus inimeste näitamine Kanal 2 uudistes või maffiasaates ja meediakogenematute inimeste ärakasutamine ei šokeeri juba ammu enam kedagi. Teleekraanil inimväärikuse alandamine on saanud elu harilikuks osaks – vahendatus teeb alandamise millekski ebareaalseks, mis meisse päriselt ei puutu.“

Mida saab sellest juhtumist järeldada? Et avalik-õiguslik programm ilmutab märke odavat populaarsust püüdvate konkurentide mõjudest? Või hoopis seda, et avalikkusel on (jätkuvalt, kõigele vaatamata) kõrgemad ootused rahvusringhäälingu suhtes? Uue dimensiooni lõi ERR-i loodud meelelahutusportaal, mis kuiva faktina tõlgendades ei saa olla avalik-õiguslik samm. Aga faktidel on kontekst.

Doob (1961) kirjeldas aafriklast, kes kuulas iga hinna eest kell 7 õhtul BBC uudiseid, kuigi keelebarjääri tõttu ei mõistnud ta sõnagi. Tema jaoks oli oluline tuttav heli, armsaks saanud kõnemaneeer. Tõenäoliselt seostus õhtune uudistesaade ka turvalisuse ja stabiilsusega. Aastakümneid hiljem pole need väärtused muutunud. Oletan, et sümboolselt sarnast oodatakse Eesti Rahvusringhäälingult.

USA ja Euroopa telekanalite *prime-time*'i kõrvutamisel on selgunud, et mida järjekindlamalt näidata põhilisel telerivaatamise ajal uudiseid, seda aktiivsemad on selle ühiskonna liikmed.

Erinevused kvaliteedis, kvantiteedis ja eetrias, mil uudiseid pakutakse, aitavad kaasa inimeste poliitikahuvi ja ühiskondliku aktiivsuse tõusule. Uudiste planeerimine televiisori vaatamise tippajale soodustab tahtmatut vaatamist. Eriti nende puhul, kelle huvi poliitika vastu on väiksem. See parendab demokraatiat (Aalberg et al 2010), mis ju ongi avalik-õigusliku programmi üks eesmärgi.

Usun, et paralleeli toomine ETV programmiga on õigustatud. Ja kinnitab, et meelelahutus iseenesest ei saa olla halb. Võime vaielda selle üle, kas ja mil määral suudab ETV, või ka avalik-õiguslik ringhääling tervikuna, toota ergastavat ajaviidet kui kommertsmeedia. Aga see, et meelelahutuslikkusega toetatud programm annab võimaluse saadetele, mis muidu varju jääks, on mitmekordselt tõestatud fakt.

Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et avalik-õiguslik ringhääling tegutseb justkui eikellegimaal, aga heas usus, et õigete eesmärkidel. Samas pole kunagi kindel, mis suunas eri huvigrupid eesmärgi ja ülesandeid kallutada üritavad. Öeldakse, et auditoorium ei saa eksida. Arvestades auditooriumi suurust kui ka väljendatud usaldust avalik-õigusliku ringhäälingu aadressil, pole etteheideteks põhjust. Ometi tundub vahel, et kuulatavus-vaadatavus ja usaldusväarsus pole paljude silmis eriline mõõdupuu. Võimalik, et tuleb lihtsalt leppida sellega, et avalik-õiguslikkusesse on programmeeritud kriitika objektiks olemine.

Niisiis, kas rahva teener või rahva treener? Ilmselt natuke mõlemat, aga täpsem vastus sellele küsimusele peab esialgu igaühel endal olema, sest üldkehtivat arusaama ei eksisteeri. Ka mitte aastaid ringhäälingus töötanud inimeste seas.

5.3 Meetodi kriitika ja edasised uurimisvõimalused

Andmete kogumiseks kasutatud semistruktureeritud intervjuu õigustas end igati. Meetodi valik oli teadlik ja otsus seda kasutada toetus nii teooriale kui praktikale. Viimase all pean silmas isiklikku võrdlemisi suurt kogemust intervjuerijana. Meetodi suurim pluss oli paindlikkus ja kogu töö sarnanes vägagi praktilisele ajakirjanikutööle raadios ja televisioonis. Strateegia oli sama – intervjuu üldine läbiviimise plaan teemade ja küsimuste osas tuli valmistada ette, kuid see ei välistanud teatavat improvisatsiooni, kui tekkis vajadus täpsustamiseks, teemade konkretiseerimiseks või üldistamiseks.

Olin ette arvestanud võimalusega, et intervjuust kasvab vestlus ja vestlusest lobisemine. See polnud üldine ja valdav, pigem episoodiline, kuid seda esines. Soodustav asjaolu siin oli intervjuueerija isiku seotus valdkonna ja organisatsiooniga, samuti isiklikud tutvused mõnede intervjuueeritavatega. Ma ei näinud vajadust teemadest kõrvalekaljumisi rangelt vältida ja see taktika õigustas end. Analüüsitava (paiguti ka ebavajalikku) materjali kogunes suur hulk ja nii mõndagi sellest just vabaks vestluseks kujunenud intervjuu osadest. Väidan, et tänu suhteliselt vabale vormile omandasid intervjuud vähem formaalse ilme, mis soodustas intervjuueeritavate avanemist ka sensitiivsemate teemade osas.

Intervjuude käigus sai selgeks, et koostatud küsimustik osutus veidi jäigaks. Prooviintervjuuga oleks saanud seda vältida, aga samas leian, et negatiivset mõju see tulemustele ei avaldanud. Juhtus see, et mõned küsimused osutusid ebavajalikuks, kuna varasemad vastused katsid sisuliselt mõne järgmiseks kavandatud küsimustest. Kava paberil muutmiseks ei näinud põhjust, korrektiivid sündisid jooksvalt intervjuude käigus.

Problemaatilisem oli küsimustega, mida tõlgendati erinevalt või mida mõisteti erinevalt. Niisuguse juhtumi korral püüdsin võimalikult üheselt küsimuse üle seletada, kuid see siiski polnud garantii, et tagada intervjuueeritava oodatud lähenemine. Võimalik, et oskamatus või soovimatuse tõttu konkreetse küsimusega tegeleda, proovisid mõned intervjuueeritavad leida väljapääsu demagoogia ja kiire teemavahetusega. Juhtus, et see neil ka õnnestus. Minu kui uurija jaoks tähendas see probleeme vastuste kõrvutamisel ja nende põhjal järelduste tegemisel.

Üksikute intervjuude läbiviimisel osutus häirivaks teguriks ajapuudus. Hindan kõrgelt intervjuueeritavate nõusolekut jagada väga põhimõttelisi ja isiklikke seisukohti, kuid paaril juhul sundis nende tihe ajagraafik rohkem süvenemist vajanud teemadest pealiskaudselt üle libisema.

Võimalikke suundi edasisteks uuringuteks on mitmeid. Üks võimalus on kaasata uuringusse noorem põlvkond, et analüüsida, kuidas nemad võrdluses pika staažiga ajakirjanikega ringhäälingu ühiskondlikke funktsioone tajuvad. Käesoleva uuringu jätkuna oleks oluline tegeleda eraldi ringhäälingu sisu uurimisega, et võrrelda reaalseid muutusi ja arenguid ajakirjanike arusaamadega nendest.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida avalik-õigusliku ringhäälingu funktsioone ja ajakirjaniku rolli muutumise tajumist pika staažiga töötajate puhul. Soovisin leida vastused küsimustele, kuidas tunnetavad ajakirjanikud Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni, praeguse ühendorganisatsiooni Eesti Rahvusringhääling ühiskondlikke funktsioone ning millisena nähakse ajakirjaniku panuse arengut ajas. Uuritav periood jagunes kolmeks: nõukogude aeg, taasiseseisvumise aeg ja vabariigi aeg.

Analüüsiks vajalike andmete kogumiseks kasutasin meetodina semistruktureeritud intervjuud ja dokumendianalüüsi. Töö õnnestumise eelduseks oli adekvaatne valim. Kaasasin protsessi staažikad ringhäälingutöötajad, kelle puhul võis eeldada tahet ja võimet muutusi kolme perioodi jooksul sõnastada. Nende hulka kuulusid mõned endised, aga enamjaolt praeguseni praktiseerivad ajakirjanikud ja toimetajad.

Terviku parema tunnetamise huvides avardasin uuringut ajastu erinevuste tuvastamise kõrval veel kahe mõõtmega. Esiteks, televisiooni ja raadio kui McLuhani järgi külma ja kuumade meediumi¹⁵ erinev iseloom. Teiseks, valdkondade (poliitika, sport, lastesaated jne) spetsiifika. Nõnda olid valimisse pääsenud 11 ajakirjaniku-toimetaja seas esindatud nii tele- kui raadiotöötajad, kes omakorda jagunesid viie eri valdkonna spetsialistideks.

Intervjuude analüüsimise järel võib märkida, et ajakirjanike seas on avalik-õiguslikkusele kolm peamist tõlgendusviisi: müstifitseeriv, normatiivne ja praktilisi ülesandeid rõhutav. Viide müstifitseerivale tõlgendusviisile on näiteks institutsiooni võrdlemine rahvusraamatukoguga kui millegi kõrge ja eetilise. Normatiivset lähenemist on märgata mõttekäigus, et ERR peab õpetama õigesti elama, süvendama teatud mõttelaadi. Kui tsiteerida Peeter Kaldret, siis kodanikke „õigel rajal hoidma“. Ning kolmandaks praktilised ülesanded nagu informeerimine, eesti keele ja kultuuri kaitsmine ja säilitamine. Kuigi funktsioonide sõnastamisel ei jäänud hätta, võib toonist, mil moel seda tehti, välja lugeda muret või nõutust rahvusringhäälingu ühiskondliku positsiooni ja väärtuste suhtes.

¹⁵ Marshall McLuhan (1964) jaotab teoses „*Understanding Media: The Extensions of Man*“ meediumid nende mõju põhjal külmadeks ja kuumadeks (*cool and hot*) vastavalt sellele, kui palju peab inimene end meediumi kasutamiseks pingutama. Iga kuum meedium võimaldab vähem osalust kui külm.

Turumajanduslikus situatsioonis 1990. aastate alguses sai analüüsiobjektiks avalik-õigusliku ringhäälingu sisuline enesemääratlus. Intervjueeritavad viitasid nende jaoks uuele nähtusele nagu konkurents, seda nii organisatsioonisiselt kui –väliselt. Ringhäälingustruktuurides tekkis konkurents toimetuste süsteemi asendamisel produtsentide süsteemiga. Erakanalite saabumine tõi meediaturule uued standardid, mille mõjudest ei jäänud puutumata ka Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni programm. Ajakirjanike arusaam on, et nõukogude ajast pärit ringhäälingu tugev hariduslik roll taandus tasapisi, esile tõusis meelelahutuslik roll.

Kui kommertslik erameedia on sundinud ringhäälingut end uuesti määratlema ühiskondlike väärtuste positsioonilt, siis interneti massiline levik sunnib üle vaatama meedia olulisemate kriteeriumite hulka kuuluvat operatiivsust. Üks on kindel – minevikus asendamatust infoallikast on tänaseks kujunenud üks alternatiividest paljude hulgas. Lisaks ajakirjanike tõdemus, et raadio pretendeerib olulise ja operatiivse meediumi staatusele tänapäeval vaid kriisisituatsioonides. Seega – rahvusringhäälingu roll on pisenenud nii infokandjana kui operatiivse allikana, leiavad ajakirjanikud.

Rääkides ajakirjaniku ja toimetaja rollist, tajuvad intervjueeritavad, et nõukogude ajal ringhäälingut iseloomustanud elu korraldav roll on poliitilise süsteemi muutudes hääbunud. Toimetaja, kelle funktsioon nõukogude ajal oli autori ja peatoimetaja vahendamine, n-ö padjaks olemine, on struktuurimuudatuse tõttu organisatsiooni sees ametite hierarhiast toonases tähenduses kadunud.

Nii nagu võib täheldada kogenud ringhäälingutöötajate mõningast nõutust ERR-i ühiskondlike funktsioonide suhtes, on selgelt märgata murelikkus seoses tendentside ja arengutega organisatsiooni sees. Ilmselt ei saa õhkkonda päris terveks pidada, kui räägitakse ERR-i muutumisest ametnike asutuseks, kus bürokraatia tase on kõrgem kui enne taasiseseisvumist. Tõenäoliselt mõjutab tugeva meeskonnavaimu kaudu defineeritud nõukogude aegse õhustiku jahenemist ka juba mainitud struktuurimuutusest tingitud sisemise konkurentsi võimendumine. Võimalik, et siit tuleks otsida põhjust, miks rahvusringhäälingu puhul räägitakse ühendatud, aga mitte ühtsest organisatsioonist.

Abstract

Perception of the change in organizational functions and editor's roles in national broadcasting from an experienced journalists point of view

The purpose of the present thesis was to analyze the functions of public broadcasting as well as to explore how the experienced journalists perceived the changes in the role of the journalists. The aim was to answer the question of how the journalists felt about the changes in the public functions of Eesti Raadio and Eesti Televisioon, which have now been merged into Eesti Rahvusringhääling (Estonian Public Broadcasting), and how the contribution of the journalists has changed in time. The period under study has been divided into three parts: the era of the Soviet Union, the period of restoration of the independence and the period of the established independence.

The method for collecting data for the analysis was a semi-structured interview and a document analysis. The prerequisite for a successful analysis was an adequate sample. Among the interviewees were experienced public broadcasters who presumably had the will and ability to formulate the changes during the three periods. The sample included a few former journalists, but mostly active journalists and producers.

In order to take a more holistic approach, two dimensions were included, in addition to the distinction of the periods. The first dimension is based on McLuhan's division of television and radio as "hot" and "cool" media, which have a different nature. The second dimension is based on the thematic features of different fields, for example, politics, sports and children's programs. Thus, the sample of eleven journalists includes both television and radio journalists as experts from five different fields.

The analysis of the interviews suggests that there are three predominant interpretations of the notion of "public" amongst the journalists in Public Broadcasting. These include the mystifying, the normative and the practical interpretation. The mystifying interpretation can be explained through a comparison of ERR and the National Library of Estonia, which has been referred to as something paramount and ethical. The normative interpretation manifests itself in the idea that ERR must teach public the "correct" way of life and cultivate a certain

mode of thought, or, as Peeter Kaldre has put it, to keep the citizens "on the right track". The practical interpretation lies in the role of providing information, as well as protecting and preserving the Estonian language and culture. Although there did not occur any difficulties with proposing these functions, there appeared a slight disconcert about the societal position and values of Estonian Public Broadcasting.

In the context of free market economy of the early nineties the object of analysis was a substantive self-definition of Estonian Public Broadcasting. The interviewees suggested that the concept of competition both inside and outside of the organization was new to them. In ERR the competition was introduced when the editorial teams were replaced with the system of producers. The emergence of channels based on private capital brought along new standards for the content which influenced the program of Eesti Raadio and Eesti Televisioon. The interviewees claimed that the strong educational function dating from the Soviet-era started to recede, paving way for an entertaining function.

The commercialized private media has forced the public broadcasting to redefine its position of social values. The rapid spread of Internet forces a redefinition of one of the main criteria of media – operability. One seems to be certain – once an irreplaceable source of information has now become just one option from the variety of sources. In addition, the journalists' viewpoint that radio claims to be an important and operative medium only in a crisis situation. Thus, the journalists concluded that the role of public broadcasting has diminished both as source of information and as a source of operability.

As to the role of the journalists and the role of the editors, it can be said that the interviewees felt that the organizing role of public broadcasting in the Soviet-era has faded away after the regime change. The editors' main function during the Soviet-era was to mediate the author and the editor-in-chief and to act as a buffer. Due to the structural changes inside the organization this function has disappeared from the present hierarchy of positions.

It appeared that the experienced journalists were somewhat baffled about the social functions of Estonian Public Broadcasting. In addition, it was clearly noticeable that the journalists were worried about the tendencies and developments inside the organization. The atmosphere in the organization cannot be considered as completely normal in a situation where Estonian Public Broadcasting is said to be developing into an institution of officials where the level of

bureaucracy is higher than it was before the restoration of independence. The atmosphere of the Soviet-era, defined by a strong team spirit, has probably cooled due to the previously mentioned structural change which resulted in amplification of internal competition. This could be the reason why Estonian Public Broadcasting is considered to be a merged but not a unified organization.

Kasutatud allikad

- Aalberg, T. & Van Aelst, P. & Curran, J.** (2010). Media Systems and the Political Information Environment: A Cross-National Comparison. *The International Journal of Press/Politics*, 2010 vol. 15 no. 3 255-271.
- Allikmaa, M.** (2012). „Mida rahvusringhääling peab ja mida ta saaks teha“. URL (kasutatud mai 2013) <http://www2.archimedes.ee/teadusmeedia/Allikmaa.pdf>
- Benjamin, W.** (1936). *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. Penguin.
- Castells, M.** (1996). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Deuze, M.** (2005). *What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered*. SAGE Publications Ltd.
- Doob, L.** (1961). *Communication in Africa: A Search for Boundaries*. New Haven: Yale University Press.
- Einmann, M.** (2010). *Eesti ajakirjanike rollikäsituse muutumine 1988-2009*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ennok, H.** (2003). *Avalik-õigusliku televisiooni turukommunikatsioon Saksa ZDF-i näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Fiske, J.** (1990). *Introduction to Communication Studies*. London; New York: Routledge.
- Freedman, D.** (2008). *The Rise and The Fall of the Public Service Publisher*. URL (kasutatud mais 2013) <http://www.gold.ac.uk/media/freedman-rise-fall-public-service-publisher.pdf>
- Garnham, N.** (1994). The Broadcasting Market and the Future of the BBC. *Political Quarterly* 65 (1), lk. 11-19.
- Gerbner, G.** (2002). *Growing Up With television: Cultivation Processes. Media Effects: advances in theory and research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, lk 43-67.
- Gross, H.** (2012). Tele- ja raadiokanalite programmianalüüs. *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011*, lk 73-80.
- Hanitzsch, T.** (2011). Populist disseminators, detached watchdogs, critical change agents and opportunist facilitators: Professional milieus, the journalistic field and autonomy in 18 countries. *International Communication Gazette*, 73 (6), lk. 477 – 494.
- Harro, H.** (1996). *Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Jõesaar, A.** (2011). *EU media policy and survival of public service broadcasting in Estonia*

1994-2010. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Keane, J. (1984). *My Public Life and Late Capitalism*. Cambridge: University Press.

Keane, J. (2000). *Structural Transformations of the Public Sphere*. *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice*. Hacker, K.L. & Van Dijk, J. SAGE Publications Ltd.

Kiisler, V. (2010). Surm kui meelelahutus: ETV fopaa. Eesti Päevaleht, 04.10.2010, URL (kasutatud aprill 2013) <http://www.epl.ee/news/arvamus/surm-kui-meelelahutus-etv-fopaa.d?id=51283936>

Lõhmus, M. (1999). Toimetamine: kas looming või tsensuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lõhmus, M. & Vihalemm, P. (2004). Raadio Eestis 1960-2004: struktuur, programm ja kuulajad. Vihalemm, P. (Toim.). *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 91-119

Lõhmus, M. & Juhanson, A. (2011). Eesti teel avaõiguslikust ringhäälingust avaõiguslikuks meediaks. Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2009/2010. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 58-65.

Lõhmus, M. (2012). Eesti ja Soome avaõigusliku ringhäälingu seadustes sõnastatud eesmärkide võrdlus. Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 62-65.

McQuail, D. & Windahl, S. (1993). *Communication Models for the Study of Mass Communication*. London: Longman

McQuail, D. (1998). Denis McQuail meedia muutumisest. Eesti Päevaleht, 24.03.1998, URL (kasutatud aprill 2013) <http://www.epl.ee/news/kultuur/denis-mcquail-meedia-muutumisest.d?id=50753211>

McQuail, D. (2000). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Palmaru, R. (2001). Meedia võim ja demokraatia: Eesti kogemus. Valimis-kommunikatsiooni ja ajakirjanike rollikäsitle empiiriline uuring. Tallinn: AS Pakett.

Patterson, P. ja Wilkins, L. (2005). *Media Ethics: issues and cases*. New York: McGraw-Hill.

Price, V. (1992). *Public opinion*. Newbury Park, London & New Delhi: Sage.

Reinde, U. (2004). "Allan Alaküla: Maailm ei lõpe, vaid algab Euroopas". Kesknädal, 04.02.2004, URL (kasutatud mai 2013) http://www.kesknadal.ee/g2/uudised?id=3659&sess_admin=064124a97a78d9e1eac1b018561f4607

Reith, J. (1924). *The Function of Broadcasting. The Political Economy of the Media II.* – London: An Elgar Reference Collection

- Roulston, K.** (2010). Reflective interviewing. A guide to theory & practice. London: SAGE.
- Salupere, R.** (2004). Muutus meediakasutuses 1966-2002. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Singer, J. B.** (2007). Contested autonomy. *Professional and popular claims on journalistic norms. Journalism Studies*, Vol. 8, No 1, 2007, lk. 80-95. Routledge.
- Steemers, J.** (2002). „Public service broadcasting is not dead yet – survival strategies in the 21st Century“, URL (kasutatud mai 2013)
<http://ripeat.org/wp-content/uploads/2010/03/steemers.pdf>
- Zelizer, B.** (2008). How Communication, Culture, and Critique Intersect in the study of Journalism. *Communication, Culture and Critique*, 1, lk. 86-91.
- Vaitmaa, E.** (2007). Protsendiamet avalik-õiguslikus Eesti televisioonis. Võrdlus eraproductsentidega. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Vaher, A.** (2010). Kes ja kuidas pääseb ETV (spordi)ekraanile? Õhtuleht, 20.11.2010.
- Van Evra, J.** (1990). Television and Child Development. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Young, I. M.** (2000). Inclusion and Democracy. Oxford: Oxford University Press.

Lisa 1. Intervjuude küsimustik

I – seotus valdkonnaga

1. Missugune on teie haridusteevõrk?
 - 1.1 Kui palju puutustite õpingute käigus kokku otseselt meedia või ajakirjandusega?
2. Kuidas Te jõudsite tööle Eesti Raadiosse/Eesti Televisiooni?
 - 2.1 Kui kaua olete organisatsioonis töötanud/töötasite?
 - 2.2 Kui aktiivselt tegev Te praegu olete?
 - 2.3 Kuidas sattusite tegutsema just sellesse valdkonda?
 - 2.4 Mis saateid olete juhtinud ja/või toimetanud?
 - 2.5 Missugused olid Teie eeldused just selles vallas töötamiseks?
3. Mida Te arvasite organisatsioonist kui sellisest enne sinna tööle asumist?
 - 3.1 Missugune oli Teie eelhäälestus?
 - 3.2 Kui head eneseteostuse võimalust te nägite? Miks?
4. Kuidas on valdkond selle aja jooksul muutunud? Palun kirjeldage (kui Te ise enam aktiivselt seotud pole siis kõrvaltvaatajana!):
 - 4.1 1980ndaid aastaid
 - 4.2 1990ndate algust
 - 4.3 1990ndate lõppu
 - 4.4 2000ndaid aastaid

II – sisu

1. Mis teemad tundusid Teile toimetuses tööd alustades olulised?
 - 1.1 Kuivõrd need kattusid toimetuses seni tähtsaks peetud teemadega?
 - 1.2 Kui palju teil võimaldati oma nägemusi ja eelistusi realiseerida?
2. Missugused olid toimetuses valitsenud põhimõtted?
 - 2.1 Kes otsustas valikute üle?
 - 2.2 Mis kriteeriumid said valiku tegemisel otsustavaks?
3. Missugused olid toimetuse eesmärgid?
 - 3.1 Olid need kuidagi sõnastatud või kehtis vaikiv kokkulepe?
 - 3.2 Kas eesmärkide ja reaalse tegevuse vahel ilmnis vastuolusid? Missugused?
 - 3.3 Kuidas vastuolud lahendati?

4. Murranguline aeg – 1990ndate algus. Milliseid muutusi tõi see kaasa sisulistes valikutes?
 - 4.1. Mis tingis sisuliste valikute muutumist?
 - 4.2 Mis põhimõtteid ja kriteeriume nüüd järgiti?
 - 4.3 Kui oluliselt muutus eesmärk?
5. Kas uus ajastu tähendas loomingulist vabadust võrreldes 1980ndatega?
 - 5.1 Milles vabadus väljendus?
 - 5.2 Kuidas see Teie valikutele mõju avaldas?
 - 5.3 Kui palju muutus toon?
 - 5.4 Mida toonimuutus endaga kaasa tõi?
6. Missugused on olnud riigi ootused eri aegadel sisu suhtes?
 - 6.1 Kui hästi tegelikkuses ootusi täideti?
 - 6.2 Kui selgelt oli tajutav piir õige ja vale vahel?
 - 6.3 Missugused olid sanktsioonid eri aegadel? Näited!
7. Mida Te ise tõlgendate oma valdkonnas kordaminekuna, saavutusena?
 - 7.1 Kuidas on kordaminekute tähendus Teie jaoks ajas muutunud?
 - 7.2 Kas auditoorium hindab kordaminekuid samamoodi?
8. Liigume edasi 1990ndate lõppu. Kas nõukogude aegsest pärandist oli veel miskit alles?
 - 8.1 Kuidas mõjutas sisulisi valikuid põlvkondade vahetus?
 - 8.2 Aga objekt ise? Kuidas see paarikümne aasta jooksul muutunud oli?
 - 8.3 Kuidas Teie isiklikult objekti sisulistele muutustele vaatasite?
 - 8.4 Sel ajal hakkas pead tõstma uus meedium – internet. Mida see Teile tähendas?
9. Kuidas on muutunud Teie valdkonnale antud eetriaeg ajas?
 - 9.1 Kuidas eetrimaht on mõjutanud sisu? Miks?
10. Kui te mõtlete vahemikule 1980-2013, mis hetkel on ajakirjandus Eestis enim muutunud?
 - 10.1 Miks just siis?
 - 10.2 Eesti Raadio ja Eesti Televisioon meediapildi osana, kui suured on olnud muutused?
 - 10.3 Milles need eeskätt väljenduvad? Näited!

III – valdkond

1. Milliseid muutusi Te sooviksite näha ERRis?
 - ♣ Mida võiks rohkem olla? Miks?
 - ♣ Mida võiks vähem olla? Miks?
 - ♣ Kuidas ja milliste võtetega saab ERR taset hoida?

2. Rääkides muutustest valdkonnas, mida on kaasa toonud internetistumine?

2.1 Lähema viie aasta perspektiivis, näete Te veel muutusi sellega seoses?

2.2 Mis valdkonna kajastamisel sellega seoses muutub?

2.3 Mida peaks tegema, et mitte kaotada auditooriumi internetile?

IV – roll ja funktsioonid

1. Missugusena Teie näete avalik-õigusliku meedia rolli ühiskonnas?

- ⚡ Kuidas see roll muutunud on?
- ⚡ Valdkonna põhiselt – missugune siin ERRi roll on?
- ⚡ Missuguseid väärtusi peab ERR kandma?
- ⚡ Kuidas Te olukorda hindate?

2. Mil määral peab avalik-õiguslik meedia käivitama ühiskondlikke protsesse?

2.1 Kuidas see varem õnnestunud on? Näiteid!

3. Kui proportsionaalselt täidab ERR oma rolli just Teie valdkonna kajastajana võrreldes teiste valdkondadega? Rohkem kultuuri või sporti?

3.1 Mis tendentse Te siin märkate?

3.2 Kui olulised need tendentsid on?

4. Mis on hea kajastuse eeldused ERRi puhul?

4.1 Kuidas riik nende eelduste eest aegade jooksul hoolitsenud on?

4.2 Kas Te näete siin kellegi eelistamist?

V – auditoorium ja tagasiside

1. Kuidas Te avalikkusega suhtlete?

- ⚡ Kas suhtlemises on miski aja jooksul muutunud?
- ⚡ Kuidas see võib järgmise viie aasta jooksul muutuda?

2. Kelle tagasiside on Teile oluline? Miks?

3. Mis sihtrühmasid Te kuulaja-vaatajana näete (kodanikud, valdkonna esindajad...)

3.1 Missugusena näete auditooriumi?

3.2 Kuidas see ajas muutunud on?

Lisa 2. Keskööprogrammi kavaleht aastast 1972

VIKERRAADIO KESKÖÖPROGRAMM

Laupäev, 9. september 1972 kell 23.10-01.00 VR F 22

Smilen
8/IX 72.

Toimetus: keskööprogramm

Toimetaja: H. Põldroos

Autorid: T. Erilaid

Kogu saade kokku mõngitud kolmele linnale.

- Avakujundus - lühike
- Undised 2. linnil riba kohale
- lõpukujundus - lühike

Saade algab sõnadega:

Saade lõpeb sõnadega:

Lisa 3. Ajakirjanike kirjeldused: sanktsioonid ja keelatud autorid

- ✧ Mul oli Laupäevamosaiigi ajal ja üldse kesköö ajal palju toredaid noori välisautoreid, kes tulid just millegipärast sinna saatesse. Ju nad tundsid, et seal on võimalik natuke midagi välja öelda, mida nad tahavad. Praegune suursaadik Jüri Luik oli nende hulgas. Krjukov-Kibuspuu ja, toredad inimesed. Nemad üritasid natuke läbi lillede ja mina läbi lillede üritasin neid eetrisse anda. Ühe saate kuulas tollane peatoimetaja üle. Kutsus mu siis kohvile. Ja siis olin ma sunnitud minema ja ütleva tolele samale Jüri Luigele edasi peatoimetaja sõnad, mis kõlasid niimoodi, et: selle maja uksest teie enam sisse ei astu. No lihtsalt eemaldati. Slutski sõnad näiteks olid niimoodi, kuigi ma teda austan, aga mul on need sõnad meeles: ah, üks poiss teeb ära, läheb minema. Teine tuleb uksest sisse ja teeb edasi, mis siis siin on. Ta mõtles muusikasaadete tegijaid, poisse. Inimeseks olemine siin majas kuigi lihtne ei olnud (Erilaid).
- ✧ Ja tõesti oli inimesi, keda me ei saanud kasutada, keda me ei tohtinud isegi nimetada. Ain Kaalep tuleb meelde. Nigol Andresen tuleb meelde. Nendest, kes siin Eestis olid, kes ka tegutsesid. Isegi kui me panime tema luuletõlkeid sisse, siis tema nime ei nimetatud. Neid ei olnud väga palju, kes siin olid. Teine asi oli pagulastega. Oli teatud periood, kus pagulaskirjandust ei olnud olemas. Ei olnud pagulaskultuuritegelasi olemas, neist ei räägitud (Viirand).
- ✧ Meil oli kesköös niimoodi, et kolmapäeviti oli luuleõhtu. Luulekava tehti sinna. Ja kõiksugu toredad inimesed, kirjanikud ja luuletajad, käisid mõnikord ka ise oma luulet ette lugemas. Ühe oma kava tegi ka Uno Laht. Midagi seal Aado Slutskile väga ei meeldinud. Ja mina, toimetaja on kui padi, kuhu mõlemalt poolt tulevad need nätsud. Ühelt poolt autor, teiselt poolt ülemus. Ja mina olin sunnitud Uno Lahele ütleva, et see kava ei lähe, sest siin on nii ja nii ja raadiodirektor arvas niimoodi. Ma ei saa öelda, et mina arvan, sest mina ei arva, miks ma peaksin, eksole. Ma ei tunne ennast süüdi, et ma pean selle ära jätma. Ma ise ei oleks seda ära jätnud. Siis läks natuke aega mööda. Olin mina üleval viiendal korrusel, Aado Slutski kabinet oli seal ja siis, mis ma näen – kabineti uksest astub välja Uno Laht. Ta oli vist reisi pealt tulnud, tal oli sportlik riietus. Ta oli noor ja väga uhke mees. Kõnnib vihaselt minust mööda ja ütleb, et „Tervitage teda seal“ või midagi sellist. Mis tuleb välja, tema oligi läinud Slutski juurde ise. Pannud seal asjad paika. Nad olid seal omavahel tugevasti vaieldud. Ühisele seisukohale polnud nemad jõudnud. Ja Uno Laht oli sellest ajast keelatud autor (Erilaid).
- ✧ Kui Juhan Aare tegi Stereopühapäeva, üks esimesi ja tal oli üks teema, kuidas Prantsusmaal, kus seal on võetud vastu otsus, et amortiseerunud magalarajoonid lastakse õhku. Sest nad on muutunud ohtlikeks. Ja esiteks nad näevad ka koledad välja. Ja see on nüüd prantslaste uus lähenemine asjale, et teeme uued uhked linnaosad. Noh, sai see lugu Stereopühapäevas eetrisse minna, kui helistas Jüri Hansen, kes kutsus mind enda juurde ja räuskas, see oli ikka väga jube. Esiteks ta küsis mu käest, et mis sa arvad, kuidas see jutt, mis Juhan Aare praegu rääkis, mõjub partei elamuehitusprogrammi teades, et igale nõukogude inimesele oma korter aastaks 2000. Ma ütlesin, no ma ei tea, see oli Prantsusmaa. No ja siis ta tõstis veel häält ja tuletas meelde, mida kõike partei on ette võtnud, et kõigil inimestel oleks võrdsed elamistingimused ja nüüd tulete teie ja tahate Mustamäe õhku lasta. Ma ütlesin, et see ei olnud Mustamäe õhkulaskmine. Lõppes see kõik sellega, et Juhan Aare sai selle

päeva honorarist ühe kümnendiku. Maksti kätte rahaga (Valing).

- ▲ Seal on niimoodi, et kui näiteks oli Oktoobrirevolutsiooni aastapäev, siis isegi vaadati, mis unejutu sellele päevale paned. Seda ma mäletan, et ükskord oli mingi „Rongisõit“ või midagi. Midagi niisugust, millega tekkis küsimus, et mis asi see on. Umbes nii, kuhu see rong sõidab. See oli üks vene muinasjutt. Ühesõnaga tekkis mõte, käidi välja, umbes nii, et paneme venelased rongi peale ja sõidame ära või. Ma mäletan, et see tekitas niisugust nõrdimust ja samal ajal, pärast seda me natuke naersime selle peale. Et mis siis teha, vahetevahel ikka otsiti niisuguseid mõtteid, mida ise ei suutnudki välja mõelda (Karro).
- ▲ Laupäevaõhtuti oli varem puhas muusikaprogramm, mida hakkasid varsti tegema Tõnis Erilaid ja Olavi Pihlamägi vaheldumisi. Ja sellega ma sain näha igasugu vett ja vilet, sest kui ma nende programmidega läksin peatoimetaja juurde, hiljem kujunes see isegi nii, et raadiodirektor vaatas need programmid üle, siis ma mäletan... Mul on siiani alles see saatepea, kuhu oli kirjutatud nii et paber oli katki: EI LÄHE! Tohtu suurte tähtedega. See oli Tõnis Erilaidi saade ja küsimus oli selles, et seal oli inglise keelset muusikat sees. Tema pani muidugi ka alati vennasvabariikide muusikat ja eesti muusikat, aga vot inglise keel, see oli see kõigi pahede alus. Kui siis see laulja ei olnud, kuidas siis öeldigi...õige meelsusega. Kui ta oli mustanahaline ja laulis protestilaule, siis oli ideaalne. Protestilaulud olid üldse väga head. Oi see oli keeruline (Erilaid).
- ▲ Näiteks ma tegin kaasa Tõnu Kaljuste kammerkooriga, kui ma ei eksi kas see oli '78 või '79, nende kontsertreisi mööda kirikuid. Ja selle kontsertreisi pealkiri oli „Tornikell, minu külas“. See oli Fernando Pessoa luuletus ja ühesõnaga idee oli selles, et kammerkoor laulis ümberkukkuvates Lääne-Eesti ja Saaremaa ja Hiiumaa kirikutes. Kogus raha, et saada mingisugustki materiaalist toetust nende kirikute restaureerimiseks. Inimesed maksid piletiraha. Meie tegime sellest kõigest lindistasime ja ma tegin sellest paar saadet. Ja siis oli küsimus selles, et kuidas seda nii esitada, et see ei oleks, hoidku taevas, religiooni propaganda. See oli kõige suurem hirm, tolleaegsetel juhtidel. Kontserdid on ju kirikus? No on ju kirikus jah. Te lindistate, Eesti Raadio mikrofoni on kirikus üleval!? See oli ikka täitsa... Noh aga see on ju progressiivne luuletaja Pessoa, kas te siis ei tea seda? No missugune peatoimetaja julgeb öelda, et ta ei tea Pessoaist ikka mitte kui midagi. Ja et ta veel ka progressiivne on. Ühesõnaga alalõpmata sai niimoodi natukene alt vedada ja. See on mõnus kassi ja hiire mäng, aga ma ei saa öelda et see kogu aeg oleks olnud. Sai ikkagi ka oma iga päevast tööd tehtud nii et ei juhtunud midagi ja see ei olnud mingi eesmärgipärane vastupanuliikumine (Valing).
- ▲ Natuke tragikoomilisi asjugi juhtus. Tegin ühte lavastuslikku muusikasaadet, mille pealkiri oli „Vana kirstu saladus“. Lapsed leiavad pööningult rõivakirstu. Nii pea kui nad kostüümi välja võtavad, kas pörska või printsessikleidi või mis iganes, siis nad muutuvad selleks tegelaseks ja siis nad laulsid neid laule. Saade oli planeeritud eetrisse samaks päevaks kui Brežnev suri. Saade pealkirjaga „Vana kirstu saladus“. Loomulikult teda ei näidatud ja siis tuli pealkiri ka ära muuta. Praegu ta on arhiivis pealkirja all „Vana kapi saladus“ (Viilup).
- ▲ Saates „Mis tehtud, mis teoksil“, minu armas kolleeg Virve Normet, kes sel ajal töötas

muusikasaadete toimetuses /---/ pakkus mulle, et teeme sellesse saatesse telefonikõne, et Neeme Järvi on praegu New Yorgis, juhatab seal midagi. /---/ Tellisime kõne. Virve läks tehnilisesse keskusesse ja pani klapid pähe ja küsis Neeme Järvi käest, kuidas teil läks ja mida te esitasite ja kuidas publik oli, kuidas orkester oli ja Neeme Järvi vastas. Kõik oli väga kena, panime selle eetrisse saates „Mis tehtud, mis teoksil“. Selle eest me saime Virvega käskkirja. Aado Slutski poolt allakirjutatud käskkiri. Käskkiri koosnes järgnevatest punktidest, mul on need punktid nagu silma ees. Tuletada meelde, et välismaale kõnede tellimine käib ainult läbi peatoimetaja või peadirektori nõusoleku. Seoses sellega pöörata toimetajate V. Normeti ja R.Valingu tähelepanu sellele, et midagi niisugust ei tohi enam juhtuda. Punkt 2. Avaldada tänu toimetajatele V. Normet ja R. Valing operatiivse tegutsemise eest. Kõik. See ongi sürrealism sõnas kõige ilusamas asjas, eks. Sest tegelikult oli Aado Slutskil väga hea meel, et me seda tegime. Tegelikult ta tahtis meid kiita (Valing).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sten Teppan (03.01.1978),

- annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Organisatsiooni funktsioonide ja toimetaja rollide muutuste tajumine rahvusringhäälingus pika staažiga ajakirjanike käsitusel“, mille juhendaja on Maarja Lõhmus;
- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
- kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 27.05.2013.